

DORP IN DE BRANDING

MAURITS MOK

DORP
IN DE BRANDING

*

Roman

STRENGTHOLT

Elf-Provinciën-Reeks

*

Omslag: Reint de Jonge

*

Copyright © 1975: A. J. G. Strengholt's Boeken, Anno 1928, b.v. Hofstede Oud-Bussem, Flevolaan, Naarden

*

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*

ISBN 90 6010 376-9

De in 'Dorp in de Branding' beschreven gebeurtenissen voltrekken zich in de kustplaats Stormoord tegen het einde van de negentiende eeuw. In het armelijke dorp bindt de welgestelde bakker Jan Bauer de strijd aan met de sociale wantoestanden, waarbij hij op de nodige tegenwerking stuit. De moeilijkheden waarvoor hij geplaatst wordt, brengen hem met zijn van schipperen afkerige, op het absolute gerichte aard niet alleen in botsing met zijn medemens, maar ook met de religieuze traditie waaruit hij wil leven en die hij toch niet geheel kan aanvaarden.

Het boek bevat behalve een brok sociale geschiedenis het relaas van de innerlijke worsteling van een mens om gerechtigheid en laat tevens zien hoe het dorp, door de nieuwe tijd aangeraakt, zich langzamerhand tot een badplaats ontwikkelt.

Een schildering van maatschappelijke en persoonlijke wederwaardigheden onder de bewogen hemel van het Hollandse kustgebied.

I

‘De mensen deugen niet!’

Dat was het woord van de oude Bauer, en duizendmaal had hij het uitgesproken. De mensen die het hoorden, trof het als een zweepslag, ze krompen ineen voor de man, die op een broeiend onweer leek. Een enkele donderslag, één schrille bliksemflits, dan viel de dreigende stilte weer in.

De jaren waren donker en bijna bewegingloos. Stormoord, het kleine, in duinpannen weggehurkte dorp, was een trieste plaats. De wereld mocht veranderen, het scheen, dat op dit kleine plekje aarde alles tot aan het einde der tijden gelijk zou blijven. Jan Bauer, de zoon van de man met het inslaande woord, vroeg zich af, of hij niet, evenals zijn vader, een moordende leus moest bedenken. Moordend, niet voor de anderen. Die leefden verder, zonder op of om te zien. Moordend voor hem die het woord moest uitspreken, zonder dat het zijn spanning wegnam.

Zijn vader was een grote, hoekige man. Het vel van zijn gelaat stond strak getrokken om de jukbeenderen, de ogen waren kieren, waardoor de gretige wereld binnendrong, en zij moesten zien, of zij wilden of niet. De oude, afstammeling van West-faalse boeren, die een eeuw of langer geleden naar Holland waren getrokken, had hier een bakkerij gedreven. Men kende hem in het dorp als een mensenhater. Deze reputatie beschouwde hij als een van de weinige positieve waarden, die hij had verworven.

Toen hij ruim vijftig jaar was, had de oude zijn zoon, zijn enige, bij zich geroepen. De kamer was halfdonker. Een spookachtige figuur zat aan de tafel, de handen aan weerskanten van een omvangrijk boek.

‘Luister,’ zei hij.

De zoon ging tegenover hem zitten. Het stormde, regen sloeg de ruiten blind.

‘We zijn allen dwazen,’ zei de oude fel. ‘Gekken zou een te sterk woord zijn. We zijn te klein om gek te worden. Ik drijf

dertig jaar m'n zaak. Het verveelt me. De mensen deugen niet. De wereld wordt dagelijks minder bewoonbaar. Begrijp je me?' Jan had zijn pet afgezet en streek met de hand door zijn haren. Hij had de ogen van zijn vader willen zien, maar de duisternis nam met de minuut toe.

'Ja, ik begrijp je, vader. Maar ik geloof niet, dat de wereld verandert.'

'Jawel, het wordt erger, het wordt hoe langer hoe erger!'

'Het wordt voor jou erger, vader. Je moet dan maar ophouden met werken. En je nergens meer wat van aantrekken.'

Het klonk slap en voos. Hij loog en hij wist het. Wie een halve eeuw onder deze hemel, in deze atmosfeer had geleefd, moest zich alles, alles aantrekken, dagelijks heviger. Zijn beurt zou ook komen.

De oude sloeg met de vuist op het boek.

'Als de mensen deugden, waren ze anders. Prevelen en bidden kunnen ze, maar zodra er iets gedáán moet worden, zijn ze nergens te vinden.'

'Wat heb jij dan gedaan, vader?'

'Ik heb gehaat! Ik heb ze zo grondig gehaat, dat ze al lang kapot moesten zijn, als mijn haat iets waard was geweest. Maar die is ook waardeloos, zoals alles...'

Hij sloeg zijn Bijbel open en boog het hoofd tot vlak boven de bladzijden.

'De wereld kan naar de hel lopen,' zei hij nog. 'Naar de hel, naar de hel...'

En hij begon met de vinger langs de regels te wijzen.

Ze bleven nog een hele poos tegenover elkaar zitten. De duisternis werd ondoordringbaar. Eindelijk stond Jan op. Zijn vader was krankzinnig, maar het was een gerechtvaardigde krankzinnigheid. Hij nam hem niets kwalijk, hij had hem nooit iets kwalijk genomen.

Toen hij de kamer wilde verlaten, hoorde hij een dun gepiep als van een muis. Hij schrok en deed een stap terug. Maar hij kon niets zien. Het piepen werd sterker, sneller, het ging over in gesnik.

'Ja, nu is het voorbij,' dacht de zoon en ging weer zitten. Misschien een kwartier bleef de oude snikken, met hete, korte stoten. De storm schudde aan het huis, aan de wereld. Het gierde en kraakte, het loeide en brandde.

‘Alzo lief heeft God de wereld gehad . . .’ dacht Jan, en het werd hem bijna te veel. Hij schoof zijn stoel achteruit. Hij dorst niet opstaan, voor zijn vader weer stil was geworden. Langzaam snikte de oude uit, als een zacht napuffende locomotief.

De zoon ging de kamer uit, sloot de deur met de sleutel, haalde de dokter. Het lichaam tegen de wind, het lichaam tegen het windlichaam. Het hoofd tegen de wereld in, de vervloekte, stormachtige, de vervloekte, dode wereld, die God zo lief had gehad.

De dokter was een ezel, met wie je niet kon praten. Hij moest erbij zijn, omdat het je vader was en je zelf weinig kon beginnen.

Jan vertelde en de arts schudde het hoofd. Een bleek hoofd, een vollemaanshoofd zonder hersens. De ogen waren goedig genoeg, ergerlijk goedig zelfs. Terwijl zij in de gang stonden, kletterde ergens buiten iets op de straatstenen te gruisel. Een dakpan, een stuk schoorsteen misschien. De dokter huiverde, dook in z’n jas, haalde z’n tas uit de kamer.

Zand stoof door de straten, prikte in gelaat en benen. Het bulderen van de zee was een koor van angstkreten.

Alleen de krankzinnigen waren wijs, wie normaal bleef, was gek. Maar de dokter dacht er anders over dan de zoon. Hij ging de kamer in, hield zijn kaarslantaartje voor zich uit. Het licht wierp vleermuisschaduw.

De oude, het hoofd gebogen op de Bijbel, scheen te slapen. Het gele licht bespeelde zijn uitgebluste trekken.

‘Wanneer er een God is,’ dacht de zoon, ‘dan maakt Hij aan dit alles een eind.’

Het scheen, dat God het met hem eens was. De arts tikte de zieke op de schouder. Hij bewoog niet. Toen gleed zijn hoofd verder weg, een zware, zieke vrucht.

De dokter haalde de schouders op. Jan wilde in vloeken uitbarsten. De oude mompelde.

‘Steek de lamp eens aan, Jan,’ zei de arts.

En opeens zagen ze hem rechtop zitten, met kleine, glazige ogen.

‘Vertel eens, wat is er aan de hand?’ vroeg de dokter.

‘Leg niet te donderjagen!’

De woorden, hoe grof ook, kwamen er zwak uit. Maar geleidelijk werd zijn stem sterker.

'Ik wil er niks meer mee te maken hebben! Ik heb er genoeg van! De heleboel –' Zijn mond bleef openstaan, maar er volgden geen woorden meer.

Jan had de dokter in de kraag willen nemen en de deur uitgooien. Deze walgelijke, beschamende vertoning!

'Ja,' zei de dokter, met gefronst voorhoofd. 'Ja, ja . . . Blijf jij bij 'm, Jan. Ik haal een rijtuig.'

Hij liet zijn tas liggen. Jan deed de lamp uit. In de duisternis klonk weer gesnik. Het was al bijna een vertrouwd geluid. De storm was wat afgenomen. In de nauwe straat botste de klank der voetstappen van de dokter tegen de gevels. Steenworpen naar de blinde, onverschillige wereld. Alles duurde lang, eindeloos lang. Het leven en dit lijden. Je kon er veel beter tussenuit gaan. Maar in geen geval dit. Stomkoppen moest je met berekening tegemoet treden – als je iets wilde doen – maar niet met waanzin. Daarna dacht hij niet meer, bleef tegenover zijn vader zitten en kwam pas weer tot bewustzijn door het geratel van het rijtuig.

Ze droegen hem met z'n tweeën. De oude bood geen verzet, hij was slap als een doek. De huisdeur sloeg hard dicht, alsof ze de bewoner een trap na wilde geven.

Er waren maar twee plaatsen.

De oude lag over hun knieën. Jan ondersteunde het hoofd. Regelmatig voelde hij de warme adem langs zijn handen strijken. De wielen ratelden, het voertuig hotste. Ze hielden het lichaam stevig vast.

Het was een lange rit. Er viel een felle regen. De zoon verloor haast het besef van wat er gebeurde. Alleen zijn twee handen, die vasthielden, bleven wakker. Geen woord werd er gesproken. Er was trouwens niets te zeggen, nu niet en nooit. De dingen gingen hun gang, langzaam en onweerhoudbaar.

Ergens – was er een kwartier verstreken of een uur? – minderde het rijtuig plotseling vaart. Het geratel verzwakte, hield op.

De voerman opende het portier aan de kant van de dokter. 'Het is niets,' zei hij. 'We zaten bijna op een boom. Het is stikdonker.' De dokter schrikte op. 'O ja, ja . . .' Meteen dommelde hij weer in. De koets reed even achteruit. En daarna ging het weer voort, door de zwarte, eindeloze nacht. Een kreet maakte hen geheel wakker. Een gil, als van een dier in nood.

Instinctmatig klemde Jan zijn handen vaster. Het was tijd, het hoofd begon van zijn knieën te glijden.

De oude vloekte. Een vuurwerk van verwensingen. De anderen zeiden niets.

‘Wat gebeurt er met me? Maak licht!’

‘Bauer,’ zei de dokter, ‘we gaan . . .’

‘Waar is Jan?’

‘Hier ben ik, vader. Hou je maar kalm.’

Maar de oude rukte en spartelde. De dokter maakte een hand vrij, rommelde in z’n tas. Het was niet nodig. Geen minuut later lag de patiënt alweer slap en bewegingloos. Er kwam nog een enkele klank uit z’n mond, vaag als het verre gerommel van een weggedreven onweer.

Verder gebeurde er niets. Ze reden nog een eind en hielden stil. Er was geen licht te zien, maar de koetsier verscheen met een lantaarn en ging hen voor.

Ze droegen de oude. De dokter liep vooraan. Onder hun voeten kraakte grind. Bomen ruisten hoog en eenzellig. De koetsier struikelde bijna over een afgewaaide tak. Het lantaarnschijnsel dook eensklaps neer, richtte zich weer op, deed een zware, ruige stam groen vlammen. Een geweldige, donkere massa maakte zich los uit de nacht. Jan huiverde en klemde zijn lippen opeen. Weer had hij lust, de dokter iets aan te doen, dood te trappen, gelijk te maken aan de omringende duisternis. Er moest toch rechtvaardigheid bestaan, vergelding voor dit gruwelijke lijden.

Een hoge, scherpe belklank riep alarm. Zo lacht een duivel, terwijl een mens zich kronkelt van pijn. Maar de koetsier hield de knop nog vast, rustig, ongeschokt.

Een klein deurraampje begon mat te schijnen. Grendels schoven, kettingen rammelden. De deur ging open, langzaam, gevoelloos. Het scheelde niet veel, of Jan ging van de sokken. Hij moest de ogen star op één punt gericht houden, op de nek van de dokter, om niet tegen de grond te slaan. Dit was dus het einde . . .

Maar het was het einde nog niet. De hoge, diepe gang, met witte vloer en witte wanden, koud als het hart van de scheping. Er hing een geur, geen ziekenhuisgeur, maar erger. Een koele, steriele atmosfeer, waarin alle leven bezweek.

In een kamer wachtten ze. De oude lag op een bank, zij zaten

op stoelen. De dokter gaapte, voorzichtig, achter zijn hand. Er kwam een zuster, met dunne, vlijmscherpe lippen. Jan hield het niet meer uit. In de gang bleef hij staan, het gezicht naar de buitendeur. Achter zich hoorde hij voetstappen, zacht en regelmatig. Een deur, die openging en dicht. Zwak geluid van stemmen, daarna sterker. Hij keerde zich om, hij moest zijn lafheid overwinnen. En opeens maakte hij een sprong. Een man in witte jas en de zuster droegen zijn vader. Hij zag het harde gezicht met de gesloten ogen. Het leek te glimlachen, maar verbeten, uittartend. Bij die aanblik bekoelde zijn hete ontroering. Hij stond stil, hij keek voor zich uit. Dit alles liet God gebeuren. Welnu . . . Maar hij kon niet verder denken.

Daarna kwam een barre tijd. Hij stond alleen en hij mocht het geen ogenblik vergeten. Dit alles zou nog draaglijk zijn geweest, als hij niet voortdurend naar het verleden had moeten terugkeren. Steeds weer in de al doffer wordende spiegel zien van zijn vaders gelaat.

Hij hield het niet uit, regelmatig naar dat verschrikkelijke huis te gaan. Tegenover een man te staan, die sterk en eenzaam was geweest en nu tot zwakheid en hulpeloosheid was verrot. Hij kreeg geen vat, niet op de man, niet op de omgeving. De deur van het gesticht was een poort, die toegang gaf tot een wereld van ijs en sneeuw. Eeuwige koude heerste er, een stomme poolnacht. Mensen stierven er, traag, zeer traag, jaren lang. Andere mensen hadden tot taak toe te zien bij dat sterven, rustig, onbewogen.

De oude beklagde zich niet. Hij vloekte soms, hij greep de hand van zijn zoon. Ook biggelden er wel tranen langs zijn gezicht, dat elke keer meer was verdord. Tenslotte leek het een oud blad in late herfst. Tussen de nerven is nog slechts een dun, droog vlies overgebleven. Maar er kwam geen wind, die het verjoeg, geen regen, die het verenigde met de grote, donkere aarde.

In een enkel helder ogenblik kregen de ogen van de patiënt iets menselijks. Hij sprak over geldzaken. Zijn geheugen leefde op als een vuur, dat lang heeft gesmeuld. De oude gloed was er weer, de oude scherpte, die zich geen kleinigheid liet ontglippen. Jan knikte. Het was alles zoals vader het zei. Later, het duurde maar enkele maanden, was er noch van woede, noch

van helderheid meer iets te bespeuren. In het grauwe gelaat stonden de ogen stil en levenloos. 'Het is mijn vader niet meer,' dacht Jan, 'het is zijn stoffelijk overschot.' Hij voelde de behoefte te stampvoeten, te trappelen als een driftig paard. Het moest uit zijn, dit lijden. Het benam hem de adem en hij wilde lucht hebben, vooruitzien, nooit meer terug naar het verstikkende verleden, dat maar niet wilde sterven.

Er kwam een dag, waarop hij zich voornam, zijn vader niet weer te zien, al zou hij ook nog twintig jaar in dat gesticht moeten blijven. Hij vroeg de dokter te spreken, hij wilde weten hoe lang het nog kon duren. 'Lang,' zei de dokter. 'Maar we weten er niets van.'

'Waarschuwt u me maar, als het afgelopen is.'

Hij ging weg, verlicht door zijn besluit. De nutteloze en pijnlijke confrontatie zou hem voortaan bespaard blijven.

Hij wierp zich op zijn werk. Met twee knechten stond hij in de bakkerij, en dan was er een dagmeid voor het huishouden en een meisje voor de winkel.

Geen twintig woorden kwamen er op een dag over zijn lippen. Hij groette niet, hij zweeg en peinsde. Als in de morgen het werk gedaan was, het brood rondgebracht, gooide hij zich op bed, als een blok steen. Zijn hoofd werd hoe langer hoe somberder, een hemel, waaraan zich een onweersbui samenpakt. Hij wachtte zich er wel voor, zich bloot te geven. De weg van zijn vader opgaan kon hij altijd nog. Maar dat smoren hielp toch ook niet. De spanning werd te sterk. Het personeel was bang voor hem. Zij sidderden bij elke beweging, die hij maakte. Dat was verkeerd, hij had het anders gewild, maar wist geen raad. En elke zondag liep hij naar de kerk, tweemaal, ofschoon hij 's morgens soms amper uit zijn bed kon komen. Hij groette ook hier niet, zat alleen en keek voor zich uit, alsof hij met de dienst en de mensen niets had te maken.

De gedachte zette zich in hem vast, dat God heel anders ontmoet wilde worden dan men het hier deed. Hij wist niet hoe het wel moest en er was niemand, met wie hij daarover kon praten. Huisbezoek van predikant of ouderlingen weigerde hij, dat was een regel, die hij van zijn vader had overgenomen.

Om de tijd te doden, opende hij soms het ijzeren kistje met de vermogensbescheiden. Hij ging alles na, rekende, telde. Het klopte altijd. Het kapitaal was groot. Telkens drukte op hem

die som, zeer gedeeltelijk vrucht van de arbeid van zijn vader, voor het grootste deel verkregen door erfenis en huwelijk. Hij schudde het hoofd, zo vaak hij de uitkomst zag, maar kon niet nalaten, zich er steeds weer van te vergewissen. Waarom viel hem al dat geld toe?

Eenmaal per week moest hij er op uit, om huren te innen van mensen, voor wie elke cent waarde had. Hij schonk hun niets. De gedachte eraan kwam niet eens in hem op.

Dit alles duurde vele maanden. Op een zondag ging hij dwars de duinen door, twee uren gaans, naar het gesticht, waar zijn vader zat. Het liep tegen de zomer, maar de noordenwind was scherp als een mes. Reusachtige wolken repten zich naar het zuiden, alsof het daar beter was dan elders. De inspanning van het voortdurende klimmen en dalen bracht het zweet op zijn gelaat. Opeens zag hij het portret van zijn moeder voor zich. Het kleine, gekreukelde fotootje dat in het ijzeren kistje lag en dat hij steeds snel opzij had gelegd. Toch zag hij het duidelijk, terwijl hij zich een weg baande door het mulle zand. Links achter hem, omgeven door een met lage sparren beplante wal, lag het kerkhof. Wie zou een traan laten voor de gelukkigen, die daar rustten?

Hij raakte het beeld pas kwijt, toen hij het gesticht voor zich zag. Zijn schoenen en broekspijpen zaten vol zand, dat hij zorgvuldig afklopte. Ook daarna voelde hij zich nog niet mans genoeg en bleef op de stoep even stilstaan. Maar er was geen terug, hij moest er doorheen, ook door het uiterste.

Het gezicht van de oude was een slap, dood masker. Jan hield zich vast aan het onder eind van het bed. De wereld tolde om hem heen. Kijk dan! kijk dan! hamerde het in hem. Ja, hij keek, er ontging hem niets. Zijn ogen zagen, zijn zenuwen, zijn bloed. Kijk dan, dit is het, zo gaat het! Vader!

Hij nam zelfs de hand niet, die op het dek lag. Hij keek alleen maar, naar het gezicht, naar de broze huid van de gesloten oogleden. Of er nog andere mensen in de nabijheid waren, hij had het niet kunnen zeggen. Plotseling stond hij weer in de gang, in het kille, stenen hol.

Nu zou het wel gauw aflopen, en het moest ook maar. Wie zover was gekomen, had op deze aarde niets meer te maken. Hij had zelfs het recht verspeeld, de lucht in en uit te ademen. Maar God, die hard was, kon ook sentimenteel zijn en toegeef-

lijk. Jan was niet sentimenteel en toegeeflijk. Zijn vader was dood. En als hij zich nog eenmaal op de wens betrapte, de oude op te zoeken, zou hij zich van kant maken.

De knechts stonden die nacht weer te beven, ofschoon hij niet meer zei dan gewoonlijk. Maar zijn gelaat was storm en donder. En elk van zijn gebaren stak hun recht naar het hart. De volgende dag ging hij niet naar bed. Hij liep de straat op, naar de zeekant. Van alle zijden sprong hem de eenzaamheid tegemoet. Rotsgebergten van wolken stonden opgestapeld boven de einder. De branding van de grauwe, holle zee dreunde door in zijn hoofd.

Hij liep urenlang het strand langs en ontmoette geen levend wezen buiten enkele vogels. Het kwam hem voor, dat hij zich wat beter voelde bij zijn thuiskomst. Sterk en hoog was zijn lichaam. De meid, die met het eten op hem had gewacht, toonde een stuurs gezicht. Hij zette zich zwijgend aan tafel, zij sprak evenmin. De winkelbel luidde en daar de juffrouw al weg was, liep hij naar voren. De meid maakte zelfs geen beweging om hem vóór te zijn.

Terwijl hij verder at, sprak zij: 'Ik zeg m'n dienst op!'

Hij wierp een blik op de dagkalender aan de wand.

'Je opzegtermijn is een week. Vandaag is het maandag, dus je bent hier nog bijna twee weken.'

Haar kleine, corpulente figuur schokte opeens. Ze greep een stoelleuning. Hij keek haar aan.

Door haar snikken heen begon ze te praten.

'Het is hier geen leven meer! U bent zo . . . zo . . . koud . . . U bent haast geen mens . . .'

'Wat moet ik dan doen?'

Zijn ogen stonden wijder open dan gewoonlijk. Het leek of hij iets bijzonders van haar verwachtte.

'U hoeft niets te doen. Als u maar gewoon bent, zoals iedereen . . .'

'Iedereen heeft z'n eigen manieren. Maar . . . het wordt anders, Trijntje.' Hij noemde zelden haar naam. Als hij iets van haar verlangde, was het meestal: 'Zeg eens . . .'

Het lag niet in zijn voornemen, meer te zeggen, maar zij keek hem vragend, nieuwsgierig aan. Bijna had hij spijt van zijn woorden. Maar het was zo: het werd anders. Die middag aan het strand was die zekerheid in hem opgekomen. Leven wilde

hij, niet sterven, niet levend dood zijn. Om Godswil, niet als vader!

‘Het oudste kind van Arie is erg ziek,’ zei ze, terwijl ze zijn bord wegnam.

Hij wilde niet antwoorden, maar zei toch: ‘Zo...’

Het was niet genoeg, maar hij wist niets anders. Haar houding bevreemdde hem, hij begreep nergens meer iets van.

Die nacht, in de bakkerij, lette hij speciaal op Arie, de oudste knecht, een lange, bleke man met rood haar. Niets opmerkelijks aan die jongen. Maar hij had hem in weken nauwelijks gezien. Het laatste brood stond in de oven. Hij kruiste de armen op de borst. Arie veegde het gezicht met zijn voorschoot af.

‘Arie!’

De knecht keek op, verschrikt.

‘Wat is er met dat kind van jou?’

‘Longontsteking, baas.’

‘Mocht ik dat niet weten?’

Arie keek verlegen en verbaasd. Hij mompelde iets onverstaanbaars.

‘Vertel eens, hoe is het er mee?’

‘Slecht, baas...’

Het was Jan, of hij het menselijke in het gelaat tegenover zich zag ontplooiën. Somberheid, lijden. In die ene blik veranderde de hele wereld voor hem.

Hij wendde zich af. Helpen kon hij niet, alleen inwendig vloeken om de nood der mensen.

In de middag, nadat hij had geslapen, ging hij naar een groentezaak en bestelde wat fruit, dat hij aan het adres van Arie liet bezorgen.

Toen hij weer met zijn knecht in de bakkerij stond, wisten zij geen van beiden een houding te vinden. Ko, de tweede knecht, hield zich achteraf, als een dier, dat onraad bespeurt. Er hing een vreemde atmosfeer. Zij begrepen elkaar geen van allen en tastten in den blinde.

Het duurde lang, eer Arie begon:

‘Vanmiddag is er een fruitmand bezorgd...’

‘Zo, en hoe gaat het met de jongen?’

‘Wat beter. Maar die mand...’

‘Ja, die is van mij. Ik wil er niet meer van horen!’

Er viel een stilte. Er werd geen woord meer gesproken, de

hele nacht. De knechts waren door de veranderde houding van de baas evenzeer geschokt als door zijn oude gedrag. Drie dagen later kwam Arie met de tijding, dat het kind buiten gevaar was.

‘Dat is goed,’ zei Jan. ‘Heel goed.’

En weer gingen ze aan het werk.

Voor hij naar bed ging, sprak Trijntje, frommelend aan haar boezelaar: ‘Meneer ...’

‘Ja.’

‘Ik had opgezegd, maar ...’

‘Je wou blijven!’

‘Als u het goed vindt ...’

‘Ik vind het goed.’

Hij keerde zich om en ging slapen.

Dat was het begin van zijn leven met de mensen. Een leven van pijn, niet minder dan de absolute eenzaamheid.

Het personeel durfde hem naderen en zijn nood uiten. Hij hoorde hen aan, zei weinig terug, maar liet niet vergeefs klagen. In een harde wereld moest men hard blijven, zelfs in de naastenliefde. Hij verhoogde de lonen. Op zijn kosten ging Ko, bij wie zich tuberculose openbaarde, een jaar naar een sanatorium. Van dank wilde hij niet weten. De vervulling van een menselijke en godsdienstige plicht vereiste geen dank. Weldra was de verandering, die bij Bauer had plaats gegrepen, in heel Stormoord bekend. Maar wie niet met hem in aanraking kwam, waagde het niet, in zijn nabijheid te komen.

De huurders, schamele vissersgezinnen, vatten tenslotte ook moed.

‘Ik kan niet betalen, Bauer.’

‘Dan laat ik je d'r uit zetten!’

‘Eén week uitstel, volgende week betaal ik dubbel! Anders heb ik geen vreten voor m'n kinderen ...’

Bauer ging de deur uit. De vrouw liep hem na, greep z'n jas.

‘Zo waarachtig als God leeft, Bauer, ik heb nog één gulden!’

Hij draaide het hoofd om. ‘Ja, ’t is goed. Maar denk erom: volgende week!’

Zo ging het herhaaldelijk. Nooit kwam hij een cent tekort. Aan het eind van alle toegeeflijkheid stond de orde.

Op een dag kwam hij de dominee tegen, een oude man. Jan

nam zijn pet af. De dominee hield hem staande.

Het gezicht van de bakker verstrakte.

'Ik ontvang geen bezoek.'

'Je kunt bij mij komen!'

'Kunnen we het hier niet afhandelen?'

De dominee legde een hand op Jans schouder. Deze deed een stap terug.

'Kom nou vanavond bij me. 't Is voor een belangrijke kwestie.'

Die avond ging hij naar de pastorie, een groot, somber huis naast de kerk. De predikant ontving hem in zijn studeerkamer.

'Alles goed, Bauer?'

'Ja, dominee. Waarover wou u me spreken?'

'Vertel me eerst eens: jij, die toch een trouw kerkbezoeker bent – waarom vermijdt je verder alle contact?'

'Dat is een principe. Maar u had iets met me te bespreken?'

Hij had moeite om zijn woede te bedwingen. Dachten ze werkelijk, dat hij gek was geworden?

'Kijk eens, Bauer, de godsdienst is iets minder eenvoudig dan jij misschien denkt. Je bent er niet af met naar de kerk te gaan.'

Jan stond op. 'Goeien avond, dominee!'

Ook de predikant kwam overeind. 'Hé, wacht even. Ik ben er nog niet!'

'Maakt u dan voort, dominee, want ik moet straks weer aan 't werk. Hebt u iets zakelijks te bespreken of niet?'

Hij keek de dominee scherp aan. Hij mocht de man niet, hij kon het niet helpen.

'Je weet, dat een aantal mensen in moeilijkheden verkeert. Er is veel schade geleden bij de laatste stormen. Twee gezinnen zijn onverzorgd achtergebleven. Nu is er door de kerk een fonds gesticht, om de ergste nood te lenigen. We hebben al een kleine duizend gulden bij elkaar, maar je begrijpt...'

'Ja, dat is niet genoeg. U kunt mij voor duizend gulden noteren. Goeien avond, dominee!'

Jan deed een stap naar de deur. De predikant sprong op.

'Wacht nou even! Eén ogenblik maar!'

'U krijgt het geld morgen.'

'Ja, dat zal wel in orde komen. Maar luister nou nog even!'

Met neergeslagen ogen stond Jan tegenover de dominee.

'Kerel, laten we nou nog even praten. Ik zit hier niet alleen om geld in te zamelen!'

‘U hebt me laten komen voor een zakelijke bespreking. Voor andere dingen heb ik nu geen tijd.’

Weer stapte hij naar de deur en nu riep de dominee hem niet meer terug. Maar toen hij al in de gang stond, klopte hij nog eens aan.

‘Dominee, u zegt er tegen niemand iets van. ’t Gaat onder N.N. en u weet van niks!’

‘Zoals je wilt, Bauer.’

In het plaatselijke krantje las hij enkele dagen later, dat iemand, die onbekend wenste te blijven, aan het bijzondere steunfonds van de diaconie een bedrag van duizend gulden had geschonken. Arie kwam bij hem met de vraag of hij het had gelezen. De baas knikte.

‘Een mooie gift,’ zei Arie.

Hij wilde hem afsnauwen, maar bedacht zich en herhaalde:

‘Ja, een mooie gift.’

Trijntje klampte hem aan met dezelfde opmerking. Hij kon zijn ergernis nauwelijks beheersen. Maar het werd hem te veel, toen hij een kwartier in de winkel stond en vier klanten achter elkaar hem op die mooie gift attent maakten.

’s Avonds verscheen hij weer in de kamer van de predikant.

‘Dominee, er is gekletst! En aangezien niemand behalve wij tweeën iets van dat geld af wist, bent u het, die gekletst heeft!’

‘Je bent wel erg positief, Bauer. Maar ik ben even positief. Ik heb niet gekletst, geen woord, versta je!’

‘Dan snap ik niet, dat iedereen me van dat geld spreekt!’

‘Kom, wees niet zo onnozel. In een plaats als Stormoord is het geen dagelijkse gebeurtenis, dat er zo’n bedrag wordt gegeven.’

Het antwoord bevredigde Bauer niet. Hij had de ogen van de mensen gezien, hun nauwelijks verborgen glimlach van verstandhouding. Hij walgde nog als hij er aan dacht.

‘Laten we eerlijk zijn,’ zei de dominee, ‘zo eerlijk als mensen maar kunnen wezen. Men acht niemand dan jou in staat zo iets te doen.’

‘Mij?’

Het klonk als een angstkreet. En het wàs een angstkreet. Hij zag zich omringd door honderden nieuwsgierig gapende gezichten.

‘Ja, jij, Bauer. We leven in een kleine plaats. Een figuur als jij blijft niet verborgen.’

‘Maar wat heb ik dan gedaan?’

De dominee glimlachte. ‘Kom, doe nou niet alsof je een misdaad hebt gepleegd. Als je de mensen iets gunt, mag je ze toch ook wel de gelegenheid gunnen om hun dankbaarheid te uiten, al is het ook nog zo bescheiden.’

Jan zat verslagen zijn pet heen en weer te draaien.

‘Handel je uit naastenliefde, Bauer?’

Hij haalde de schouders op.

‘Als je je hart bij je weldaden hebt – en anders zijn het geen weldaden – dan moet je toch van de mensen houden.’

Het lichaam van Bauer was voorovergezakt. Het leek, of hij onder een zwaar schuldbesef gebukt ging. Hij schudde langzaam het hoofd, hij begreep er niets van, noch van de mensen, noch van zichzelf. Eensklaps veerde hij op, schoof zijn stoel achteruit en vertrok, zonder te groeten.

Waar moest hij heen? In deze wereld was het niet uit te houden. Er waren te veel mensen, veel te veel. En overal de ruimte en de wind. Overal de verborgen aanwezigheid van God.

Zijn slaap was een en al onrust. Zodra hij de ogen sloot, was de angst niet meer tegen te houden. Als een donker monster besprong zij hem en hij kon zich niet weren.

Hij zag de dingen helder in: ook deze weg leidde naar de ondergang. Maar nu schoot hem niet, zoals de vorige keer, een reddende gedachte te binnen. Een gedachte, die hem trouwens maar tijdelijk had gered. Weer lag de nacht van het Niet voor hem open.

In deze vertwijfeling leefde hij, toen hij naar het gesticht, naar zijn vader, werd geroepen. Hij wist wat het betekende, hij was niet verrast. Zwijgend stond hij bij het lijk van de enige mens, die hij had liefgehad. Dood is dood – daar valt niet meer over te praten. Maar op de terugweg zag hij weer duidelijk de afgrond voor zich, waar hij langzaam heen werd getrokken.

Het huis leek verlatener, want het verleden stond hem scherp voor ogen. Gezichten van mensen, die hem na waren geweest, kwamen op uit de avondschemer, onwezenlijk als schimmen. Grijs en roerloos waren zij, geformeerd uit stof en tot stof weergekeerd. Geen zin had het, geen enkele zin. Maar God liet het toe, misschien kon Hij er zelfs niets aan doen.

De begrafenis, drie dagen later, bracht veel volk op de been.

Familieleden, die hij in jaren niet had gezien en die hij nooit meer wenste te zien. Ze kwamen, ze vertoonden zich, ze praatten. Hij, een marmeren beeld, kon hen niet aan. Zij tierden onder elkaar, als gretige reptielen, als vreemde planten, die zich in elkaar moeten verstrengelen om tot wasdom te komen. Dit was de alledaagse wereld, de gemeenschap. Hij walgde. Zij liepen door de stille, dode straten van Stormoord. Er was geen wind, alleen de grijze ruimte. Zwarte mensen achter een zwarte baar. Rijk was de wereld, op het toppunt van haar spanning. Deze spanning hield twee mogelijkheden in: plotselinge bloei of reddeloze ondergang.

De begrafenis raakte hem niet. Zijn eenzaamheid kon door geen mens, geen gebeurtenis worden doorbroken. Hij hoorde zelf niet de woorden van dank, die hij sprak.

Toen ze het kerkhof verlieten, sloeg de bliksem in zijn hart. Hij had geen recht weer te keren naar een wereld, waaraan hem niets meer bond. Hij hoorde bij zijn vader, die daar onder het koele zand voor eeuwig lag te slapen. Om zijn ontzettende pijn, die hem bijna de tranen uit de ogen dreef, te verdringen, trad hij grof op, zodra de schare weer thuis was.

‘Doe me een plezier, allemaal, en verdwijnt!’

Er dreigde een tegenaanval, maar iemand nam hem mee naar een andere kamer. Een hand, waartegen hij zich niet kon verzetten.

Hij zette zich neer en sloot de ogen. Hij had een gevoel alsof hij snel wegzonk, weg uit deze wereld van ijdelheid en rumoer. Stilte omgaf hem, zoals, naar hij zich voorstelde, het zand zijn vader omgaf. Als dit dood-zijn was, hoe oneindig goed was het dan.

Hij sloeg de ogen op. Een jonge vrouw stond voor het raam van de kamer. Zij keek naar buiten, alsof er niets bestond dan het grauwe binnenplaatsje. Klein was ze, slank, donker, goed. Zijn nicht Koos.

Ze keerde zich om. Haar lippen noch haar ogen vroegen iets en toch kon hij haar alles zeggen. Maar tussen kunnen en doen ligt nog een grote afstand.

‘Zijn ze weg, Koos?’

Ze glimlachte. ‘Ja, ze zijn bezig te vertrekken.’

‘En jij?’

‘Ik ga aanstonds ook. Vader en moeder zitten al op me te

wachten.'

'Waarom ben je dan nog gebleven?'

Ze trok de wenkbrauwen op. 'Ik vond dat ik jou niet zo kon achterlaten.'

Hij wist, dat hij zich onbeschoft gedroeg.

'Je moet me niets kwalijk nemen. Ik zeg alles verkeerd.'

Het spreken viel hem moeilijk. Ze zag hem in al zijn onbeholpenheid, maar ook in zijn onpeilbaarheid. Dat wisten zij beiden en daarom lieten ze haar ouders nog lang wachten. Ze zeiden weinig. Het kon niet anders, op deze dag, tussen twee, die elkaar amper kenden.

'Kom hier logeren, gauw,' zei hij.

Ze beloofde het.

Nooit had hij zich enige voorstelling omtrent de toekomst gemaakt. De jaren waren een oerwoud, waar hij doorheen moest dringen, stap voor stap. Nu gingen zijn ogen open, zo wijd, dat alle gloed ter wereld er in scheen te stromen. Een openbaring van vuur en goud, waaronder hij duizelde. Het was de toekomst niet, die hij zag. Ook niet het leven met Koos. Het was een nieuwe wereld, die middenin de oude wereld openbloeiende. Tijd en mensen golden daar niet. Alles verenigde zich tot een lied, een lied van vuur.

Zo hevig droomde hij, dat hij dikwijls zijn zaken vergat en wegliep, waarheen wist hij niet. Het personeel hield hem voor gek.

Hij vond de wereld terug, door een brief van Koos. Ze mocht niet komen, haar ouders waren er tegen. Een meisje bij een alleenwonende man.

Jan las het papier over, drie-, viermaal. Hij begreep het niet. Het duurde lang, eer er iets in hem begon te schemeren. Wat? Wat dachten die mensen? Opeens zag hij de laaghartigheid van hun bezwaren. Ja, nu moest er worden ingegrepen. Hij ging naar haar woonplaats, met het langzame, boemelende treintje, dat sinds kort de verbinding tussen Stormoord en de wereld onderhield. Door de duinen hobbelde het, zonder haast. Hij keek niet naar buiten en toch zag hij het landschap. De betrokken dag doordrong hem geheel. De ruimte vulde zijn driftig lichaam en riep een diepe weemoed in hem wakker. Het leven was vreemd en verschrikkelijk, maar hij had het lief.

In de kleine provinciestad voelde hij zich een boer. Hij tastte enige malen naar zijn pet, hij had al zijn kracht nodig om niet rechtsomkeert te maken.

Het huis van zijn oom lag aan een smalle gracht. Het donkere, onbeweeglijke water bezorgde hem een huivering. Het stille leven van dit stadje werd er in weerspiegeld. Het sloeg hem naar de keel en plots kwam zijn energie weer boven.

Koos, met een boezelaar voor en rode werkhanden, deed hem open. Haar ogen straalden hem als zonnen tegemoet. Hij grabbelde aan z'n pet en vergat haar uitgestoken hand te drukken. 'Hier ben ik,' zei hij.

Zij glimlachte en trok hem mee naar binnen, want hij bleef op de stoep staan.

Als een neef, een gewone betamelijke neef, werd hij door oom en tante ontvangen. De oude man met zijn lange stenen pijp keek hem van onder zware wenkbrauwen aan. Alle verlegenheid dooide van Jan af, toen hij die onderzoekende blik zag. Hij herinnerde zich alles en wilde van wal steken. Toen kwam daar Koos met koffie en haar ogen zeiden, dat hij moest wachten. Hij begreep haar zo volkomen, alsof hij haar altijd bij zich had gehad.

Aangezien hij voor praatjes over weer en familie-aangelegenheden niet toegankelijk was, versteende de stemming al spoedig. Ze zaten te kijken en te zwijgen.

'Jan,' zei Koos, en wenkte hem mee.

Het leek afgesproken werk. Hij volgde haar naar de keuken.

'Luister eens,' zei ze en plukte aan haar schort.

Hij luisterde, hij wilde niets liever dan raad van haar aannemen. Maar ze bleef zelf steken, ze kon haar draai niet vinden. Daardoor werd hij meester van de situatie.

'Koos, kan ik er over spreken met je ouders?'

Haar neergeslagen oogleden waren witte schelpen, witter dan hij ooit aan het strand had gezien. Hij sloeg de armen om haar heen en alles was goed, al deed het pijn. Want hij wankelde weer onder de overmaat van geluk.

Opeens kon hij alles. Terwijl zij in de keuken bleef, ging hij weer naar binnen, zeker van zijn zaak.

'U begrijpt misschien, waarvoor ik ben gekomen.'

'Ja,' zei oom Hendrik, die zijn pijp uitklopte in het asbakje.

'Koos en ik zijn het eens geworden. U hebt er zeker geen be-

zwaar tegen.'

'Daar moeten we over praten,' zei de oude man.

Zijn vrouw scheen niet mee te tellen. Er waren tranen in haar ogen geschoten. Ze zat stilletjes te snuiven.

'Dus het is goed, dat ze voorlopig bij mij logeert.'

'Ho! ho! niet zo haastig! Kijk eens, jongen, je wordt in de familie als een rare snijboon beschouwd. Maar je bent in de grond een beste kerel.'

Het werd Jan te machtig.

'Laten we bij de zaak blijven, oom. Als het vaststaat, dat Koos en ik trouwen, kan ze immers gerust meegaan.'

De oude man stond op en wees met de steel van zijn pijp naar Jan.

'Weet je werkelijk niet, wat er in de wereld te koop is?'

'Waar hebt u het over?'

'Dat twee jongelui niet zo maar onder één dak...'

Jan kreeg een hoofd als vuur.

'Man, hou op! Ik weet om de donder wat behoorlijk is! Ik geloof niet, dat ik ooit reden heb gegeven...'

Tante voelde zich geroepen.

'Zie je, 't is onze laatste dochter, die de deur uitgaat.'

'Voor mijn part was het de eerste! Ik heb alleen met Koos en mezelf te maken! Ik zit alleen in dat huis en ik moet...'

Hij brak af. Hij kon al zijn wanhoop niet gaan uiten. Begrepen ze hem dan zo niet? Om zijn aandoening te verbergen, liep hij weg, naar Koos.

'Red jij het verder maar!' zei hij.

Ze redde het. Alles eindigde goed, feestelijk zelfs. Er kwam een fles wijn voor de dag, nadat de vrouwen geschreid en de mannen elkaar een hand hadden gegeven. Tante diste sentimentaliteiten op. Dat zijn ouders dit niet meer hadden mogen beleven.

Jan knikte. Maar hij was blij, dat zijn ouders dood waren. Dat spaarde hem een vertoning uit.

Op weg naar Stormoord praatte Koos druk. Hij voelde, dat haar nervositeit een uitweg zocht. Ze excuseerde haar ouders: zijn vader was gek geworden, men had ook van Jan een vreemde dunk.

'Jij ook?'

'Nee,' zei ze.

Dat was voldoende. Nee, het was geweldig: ze zag hem, ze begreep hem. Hij zocht vergeefs naar een gebaar van tederheid. Door een waas keek hij naar buiten, naar het woeste, grootse duinlandschap.

Nooit was een mens zo hartstochtelijk het leven binnengestormd. Ja, binnengestormd. Al was hij dertig jaar, tot dusver had Jan Bauer voor de poort gestaan. Dat voelde hij, nu er nieuwe gebieden voor hem opengingen. Hun volheid stroomde niet in een ledig hart. Er had al zoveel in hem gewoeld en gehunkerd, dat er amper nog iets bij scheen te kunnen. Maar het moest. Zijn honger kende geen grenzen. Al zou hij er aan te gronde gaan, het was beter de beker snel uit te drinken, dan er langzaam van te proeven en hem onverzadigd weg te zetten. Jan Bauer werd geen uitbundig man. Weinig in zijn uiterlijk verried het nieuwe geluk. Strak en sober leefde hij, onder een hemel, waarin een streng, rechtvaardig God woonde. Zijn bloed was beheerst, maar zijn ziel een vogel, die door alle diepten der wereld voortschoot. De angst voor het leven was niet geheel verdwenen, maar sterker dan de angst was de geluksbegeerte. Hem was de ruimte nauwelijks ruim, de wind niet krachtig, de zon niet heet genoeg.

Hij begreep niets, nu evenmin als vroeger, van het leven en van zichzelf. Bij Koos, die voor zijn huishouding stond, vond hij rust na elke zwerftocht. Haar kleine, sterke figuur, haar jonge ogen vingen zijn onrust op. Hij sprak weinig, maar soms drong de gloeiende lava van zijn gevoel naar buiten.

‘Wat is liefde?’ vroeg hij.

‘Ik weet het niet. Maar het is goed.’

‘Het is pijn,’ zei hij. ‘Pijn en verrukking.’

Hij schaamde zich en wendde het hoofd af. Hij kon haar alles zeggen, want zij zou hem niet bespotten. Maar men mocht niet alles zeggen.

Een andere keer vroeg hij:

‘Ben je niet bang voor me?’

Ze keek hem lachend aan. Maar hij bleef ernstig en herhaalde zijn vraag.

‘Waarom bang? Hoe kun je bang zijn voor iemand, van wie je houdt?’

‘Dus je gelooft niet, dat ik gek ben of gek word?’

‘Geen sprake van! Maar je hebt een groot hart. Een geweldig groot hart. Mensen als jij...’

Ze hield op. Hij drong er op aan, dat ze haar gedachte uitsprak. ‘Het klinkt raar, maar het is zo: mensen als jij leven dicht bij God...’

Meteen moest ze lachen om zijn stomverbaasd gezicht. Nu twijfelde hij aan haar verstand.

‘Dicht bij God? Ik leef met God op voet van vijandschap.’

‘Laten we er niet meer over spreken,’ zei ze, bijna smekend. Haar woorden hadden hem diep getroffen. Ze kon gelijk hebben. Dicht bij God leven wilde nog niet zeggen, met God op goede voet staan. Zijn geloof was onwankelbaar, maar zijn hartstocht botste tegen Gods traagheid en zwijgzaamheid. Er brak een zomer open over Stormmoord. Koos, die hem na een paar weken had moeten verlaten, keerde terug. Ze begon dingen voor hun huwelijk te regelen. Hij liet zich daarmee niet in. Zoveel mogelijk nam hij haar mee, naar het strand, naar de open wereld, waaraan hij zijn krachten kon meten. Zij zwoegden door het mulle zand, zij staken de hoofden vooruit in de wind, zij drukten het lichaam als een paard tegen de ruimte. Achter hen, ver achter hen, lag het dorp, een donkere vlek in de wildernis der duinen. Daar waren mensen, die leefden en voor zich uitstaarden in het licht. Zo hadden hun vaders geleefd, zo zouden hun kinderen leven. Er was nauwelijks verschil tussen vroeger en later. Het leven in dit afgelegen oord was gevangen in de greep der eeuwigheid.

Maar de geesten der bewoners verhieven zich niet tot deze visie. Zij zochten voedsel in de gebeurtenissen van de dag. Men praatte, men weefde een scherm van gepraat rondom Jan Bauer en zijn verloofde. De preciezen in de leer namen aanstoot aan het samenhokken van die twee. Met vrome gezichten verscheen het stel in de kerk, maar daarmee konden ze de goegemeente niet bedriegen.

Die Bauer van nabij kenden, zijn personeel, burens, namen het voor hem op. Onmogelijk, dat hij over de schreef ging. Zijn reputatie werd er nog onduidelijker door. Men kende zijn ongenaakbaarheid, zijn rijkdom, zijn stuursheid en zijn onbegrijpelijke goedgeefsheid.

Op een morgen ontving hij een anonieme brief. Daarin stond, gelardeerd met bijbelteksten, dat hij in zonde leefde. En als

hij daarmee voortging, zou hij zich Gods vloek op de hals halen.

Het gezicht van Jan Bauer werd grauw als perkament. Hij stond even roerloos, toen nam de woede haar weg door zijn lichaam, als een gloeiende stroom. Zijn handen knepen, steeds feller, frommelden het papier in elkaar. Koos kwam binnen en verschoot bij zijn aanblik.

‘Wat is er gebeurd?’

‘Niets,’ zei hij schor.

Haar snelle ogen hadden al iets bespeurd. Ze maakte zich meester van het verknoedelde epistel en las.

‘Dat is gemeen! Wie kan je zoiets sturen?’

‘Weet ik niet. Kom ik toch niet achter. Ze verschuilen zich achter elkaar!’

Het voorval maakte diepe indruk op hem. Niet één mens had dat gedaan, hier was een menigte aan ’t werk. Het prachtigste in hem, ze bezoedelden en besmeurden het. Waar was de wereld van zijn dromen? Nergens, nergens! ‘De mensen deugen niet!’

Koos moest hem uit de put helpen, voor het eerst.

‘Ik weet wie je bent. Jij weet wie ik ben. Is dat niet genoeg?’

Even geloofde hij het. Toen schudde hij het hoofd, langzaam, somber.

‘Noemen zij zich niet broeders in Christus? Het zijn zwijnen, Farizeërs!’

‘Heb je iets gedaan om hun sympathie te winnen?’

‘Ook dat nog!’ Zijn stem deed haar aan een messteek denken.

‘Laat ze stikken in hun vuil!’

‘Het zal anders worden, Jan, heel anders!’

Ze zei het bijna juichend, met blinkende ogen. Hij zag weer haar jonge, sterke leven, dat hem toegedaan was, volkomen. Zijn hart schoot vol. Als zij er niet was, deze enige... Maar zij was er!

Hij moest naar de stad, op uitnodiging van oom Hendrik. Huwelijksvoorwaarden. Ze hadden dezelfde notaris, de familie-notaris.

‘Koos brengt tienduizend gulden mee.’

‘Ik wil geen cent. Ik sta aan ’t hoofd van honderdtachtig mille. En ik heb een zaak.’

Van schrik liet de oude bijna zijn trouwe pijp vallen.

‘Ja, dan is het niet veel, wat ik je heb aan te bieden.’

‘Ik zeg je, dat ik geen cent wil.’

Hij zag, hij las het in de ogen van zijn schoonvader, dat de man hem als waanzinnig beschouwde. Louter omdat hij geld weigerde, wat immers niemand deed. Het kon niet, zei de oude. Hij beschouwde het als een erezaak. Vier van zijn dochters waren getrouwd, allen hadden tienduizend gulden mee ten huwelijk gebracht.

‘Als er geërfd moet worden, is het altijd nog vroeg genoeg,’ zei Jan.

Daar bleef het dan bij. Zo zou Koos toch aan haar geld komen. De notaris, onbewogen, noteerde.

Maar het incident schiep nog meer verwijdering tussen Jan en zijn schoonfamilie.

Vervolgens kwam het gepraat over de bruiloft. Hij wou er niet van horen.

‘Een feestelijkheidje,’ zei z’n tante. ‘We hebben er zo weinig gelegenheid voor.’

‘Zeker, maar m’n vader ligt pas een half jaar onder de aarde.’ Dat argument gaf de doorslag. Daar hadden ze respect voor. Hij wist, dat hij huichelde, maar ’t hinderde niet, tegenover deze benepenheid.

Dus zouden alleen de vier zusters met hun echtgenoten mee aanzitten aan een huiselijke maaltijd.

Jan was nerveus. Niemand behoefde voor hem de waarde van het huwelijk te beklemtonen. Hij wist genoeg en daarom kon hij het zonder officiële poespas stellen. Het leven getweeën was schoon en geweldig. Een schip, bemand met man en vrouw, steekt van wal en begint de strijd tegen de stormen. De levensstormen. Hij vóelde het woord, hij kromde zich onwillekeurig tegen de wind. En daar was zij, Koos, naast hem, achter hem, overal waar hij was. Hij had haar nodig, want God liet het stormen. En een mens alleen tegen God...

De nacht voor zijn huwelijk werd er niet gewerkt in de bakkerij. Toch ging hij niet naar bed. Hij zat in zijn oude slaapkamertje, naast het ledikant, dat hij nooit meer zou beslapen. Er voer een stille, zachte wind langs het huis. Hij hoorde de zee, ofschoon hij er niet naar luisterde.

Hij bad nooit, zelfs niet aan de maaltijd, al deed hij de ogen dicht en vouwde de handen. Koos had hem ernaar gevraagd

en hij had het haar gezegd. Ze vond het goed. Maar het was erg, zwijgend te moeten staan voor de eeuwigheid, de donkere muur, waarop het hart iedere seconde strandt. Het was hard. 'God . . .,' dacht hij.

Er was geen antwoord, binnen noch buiten hem.

II

Het leven kreeg een breder ritme. Niet meer de overweldigende gewaarwording, aan de drempel van vreemde rijken te staan, maar het gaan, staag en sterk, door nieuwe gebieden van menselijkheid. Niet meer de onstuimige vlucht, maar het voorzichtige, kuise geluk om pas verworven schatten.

Die eerste tijd van hun huwelijk maakte nieuwe mensen van hen. Zij was een vrouw, zij ontbloede volkomen in dit bestaan. Warme vlagen van verrukking omwikkelden haar en voerden haar op, hoger dan zij ooit had durven dromen. Met deze man was alles mogelijk, het grootste – en het verschrikkelijkste.

Hij wilde soms stilstaan, om zich te vergewissen van wat er met hem gebeurde. Hij kon het niet. Alle dingen waren van God, ook dit: het samenzijn met een vrouw op de rand van dood en leven.

Het scheen, dat de oude bekommernissen weken. Een tijdlang voelde hij zich niet omzwermd door de donkere vogels van angst en achterdocht. Er klonk een nieuwe toon in het koor van zijn bestaan, de toon van bloeiend, gretig leven. Het was Koos, haar verschijning, haar gang, haar doen, die deze nieuwe klank voortbracht.

Niet dikwijls daalde hij af van de rots van zijn zwijgen. Maar zij vroeg niets, zij gaf onuitputtelijk. Kleine en toch belangrijke dingen schonk zij hem. Dingen die hij had gemist sedert de dood van zijn moeder, nu vele jaren geleden. En ook dingen, die hij nooit had bezeten, en waarnaar hij onbewust had gehunkerd. Een enkele oogopslag, een simpel woord opent soms een wereld van vreugde.

Met de zaak bemoeide zij zich niet. Zij bood aan, in de winkel te helpen, maar hij weigerde het. Voor haar de huishouding, voor hem en het personeel de zaak. Toch bleef zij niet op een afstand. De knechts, het winkelmeisje hadden haar zorg. Zij schonk koffie, zij had een vriendelijk woord voor hen, in dit huis, waar jarenlang het leven stroef en somber was verlopen.

Het dorp werd over haar deugden ingelicht. De oude, venijnige achterklap verstomde.

Zij waren vier maanden getrouwd.

‘Jan,’ zei Koos, ‘we zijn hier niet op een onbewoond eiland.’ Hij keek haar verwonderd aan. Een eiland? Was dit niet het eiland der gelukzaligen, waarvan hij wel eens had horen spreken?

‘Wij wonen niet op een eiland. Er zijn hier mensen, met wie het de moeite waard kan zijn, om te gaan.’

‘We hebben elkaar!’

‘Ja, maar we mogen ons niet afsluiten voor anderen.’

Wat wilde ze? Was ze hem beu? Had ze niet genoeg aan hem? Hij zou het kunnen begrijpen. Maar dan was alles verloren – alles.

Zij voelde, dat hij wegschoot in een diepte.

‘Neem het niet zo hoog op, Jan. Het is heel gewoon. We zijn jong, we zijn geen kluizenaars. Ik zie in de kerk, in de buurt mensen, waarmee we contact kunnen zoeken. Dat heeft niets te maken met dit, tussen ons.’

Het had er wel mee te maken. Hij liet het zich niet uit het hoofd praten. Maar zij wist haar woordje te doen. Zij hoorden in de gemeenschap der gelovigen. Men kon niet met een half gebaar, een simpele kerkgang volstaan.

‘Het kan wel!’ zei hij.

‘Je vergist je. Je doet er anderen mee tekort, en ook je zelf.’

‘Ik kan niet met mensen omgaan. Dat weet je toch!’

Het kwam er smekend en wanhopig uit. Zij had gelijk. Hij wist, dat er niets tegen haar argumenten was in te brengen. Maar hij kòn niet.

Zij drong niet verder aan, maar de stoot was gegeven. Zijn leven moest een andere richting nemen, omdat zij hem liefhad. ‘Als ik alles onder woorden kon brengen . . .,’ dacht hij. Hij moest zich oefenen in het denken, in het formuleren van zijn gedachten.

Het leek of er een hogere macht in het spel was. Ook van de andere kant kwam men hem opeisen.

De oude predikant was emeritus geworden, een jonge had zijn plaats ingenomen. Jan had zijn preken gewogen en te licht bevonden. De man stond hem weliswaar beter aan dan zijn voorganger, maar – hij was een predikant. En de afkeer

van geestelijken zat Jan Bauer in het bloed.

Op een avond verscheen ds. Schouten bij hen thuis. Koos had hem binnengelaten, alsof Jans antipathie haar onbekend was.

‘We hebben een man als u nodig, Bauer.’

‘Dat spijt me, dominee, ik ben niet beschikbaar.’

‘Hoe staat u eigenlijk tegenover de kerk?’

Bauer fronste het voorhoofd. Hij voelde de oude drift in zich opwellen. Maar Koos zat daar, de ogen neergeslagen, een angstig gespannen dier.

‘Ik kan het niet zeggen,’ antwoordde hij. ‘Als er geld nodig is – maar verder kan ik niets doen.’

Jan dacht niet meer aan de anderen, stond op en ijsbeerde door de kamer. De atmosfeer was geladen. De predikant keek Koos aan, die nog steeds haar ogen op het tafelblad hield gevestigd.

Onverwachts ging Jan weer zitten.

‘Even goeie vrienden,’ zei de dominee. ‘Ik had alleen gedacht... maar blijkbaar heb ik me vergist.’

Koos wilde er naderhand uitvoerig over praten. Jan poogde haar te ontwijken, luisterde naar de wind, die de luiken zacht deed klepperen. Het woei overal en altijd. Hij wist niet waarom hij dit opeens weer bedacht.

‘Geen kerkelijke functie,’ zei hij. ‘Nee, geen kerkelijke functie!’

Hij stond vast in zijn schoenen. Zij zag het en gaf het op.

‘Laat me maar stikken,’ zei hij.

‘Ik heb je genomen zoals je bent.’

Het was goed en toch twijfelde hij. Zoals hij was? Kende ze hem dan? Wie hem kende, hield hem niet vast.

Toch moest er iets gebeuren, niet om haar te plezieren, niet om hun huwelijk te redden. Het moest, omdat hij werd verscheurd, uiteengetrokken door de oude tegenstrijdigheden. Als een troep uitgehongerde honden vielen ze op hem aan, heftiger dan ooit te voren.

Dit dorp, deze kleine, laffe troep, voor het eeuwig aangezicht van God. En hij, erger dan de rest, ja bijna de duivel zelf. Een krachtig lichaam, geld en goed, een vrouw, die hem liefhad, en toch doorwoeld van onrust en pijn.

Wat was er met de wereld? De erfzonde, een onaflosbare schuld? Maar Christus? Een gedachte van vroeger schoot hem

weer te binnen: ook God is machteloos. Dat maakte de zaak niet beter, integendeel.

Eén ding was zeker: hij kon iets doen, om de wereld bewoonbaarder te maken. Er werd pijn geleden, die kon worden verholpen. Zeker een derde deel van de dorpelingen werd gekweld door materiële noden.

In de loop van de laatste jaren had hij enige mensen gesteund. En nog moest hij elke week, als hij zijn huren inde, bittere klachten aanhoren. Soms ontving hij een noodlijdende thuis, 's avonds, wanneer niemand zijn komen en gaan kon opmerken. De mensen moesten verzwijgen wat hij voor hen deed, op straffe van zijn hulp te verspelen.

'Maken ze nooit misbruik van je?' vroeg Koos op een keer. Hij haalde de schouders op. Het kwam er niet op aan. De linker- en de rechterhand...

'Je staat te ver van de mensen af,' zei Koos. 'Ze komen bij je, maar ze zijn bang voor je. In 't verborgene werken is goed, maar niet zo. Het lijkt bijna een misdaad, zowel van jouw als van hun kant.'

Ze trof een zeer gevoelige plek. Hij schaamde zich inderdaad, voor zijn goede en voor zijn slechte werken. Zijn weldadigheid kon geen tipje oplichten van de donkere sluier, die over de wereld hing. Slechts Koos' aanwezigheid maakte, dat de dampkring minder benauwd was dan vroeger.

'Wat moet ik doen?' vroeg hij.

'Ik heb het al eerder gezegd: onder de mensen gaan. Je licht niet onder de korenmaat houden. Dat is geen pronken of opsnijden, het is noodzakelijk om je te bevrijden.'

Haar scherpe vrouweninzicht wierp licht op de donkerste plaatsen van zijn ziel. Hij huiverde. Maar zij duidde, schijnbaar onbarmhartig, de consequenties van zijn eenzelligheid aan. Bij gebrek aan frisse lucht zou hij stikken, zoals zijn vader was gestikt.

Toen ze zag, dat hij verbleekte, voegde ze er aan toe:

'Geen twee mensen zijn gelijk. En ik geloof, ik weet, dat het met jou anders gaat. Ik ben misschien alleen geboren, om je daarvoor te bewaren. Ik voel het tenminste zo.'

'Het is goed, dat jij er bent.'

Hij maakte een gebaar, alsof hij haar hand wilde nemen, maar keerde zich eensklaps af en keek naar buiten, in de stille,

grauwe straat.

Een middag in de late herfst, toen zij langs het strand liepen, vertelde Koos hem, dat zij in blijde verwachting was. Het scheen hem, dat het branden der zee een andere klank aannam. Niet alleen de eeuwigheid van het geheel verkondigde het, maar ook de eeuwigheid van het menselijk geslacht. Er was geen dood, al het levende bestendigde zich.

Hij stond stil, terwijl de wind zijn kleren deed fladderen, en legde zijn handen op de schouders van zijn vrouw. Ook nu wist hij geen woorden te vinden.

‘Vind je het niet goed?’ vroeg ze, half schertsend.

‘Jawel... jawel...’

Hij wilde meer zeggen, maar liet haar schouders los en nam haar mee, tegen de wind in.

Nadat ze een paar honderd meter hadden gelopen, zei hij: ‘Nu weet ik, dat ik iets van het oude kwijt ben geraakt. Ik leef en mijn leven wordt voortgezet. Als er alleen maar angst was geweest, dan was dit niet gebeurd. Geloof je ook niet?’

‘Ja. Maar dat ligt toch in het huwelijk opgesloten. Wat is het, als er geen kinderen zijn?’

‘Jij bent een vrouw. Je moet moeder zijn. Voor mij is het anders. Ik – ik zie in alles de vloek. En het leven dan toch voort te zetten en het goed te vinden, betekent, dat ik ook het andere zie... het staan in de wereld, zoals God het wil.’ Nu hij deze zekerheid bezat, voelde hij zich vrijer. Zelfs kwam er iets van de extase der eerste maanden van liefde in hem terug. Hoewel de wereld wegdonkerde naar de winter, wist hij, dat het bloeien voortgang had, niet alleen in Koos’ lichaam, maar ook in het zijne, in al het geschapene. Misschien mocht men slechts enkele malen in zijn leven voelen, dat de genade werkelijkheid was, maar die weinige momenten wogen tegen jaren op.

Hij liet zich in met zaken, waarvan hij nooit had geloofd, dat hij zich ermee zou bemoeien. Een van de wethouders, Van Bork, kwam bij hem. Bauer stond in zijn winkel. De ander scheen slechts gekomen om koekjes te halen.

‘Je hebt misschien in het krantje gelezen, dat er plannen zijn om hier een sanatorium voor teringlijders te stichten. Speciaal

voor kinderen.'

'Nee, weet ik niets van.'

'Er is een tegenvaller. De grond is duurder dan ze hadden geraamd. Morgen krijg ik een paar bestuursleden over. Wil je met ze praten?'

'Hoe laat?'

'Om drie uur zijn we hier.'

Het gezelschap werd ontvangen in de huiskamer. De heren uit de stad zetten zorgelijke gezichten. Jan bekeek hen nauwkeurig. Hij voelde zich niet verlegen. Hij las de ijdelheid op deze welgevormde gelaten. Maar meer dan de ijdelheid gold de zaak.

'U hebt zeker veel hulpbronnen.'

'Volstrekt niet,' antwoordde de ene, die hem was voorgesteld als jonkheer Ten Berghe. 'Alles komt uit particuliere bijdragen. We kunnen niet bouwen als iemand ons niet acht duizend gulden leent. Meneer Van Bork hier is zo vriendelijk geweest...'

'Hoe had u zich de aflossing gedacht?'

'Duizend gulden per jaar. Meer is niet mogelijk. En de rente, als het kan, laag. 't Is voor een goed doel.'

'Ik geef u een renteloos voorschot,' zei Jan Bauer.

Hij weerde de vriendelijke handdrukken en dankwoorden niet af, maar vertrok geen spier van zijn gezicht.

'Wordt er iets aan de godsdienst gedaan?' vroeg hij nog.

'Wij staan op christelijke grondslag.'

Hij haalde postpapier voor de dag en schreef aan zijn notaris.

'We zullen u inzage van de bouwplannen geven,' zei de andere heer.

'Dank u, dat is uw zaak.'

Koos viel hem om de hals, toen hij haar het resultaat van het onderhoud vertelde.

'Het is niets,' zei hij. 'Geen offer.'

Maar het offer zou hem nog worden gevraagd.

Zij maakten een moeilijke winter door. Koos voelde zich herhaaldelijk zo onwel, dat zij het bed moest houden. De dokter was een bijna dagelijkse bezoeker. Niet de oude, die Jan eenmaal naar het krankzinnigengesticht had vergezeld, maar een jongeman, die enigszins sceptisch deed. Jan haatte hem, maar Koos stelde vertrouwen in zijn kunde.

Bij deze zorgen voegden zich nieuwe. In de voorzomer zouden

er gemeenteraadsverkiezingen worden gehouden. Op een maandag, toen hij zijn wekelijkse ronde als huiseigenaar maakte, trof hij in een van de woningen een kleine vergadering aan. Acht mannen waren er bijeen, arme drommels met uitstekende jukbeenderen. Hen allen had hij in de loop van de tijd geholpen. Er viel een stilte, toen hij binnentrad. Hij vroeg niets, maar een van de mannen stond op en wees naar zijn stoel. Jan bleef staan.

‘Ga even zitten. We hebben iets met je te bepraten.’

‘Het kan zo ook.’

Hun bedoeling bleek spoedig. Er werd armoe geleden in Stormoord. De woningtoestanden waren primitief. Tientallen gezinnen woonden in krotten, bijna zonder daglicht, zonder w.c. Nee, de woningen van Bauer werden niet bedoeld, die waren beter. Juist daarom was hij de aangewezen man. Ze wilden hem in de raad hebben.

‘Ik denk er niet aan,’ zei Bauer, en het klonk als een vuistslag. Hij zag de teleurstelling en hij rook de armoegeur van deze mensen.

‘Ik heb geld, ik kan jullie niet vertegenwoordigen,’ zei hij nog. Ze vatten weer moed. Hij was een man van aanzien, op proleten zag men neer. Maar hij zou zich niet alleen presenteren. Twee van de aanwezigen zouden ook een poging doen.

‘Nee,’ zei hij weer.

Hij voorzag eindeloze beslommeringen en moeilijkheden. Het openbare leven, hij had het steeds geschuwd als de pest.

‘Hebben we geen recht op hulp?’

‘Ja,’ antwoordde Bauer, ‘maar... laat me tijd...’

Hij ging met een somber hoofd naar huis. In lange tijd had hij niet zo zwaar zijn verantwoordelijkheid gevoeld. De armen rekenden op hem, het was zijn eigen schuld. Niet met zijn geld zou hij de grote schuld kunnen aflossen, die zijn rijkdom tegenover de armoede had. Alleen met zijn wezen, met de pijn van zijn hart.

Hij wist wat Koos zou zeggen en daarom aarzelde hij, er met haar over te praten. Ze reageerde voorzichtig, vroeg of hij dacht iets te kunnen bereiken.

‘Of ik iets bereik, weet ik niet, ik kan het proberen.’

‘Dat is het enig juiste antwoord,’ zei zij.

‘Maar je weet niet wat het me kost.’

‘Als het je te zwaar wordt, moet je het opgeven. Maar ik zal je helpen, als ik kan.’

Ze was verder dan hij. Zij droeg de lasten van het komende moederschap en hij stond met een vrij, onaangetast lichaam in de wereld.

Bij de stemming, enige maanden later, werden Jan Bauer en een van zijn medestanders gekozen.

De laster, die een tijdlang had gezweven, deed zich weer gelden, geniepiger, hardnekkiger dan ooit. Bauers optreden ten gunste van de armen betekende voor Stormoord bijna een sociale revolutie. Die geld hadden, veel of weinig, sleepten ijverig verwijten en verdachtmakingen bijeen, bouw materiaal voor de burcht van verachting, waarin men Jan Bauer wilde isoleren. Hij was gek, eerzuchtig, een opruiër, een voorgewende mensenvriend, een valse profeet. Men verzong van alles, men liet ook zijn vrouw niet buiten spel. Sommigen herinnerden aan de bewering, die voor hun huwelijk de ronde had gedaan, over hun onwettig samenhouden.

Er vormden zich groepen voor en tegen Bauer, maar onder elkaar verdeeld. De ene tegenstander beriep zich op religieuze, de andere op sociale motieven. De gematigden erkenden hem als filantroop en voorbeeldig echtgenoot.

Met de voorstanders was het niet anders gesteld. Geen apostel der armen werd hij, omgeven door een aureool van liefde en zelfverloochening. Zijn sombere, stuurse aard dong niet naar populariteit. Het grootste deel van de menigte, die hem tot vertrouwensman had verheven, droeg ook in geestelijk opzicht de schurftplekken van het pauperisme. Van een grootse hervormingsdrift was geen sprake; geen toverwoord had hun de ogen geopend en hun het uitzicht gegeven op een betere wereldorde. Grommende ontevredenheid, vlijmende rancune beheerste hen.

Reeds voor de verkiezing kwam het tot botsingen tussen Bauer en zijn aanhang. Daar waren er, die moderne boeken hadden gelezen en de strijd wilden aanbinden tegen de kerk. Even aarzelde Jan, maar onmiddellijk daarop voelde hij de moerassige ondergrond van hun vernielzucht. Mét de kerk wilden zij God van de troon stoten, hun povere menselijkheid tot maatstaf van alle dingen verheffen.

Hij weigerde, zich aan een program te binden. Wie geen vertrouwen in hem stelde, kon zijn eigen weg gaan. Een beruchte leegloper, Klaas Schipper, sprak van overweldiging.

‘Ik zeg maar, dat een rijke andere belangen heeft dan wij.’ De kleine kamer, waarin zich deze scène afspeelde, scheen vol met ontplofbare stoffen. De harde blikken van Jan Bauer kruisten de brutale, uitdagende van de lompendrager.

‘Die kerel moet er uit!’ zei een van de aanwezigen.

De anderen vielen hem bij met kreten, die waren als steenworpen naar een ter dood veroordeelde.

Jan had de overhand behouden. Maar hij wist, dat er moeilijker ogenblikken zouden komen.

Terwijl het dorp zich overgaf aan gefluister, sloot hij zich op in zichzelf en dacht na. Er vond langzaam een verschuiving in hem plaats. Hij zag de dingen niet alleen meer met betrekking tot zijn eigen persoon. Hij was voor het forum der openbaarheid getreden, nieuwe problemen doemden op, bergen, die hij moeizaam moest beklimmen.

De armoede bestond. Zij was een gruwel en een noodzakelijkheid. Wie zijn Bijbel kende, was van beide overtuigd. Het was duidelijk, dat het streven naar rechtvaardigheid door God in het menselijk hart was gelegd. Wie de noden der wereld voorbijging, had geen idee van het Koninkrijk der Hemelen.

Het bezit, de persoonlijke eigendom, steunde op de wet. Het kwam niet in Jan op, te twijfelen aan de rechtmatigheid van de eigendom. Men was gerechtigd tot datgene, wat men door zijn bekwaamheid, zijn arbeid had verworven. Maar wat door erfenis of huwelijk was verkregen? Hier was de rechtvaardigheid blijkbaar zoek.

Zijn hoofd kon deze vraagstukken niet aan. Te bewogen was hij, om langs logische lijnen te denken. Elke gedachte werd door zijn drift aangevat en in een beeld omgezet. Hij moest zich bepalen tot het dagelijkse, het directe, wilde hij niet naar een chaos worden meegesleurd.

‘Tot nu toe heb ik alles uit medelijden gedaan,’ zei hij tegen Koos.

‘Natuurlijk. Waarom anders!’

‘Dat deugt niet. Medelijden is verkeerd. Als je rechtvaardigheid zoekt, heb je geen medelijden nodig.’

Zij liet zich niet zo gauw van haar stuk brengen.

‘Rechtvaardigheid? Maar dan toch uit medelijden met de mensen, die onrecht lijden.’

‘Nee! Nee! Rechtvaardigheid is goddelijk. Rechtvaardigheid is hard en medelijden is zwak!’

Zij begreep hem niet, maar hij volgde zijn innerlijke drang. Toch was zij tevreden, omdat hij de kring van zijn eenzaamheid had verbroken. Het gepraat van het dorp drong tot haar, die in deze maanden zelden buitenshuis kwam, nauwelijks door. En meer dan publieke zaken raakte haar het wonder, dat zich in haar voltrok.

Jans aandacht, daarentegen, scheen door zijn beslommeringen geheel afgeleid van het ouderschap. De zomermaanden zetten in met storm en regen. Dag en nacht dreunde de zee. Wanneer hij een uurtje over had, ging Bauer de deur uit en liep, star voor zich uit ziende, langs het verlaten strand. Maar hij kon niet meer loskomen van Stormoord. Daar werd aan hem gedacht, daar werd over hem gesproken, door weinigen met sympathie, door velen met bittere vijandschap. Jarenlang had hij gestreden met een grote, zwiigende hemel. Nu moest hij strijden met kleine, stomme mensen. Wie kon de hemel en de mensen scheiden? Uit alle verschijnselen sprak dezelfde oernatuur. Overal woedde de ontembare kracht, die men God noemde.

Als hij terugkeerde, trof hij Koos doorgaans in bed of in een gemakkelijke stoel. Haar ogen waren helder, haar trekken vermoeid. Hij was zelf ook moe, hij wist amper wat hij deed. Hij nam haar hand en streelde die.

‘Deze wereld,’ dacht hij, ‘deze stomme, krankzinnige wereld . . .’ Zij glimlachte, maar hij had moeite om niet te vloeken of te wenen.

Een nacht, een dag en nog een nacht lag Koos te worstelen om haar kind ter wereld te brengen. Het scheen geen begeerte naar deze aarde te koesteren.

Op het huis woog de hitte als een loden berg. Alles was klam, de menselijke lichamen wasenden benauwde dampen uit. De dokter liep af en aan, er dwaalde een baker rond. De moeder van de kraamvrouw zat ergens in een hoek te zuchten en stond soms plotseling op, schijnbaar om iets te doen. Maar er was niets voor haar te doen.

Jan stond een nacht lang onder aan het zandpad, dat naar

het strand voerde. Het fosforesceren van de zee scheen hem al lang niet meer toverachtig. Heen en weer schoten de groene strepen, vreemde tekens, die iets seinden door de ondoordringbare stilte van de wereldnacht. Niemand kon hun betekenis raden. Misschien was er geen betekenis, noch in deze seinen, noch in iets anders.

Het kind wilde niet geboren worden. Het was geroepen, het leefde, het verzette zich. Daar waar het vandaan kwam, moest het beter zijn. Men had niet het recht, over het leven te beschikken. Maar God, de geweldige, dreef de mens, door goed en kwaad.

Hij nam de wijk over van een knecht, die plotseling ziek was geworden, neergehamerd door de hitte. Toen de jongen zijn kar wilde opduwen, de ochtendstraat in, die gloeide van een week zon, zakte hij in elkaar. Werk voor de baker: zij gaf hem water, zette hem neer, bracht hem naar huis. Inmiddels sjokte Jan achter de kar. Zweet druppelde onder de rand van zijn pet vandaan in zijn ogen. De gele moordenaar aan de lucht priemde in zijn nek. Hij had moeite om de kar niet in de steek te laten, te vluchten, ergens heen, in koelte, in duisternis.

Zonder geestdrift hoorde hij bij zijn thuiskomst, dat het kind er was. Een zoon. Hij keek er niet naar om. Hij zag Koos, haar ogen die toe waren, haar gelaat, dat dor en slap was als een verflenste bloem. 'Is ze dood?' vroeg hij zich af, en de gedachte ontstelde hem niet. Maar zij leefde en zij moest alleen blijven, langzaam terugkeren tot het leven van elke dag.

Het duurde een poos, eer hij weer bloei in zijn hart bespeurde. Eerst moest hij door de hel van familiebezoeken, onnozele, domme gezichten, die praatten en lachten, omdat ze met hun leven geen raad wisten. Een schoonvader, die zijn pijp rookte en verklaarde, dat dit juist zijn tiende kleinkind was, een jubileum. Jan voelde neiging, hem de pijp uit de mond te slaan, geweld te plegen aan deze goedmoedige rust. De oude mensen hadden een verrassing bedacht. Ze wilden een spaarbankboekje openen op naam van de kleine Jan, met als eerste inleg honderd gulden. Bauer vatte vlam. Niet alleen dat het kind in deze wereld was. Het moest meteen door hun benepen zorgen worden omringd. Geen ruimte wilden ze het laten, een domper zetten op dit leven, dat nauwelijks had geademd.

Schoonmoeder schreide, de oude man haalde de schouders op. Koos had al haar invloed nodig om de zaak te sussen. 'Hij meent het goed,' zei ze, en ze wist Jan zelfs zo ver te krijgen, dat hij hen voor hun gebaar bedankte.

Haar geduld, dat liefde was, won hem terug. Het animale van het moederschap stiet hem af. Hij wendde het hoofd om, als zij het kind aan haar borst legde. Het geteem van de baker maakte hem wild. De jonge arts, die alles behandelde als een onverschillig, mechanisch proces, riep andere driften in hem wakker. In Koos, die niet teemde, niet sceptisch deed, vond hij het zuivere leven. Hij begreep, dat het God behaagde, de geest te wekken uit bloed en modder. Deze onooglijke zuigeling was drager van de geest. Een mens was niet veel, maar misschien lag in dit wicht de kiem van het verlangen naar het meer dan menselijke. Hij, de vader, was een slechte strijder. Er bestond een kans, dat de zoon het beter zou doen.

Het duurde verscheidene weken, eer Koos weer de oude was. Maar ze glimlachte, ze was alles doorgegaan zonder een woord van drift of opstandigheid. Hij voelde zich daarnaast als een mopperende kwajongen.

Toen het kind ten doop werd gehouden, was het de eerste maal, dat Jan Bauer het middelpunt van de belangstelling der kerkgangers vormde. Hij was niet vroom, hij verfoeide hen, die hij zijn broeders en zusters moest noemen. Hij wist, dat zij hem haatten, hem althans weinig sympathie toedroegen. En waar anderen haatten, kon hij geen liefde veinzen.

De dominee scheen de geboorte van de zoon te beschouwen als een gelegenheid om nog eens persoonlijk contact met het echtpaar te zoeken. Hij verscheen op een zomermiddag. Jan was juist opgestaan en had zich op het achterplaatsje neergezet, waar Koos bij de wieg van haar kind zat. Over de lage muur heen kon men de eindeloze, blauwe hemel zien. Wanneer hij pas uit de slaap was, voelde Jan zich dikwijls weemoedig. De terugkeer tot het bewustzijn vervulde hem met een pijn, die niet louter afkeer van het bestaan was.

Koos schoot overeind bij de komst van de predikant. Ze wilde hem in de kamer loodsen. Hij was daarop niet gesteld, hij kwam maar even een praatje maken. Het viel hem niet moeilijk. Jan zelf opende het gesprek. Hij voelde behoefte, zijn hart te luchten.

‘Ik ben tegen de kerk,’ zei hij. ‘Ik kan het niet helpen. Ze zitten er allemaal alsof ze er recht op hebben. Ze zijn binnen, ze staan al met anderhalf been in de hemel!’

‘Zo zijn er, ja. Er zijn ook anderen. Ze hebben hun gebreken, allemaal. Evengoed als wij.’

‘Ik word zwart gemaakt, belasterd door mijn broeders! Dat kan me niet schelen, ik ben er tegen bestand. Maar christenen zijn anders.’

‘Waarom zouden we ons er in verdiepen, of anderen christenen zijn? Wat we zelf zijn, is dat niet veel belangrijker?’

‘Wat ik ben, weet ik maar al te goed. Geen christen, op geen stukken na. Maar je krijgt ook geen kans het te worden, in dit nest!’

‘Je kunt het overal worden en nergens. De genade kan men ook in Stormoord deelachtig worden.’

Jan zweeg. De dominee had gelijk. Natuurlijk had hij gelijk, daarvoor was hij predikant. Hij had gestudeerd om mooi te kunnen praten, hij werd er zelfs voor betaald. Zijn geloof was perfect in orde, het was glad en afgerond, zoals zijn jong, gaaf gezicht. Maar de worsteling, wat wist die man daarvan? De donkere monsters, die dag en nacht loerden? En de nood, de ten hemel schreiende armoede, die in dit dorp werd geleden? Hij kon zich niet inhouden.

‘Waarom preekt u niet tegen de rijken?’

‘Ik verkondig het Evangelie.’

‘Dus . . .?’

‘Dus is het niet mijn taak tegen mensen te velde te trekken. Overigens geloof ik, dat wie naar me heeft geluisterd, wel weet, dat ik de rijken op hun plicht wijs.’

Vuur, meer vuur moest er zijn in die man! Laaiend, verterend vuur! Wie Gods Woord verkondigde, kon niet met minder dan het felste toe. Maar hij, Jan Bauer, de woordvoerder der paupers, wat had hij te verkondigen? De weemoed won het in hem. Hij zakte weg, de benen loom languit, en lette niet op wat er verder werd gezegd. Koos praatte met de dominee, liet hem haar kind zien.

Ze moest hem een duidelijke wenk geven, toen de predikant wegging. Jan deed de bezoeker uitgeleide.

‘Bauer, we hebben nog veel met elkaar te bepraten.’

Jan gaf geen antwoord.

‘Het klinkt misschien vreemd, maar ik zou willen zeggen: vergeet dat ik een dominee ben.’

Die opmerking sloeg in. Bauer keek hem scherp onderzoekend aan.

‘Ik ben ook maar een mens, Bauer.’

‘Misschien . . . later . . .,’ zei Jan schor.

Hij drukte de hand, die hem werd toegestoken.

Een week voordat de eerste zitting van de nieuwe gemeenteraad zou plaatsvinden, ontving Jan bezoek van Van Bork, de wethouder.

‘We moeten eens overleggen, Bauer.’

Jan was bereid de ander aan te horen.

De situatie was vrij eenvoudig. De raad telde zeven leden, waarvan drie eenlingen. De partij van Van Bork en die van Bauer telden ieder twee man. Aan hun groepen kwamen dus de wethouderszetels toe en door hun meerderheid waren zij in staat, er beslag op te leggen, mits ze eensgezind waren. Een van de aftredende wethouders, Molemaker, had geen zitting meer in de raad, dus hoefde niemand voor het hoofd te worden gestoten.

‘Inderdaad,’ zei Jan, ‘vrij eenvoudig. De bedoeling is natuurlijk, onze fractie de wind uit de zeilen te nemen.’

‘Hoe dat zo?’

‘Onze oppositie onschadelijk te maken.’

Van Bork hield zich van de domme. Wat hij op het oog had, was een doodgewone daad van politiek beleid. Met minderwaardig geklets liet hij zich niet in, hij zag in Bauer en zijn aanhang volstrekt geen gevaar.

‘Maar we zijn gevaarlijk! We willen hervormen!’

‘Dan zijn we het eens. De voorspoed van ons dorp . . .’

Van Bork, de gemoedelijke aannemer, werd niet door driften geplaagd. Hij wist, dat men door tactisch optreden heethoofden kon doen bekoelen.

De volgende dag hadden de vier politici een bijeenkomst ten huize van de wethouder.

‘Wij willen,’ zei Jan, ‘een onderzoek om middelen te vinden, die aan de armoede een eind maken. Twee honderd gezinnen leven van de visvangst en aanverwante bedrijven. Dat wil zeggen: leven doen er misschien geen vijftig, volgens onze op-

vattingen. Het bedrijf gaat achteruit, de kleine schippers kunnen het niet meer bolwerken. Misschien kan er een industrie worden gevestigd. Dat moeten we nagaan.'

Daar waren allen het mee eens.

'Dan moeten de krotten verdwijnen. De woningtoestanden zijn ergerlijk!'

'Er is geen geld om te bouwen,' zei Van Bork.

'Dan vragen we het Rijk. En anders zullen we het op een andere manier zien te krijgen.'

'Wat voor andere manier?'

'Door een bouwvereniging te stichten, bijvoorbeeld. Tot nu toe hebben jullie op het geld gezeten. Er is zelfs geen behoorlijke bestrating. Het dorp stinkt van de armoede!'

Van Bork en zijn medestander lieten zich dat niet zo maar zeggen. Ze wisten nauwkeurig te vertellen, wat er in de laatste jaren aan publieke werken was uitgegeven.

'Dan is dat niet voldoende geweest.'

'Maar het geld...'

Jan sloeg met de vuist op tafel.

'Zie je, het begint al. Het geld! Het geld! Ik zeg je: er is geld genoeg. En als het er niet is, moet het gezocht worden, gestolen voor mijn part. Of gaat het geld vóór de mensen?'

'Je hebt kans, dat onze begroting wordt afgekeurd door Gedeputeerden.'

'Dat moeten we afwachten. Maar ik ben niet in de raad gaan zitten voor de eer. Begrijp je?'

Ze begrepen het. Ze begrepen ook, dat men een man als Bauer niet kon intomen. Hij was een zonderling, zoon van een krankzinnige vader, eigenaar van een groot vermogen, zonder gevoel voor de verhoudingen in deze wereld.

Zijn groep was er voor, dat Bauer de wethouderszetel innam. Ze droomden zich gouden bergen, de onnozelen. Hij wist beter: de heren aan het laatje waren listig, men moest hen op een afstand houden.

Zonder het eens te zijn geworden, gingen ze uit elkaar. Reeds kreeg hij genoeg van de politiek. Maar als hij door de sombere, bouwvallige straatjes liep en de door ontbering aangevreten gezichten zag, beseftte hij weer, dat er geen weg terug was. Ondanks het feit, dat de afspraak niet tot stand was gekomen, werden Van Bork en Bauer gekozen. Twee van de eenlingen

moesten op Jan hebben gestemd. Hij nam de benoeming aan. Als het dan moest, moest het. Hij liet zich niet ringeloren; hij had een verplichting tegenover zijn mensen.

Salm, de redacteur van het plaatselijk blaadje, die al eerder had geprobeerd, Bauer te naderen, waagde een nieuwe poging. Met de hoed in de hand stond hij bij de uitgang van de raadszaal.

‘Wilt u me iets van uw bedoelingen vertellen?’

‘Nee.’

Jan liep door. De burgemeester riep hem terug.

De burgemeester was een man van klein postuur, die van een borrel hield. Bijna twintig jaar stond hij aan het hoofd van Stormoord. Zijn tactiek was: uitstellen, wrijving vermijden, de lichte kant van de dingen zoeken. Jan verachtte hem hartgrondig.

Van Bork stond naast de burgemeester. Tweelingbroeders in de onbenulligheid.

‘Ik wilde morgenmiddag twee uur vergaderen, Bauer.’

De geaffecteerd uitgesproken woorden gingen vergezeld van een inviterende glimlach. Ongetwijfeld: de burgemeester was oprecht. En dat was moeilijker te verdragen dan vijandschap, openlijk of heimelijk.

Dezelfde avond moest Jan Bauer een geestelijke crisis doorstaan. Nu de bestuurstaak op zijn schouders was gelegd, ontzonk hem plotseling de moed. Hij liep, zoals steeds wanneer hij zich benard voelde, naar de zeekant. De branding was zwak en vaag in deze windstille zomernacht. Er hing een lage, donkere hemel over al het aardse.

Uit het duister kwam die vage, nimmer zwijgende stem. Er was geen streep maanlicht, geen ster, geen teken van Gods aanwezigheid. In de eeuwigheid voltrok zich het tijdelijke. Alles kwam op uit de nacht en keerde tot de nacht terug. De schamp van licht, die het tijdens zijn doortocht mocht opvangen, kon de mens niet bedriegen, die de ogen geopend hield. Hij zag de opkomst en de ondergang, voltrokken in een tempo, dat niemand kon versnellen of verlangzamen. De wet, Gods wet, regeerde.

Mensen werden geboren en stierven. Een lange, oneindige keten van geslachten. Pijn, vreugde, schrik, blijdschap, rouw.

Kon men de aardse pijn verzachten? Misschien. Maar de eeuwige pijn, was zij niet de ondergrond van alles? Een verre muziek, die de tranen uit de ogen dreef van hem, die haar hoorde. O, dit vervloekte geslacht, dat het leven droeg en wilde dragen... Hoe zei het de apostel? 'Ik, ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezès doods?' Maar zo waren de anderen niet. Zij beten zich vast in dit leven, als een dier in zijn prooi. Zij verscheurden elkaar, zij dronken elkanders bloed. En God zag toe, zwijgend.

Ook hij, Jan Bauer, had geen begeerte naar de eeuwigheid. Maar evenmin naar de aarde. Overal wachtte dezelfde verschrikking, een dreigend onweer, dat nooit wilde uitbarsten. Hij liep heen en weer, als een beer in een kooi. Er moest uitkomst zijn, eeuwige uitkomst. Hij wilde schreeuwen, hij klemde de tanden op elkaar. Een kerk, orgelspel, mensen die handen vouwen, ogen sluiten, vroom, gelaten, deemoedig. Zij laten het over zich heengaan. Wat? Wat, in Godsnaam? Dood zijn ze, ze hoeven niet eens te sterven. Dood geboren, ze stinken als aas. En daarvoor... Ja, daarvoor heeft hij zich in de bres gesteld. Erger: daarvoor is Christus gekruisigd!

Hij moest lachen, luidkeels. Men verweet hem, dat hij gek was. Hij was de enige normale in een wereld van waanzinnigen. Het begon bij God, het doordrong de mensen, het was in het branden van de zee, in het waaien van de wind. Het had geen einde.

Koos zat op hem te wachten. Zij had een stil en ernstig gezicht, alsof zij wist wat Jan onderging. Zij vermoedde het. Hij ging tegenover haar zitten, de handen groot en moe op het tafelblad. Vijf minuten gingen zwijgend voorbij.

'Ik kan het niet aan!' zei hij opeens.

Donkerbrons was zijn stem, als een doodsklok.

Zij gaf geen antwoord.

'Ik kan het niet! Ik haat alles en iedereen, God en de mensen!'

'Dan moet je het niet doen.'

Zo rustig en eenvoudig was haar antwoord, dat het hem nog meer verbijsterde.

'Maar hoe moet ik me terugtrekken? Ik heb de verantwoordelijkheid op me genomen! Ze wachten op me; ze rekenen op me.'

'Wat weegt het zwaarste?'

‘Alles weegt zwaar.’

‘Ga een paar uur slapen, het is nog vroeg genoeg.’

Ze stond op, ging naar hem toe, nam zijn hoofd tussen haar handen.

‘Ik heb je beloofd, dat ik je zal helpen, als ik kan.’

‘Maar ik moet in de eerste plaats kunnen.’

‘Je zult kunnen!’

Zij kuste hem.

Het kind begon te huilen. De wordende mensheid hilde.

Hij huiverde bij dat schrille, hulpeloze schreien. Geen vader-trots, alleen maar medelijden. Ook geen medelijden: gerechtigheid, gerechtigheid . . .

De wind stak op. Hij hoorde hem gieren langs het dak.

III

Dagelijks bezocht Jan Bauer het kleine gemeentehuis van Stormoord. Vroeger was het een particuliere woning geweest. Temidden van andere huizen stond het aan een klein pleintje in het centrum van het dorp. Alleen het gemeentewapen en enkele aankondigingsborden verrieden, dat hier het plaatselijke bestuur was gevestigd.

Het personeel bestond uit tien man, bedachtzame werkers, die niet wisten wat haast was. De nieuwe wethouder schrikte hen op uit hun rust. Hij wilde inlichtingen, overzichten, staten. Hij stelde korte termijnen, het kon hem niet schelen, hoe ze het klaarspeelden.

Van Bork, als aannemer, had altijd publieke werken beheerd. Onder Bauers aandrang stond hij hem deze dienst af en nam onderwijs en armenzorg.

Elke middag, zodra hij was opgestaan, begaf Bauer zich aan zijn publieke taak. Met alle kracht, waarover hij beschikte, verdiepte hij zich in de zaken. Hij wist niets. Hij kende noch de gemeenteverordening, noch de landswet.

Geelman, de chef der secretarie, stond hem te woord. Zijn kaal hoofd boog zich voortdurend naar Bauer, om hem iets te vertellen of aan te wijzen. Achter het lorgnet bleven zijn ogen rustig en aandachtig. Nooit liet hij ongeduld blijken.

Bauer, daarentegen, had ogen vol vuur. Niets was klein of onbelangrijk. Achter iedere dode letter stond een levende instelling, misschien een levend mens. Zijn grote bakkershanden graaiden in de papieren, die over het bureau lagen verspreid. Onhandig hield hij pen of potlood vast.

Het duurde lang, eer hij met de verwezenlijking van zijn program kon beginnen. Elke week, op de huurronde, ontmoette hij aanhangers met vragende gezichten. Zij deden de mond niet open. Bauers strak, gesloten gelaat benam hun de lust iets te vragen.

Maar hij werkte. Enige maanden nadat hij wethouder was geworden, had hij een overzicht verkregen, dat hem in staat

stelde, met kennis van zaken op te treden.

In de vergadering van B. en W. kwam het tot botsingen. Burgemeester Hillen zei, dat er geen dekking kon worden gevonden voor Bauers plannen inzake verbetering van het dorps-aspect.

‘Dit is nog maar een begin,’ zei Bauer.

De burgemeester sloeg de handen samen, een bestudeerd gebaar.

‘Hoe kunnen we zo’n begroting indienen?’

Bauer wist tot op een cent nauwkeurig, waar het geld vandaan moest komen. Het kon worden gevonden, zonder lenen, zonder op andere afdelingen te bezuinigen.

‘Maar onze reserve!’

‘Ik heb lak aan reserves, die niet gebruikt worden! Dood geld!’

‘Op die manier staan we volgend jaar voor een bankroet!’

‘Volgend jaar zullen we verder zien, burgemeester. Maar nu kan het, dat heb ik u bewezen.’

De burgemeester stelde voor te wachten, de eisen te matigen. Er zou misschien nog een meevallertje zijn.

‘Nee, om de drommel niet! Nu, nu moet het er door!’

Van Bork deed ook een duit in ’t zakje. Als Bauer het er op wilde wagen...

‘Pardon, het hele college is aansprakelijk voor de begroting!’

Jan had lust de kerels een inktpot naar ’t hoofd te slingeren. Klein gedoe! Dorpsgeknoei! En wat vroeg hij? Nog geen tiende deel van wat op zijn verlanglijstje stond. Aan het geweldige sociale vraagstuk was hij nog niet toegekomen.

De burgemeester begon te jammeren. Het scheen, dat hij in tranen zou uitbarsten. Geelman werd te hulp geroepen. Hij kon niet anders verklaren, dan dat Bauers cijfers juist waren.

De begroting werd ingediend.

Dingen, waar Jan vroeger niet op had gelet, bleken nu van het grootste gewicht. Het krantenschrijvertje liet de begroting in extenso afdrukken en maakte de opmerking, dat de dienst van publieke werken deze keer rijkelijk veel vereiste.

Dat was voorlopig het enig openlijke alarmsein. Achter de coulissen was een hevige storm opgestoken. Bauer liet dat koud. Zijn fractiegenoot wilde hem iets vertellen, maar hij luisterde niet.

‘Het kan me niet schelen. Laat ze konkelen. We zetten door!’

Tenslotte moest hij die struisvogelpolitiek opgeven. Marcus-sen, hypotheekhouder op een aantal half vermolmd visser-schuiten, bloedzuiger van professie, bewerkte het hele dorp, althans dat deel der bevolking, dat hij waardig achtte, het dorp te vertegenwoordigen. Hij had geweten, dat Bauer van lotje getikt was, maar niet dat hij zou doorzetten tegen zijn eigen belangen van kapitalist in. Nu was het de hoogste tijd om in te grijpen. Ongehoorde belastingen zouden het gevolg zijn van Bauers spilzucht. Stormoord zou in het hele land over de tong gaan als een plaats, waar de Satan der revolutie woedde.

Bij het woord revolutie sloeg de burgers de angst om 't hart. Zij openden hun ogen: zij zagen Bauers plannen zwart op wit. Geen lastercampagne kon hen zo in 's mans vuigheid doen geloven als deze cijfers. En dit alles had men toegelaten. De kerel was raadslid, wethouder zelfs.

De burgemeester, Van Bork, dreigden grijze haren te krijgen. Hun rust was weg. De atmosfeer was zo geladen als bij een komende burgeroorlog. Want de armen gaven zich niet voet-stoots gewonnen. Men kon Bauer uit het regeerkasteel verdrijven, zijn verpauperiseerde aanhang bestond en was georga-niseerd.

'De begroting wordt afgestemd,' zeiden Bauers getrouwen, die hem opzochten.

'Marcussen wil je een proces aandoen,' zei een ander.

'Wat voor proces?'

'Ja, hij spreekt van een proces.'

'Moeten we de zaak er bij neergooien?'

'En wij verrekken?'

Ze ademden met wijdopen mond, ze stonken. Elke rafel van hun kleren was een kreet tegen het tot dusver gevoerde beleid. 'Ik wijk niet,' zei Bauer. 'Als ze me laten aftreden, zijn ze nog niet klaar.'

Wat hem enige jaren geleden was overkomen, gebeurde nu weer: hij kreeg een anonieme brief. Hij las het stuk, een liederlijke scheldpartij. Hij, zijn vrouw, zijn aanhang werden als het uitvaagsel der samenleving afgeschilderd.

Nog steeds werkten zijn vijanden uit hinderlagen. Maar hij kende ze nu, stuk voor stuk.

Een tweede scheldbrief kwam, een derde, een vierde. Enkele

verscheurde hij, zonder ze te hebben ingezien. Andere vielen Koos in handen. Zij maakte zich zenuwachtig, zij vreesde moord en doodslag.

‘Ga eens met Marcussen praten,’ vroeg zij Jan.

‘Ik zie hem liever doodvallen! Moet ik me voor hem verantwoorden?’

‘Nee, maar hij is gevaarlijk!’

‘Ik ben niet bang. En ik sta in m’n recht!’

Zij meende, dat zij weer zwanger was, maar ze dorst het hem niet te zeggen. Hij had nu wel andere dingen dan een tweede kind aan het hoofd. Voor luttele duizenden guldens, meer straatverlichting in de sloppen, verbeterd wegdek en riolering, stegen de gemoederen tot het kookpunt. Wat het ergste was: Bauers aanhang dreigde af te brokkelen. Wat kon hen een straatlantaarn schelen? Eten moesten ze, eten, eten! Hun ondervoede, tuberculeuze kinderen schreeuwden om brood.

‘Denk je, dat ik toveren kan?’ vroeg Bauer. ‘De zaak is door en door verrot. Ik moet weten hoe het is geweest, hoe het zo geworden is en hoe het anders kan worden. Dat kost maanden en maanden. Maar wie het niet wil afwachten, die moet het maar op eigen houtje zien klaar te spelen!’

Stom waren ze, stom en arm. Ze verdienden geen medelijden, hun walgelijkheid stonk ten hemel. Hij zou het hele dorp willen verwoesten, het puin in zee gooien, dat er geen spoor van al dit menselijk gekonkel en geknoei overbleef.

De raadszitting. Voltallige vergadering, spanning op alle gezichten. De publieke tribune beladen met partijgangers van beide richtingen. De persman, blank en onschuldig, punt zijn potlood. De burgemeester beeft, Van Bork bekijkt zijn nagels. Bauers massieve vuist rust op de papieren voor hem. Zijn schat, waarvan hij geen afstand zal doen.

Het gericht begon. De campagne werkte voortreffelijk. De eenmaal wankele broeders waren tegen, fel tegen. Vos, Bauers medestander, steeds een bezadigd man, liet het niet op zich zitten. De eeuwige grief van de bezitloze, de pijn van de bitterste ontbering stortte hij uit in brandende woorden.

Bauer zag alles. De modder der ellende, die hier, in de gloed van eerlijke verontwaardiging, tot goud werd verpuurd. Het goud, waarvan de zuivere gevoelens zijn gemaakt.

Maar ook zag hij de angst, de ontsteltenis der tegenstanders.

Men schudde en rukte aan hun orde, aan wat zij orde noemden. Hun voorzichtigheid, hun traagheid werden als gierige, gewetenloze behoudzucht gebrandmerkt.

Hij zag nog meer. De gerechtigheid, die smeekte om toegang tot de harten van dit samenraapsel en die werd verstoten, als een pestlijder.

Na lange uren kwam het voorstel, door vier van de vijf raadsleden ondertekend: uitstel van de behandeling der begroting, tot de ramingen drastisch waren verminderd.

De burgemeester en Van Bork, als bedremmelde schooljongens, vonden geen woord van protest. Gehoorzaam lieten ze zich terugsturen.

Allen keken naar Bauer. De blikken, hard als houwelen, baanden zich ruw een doortocht naar zijn innerlijk.

Hij stond op. Zijn ogen waren kleine, gloeiende pitten. Zijn stem trilde.

‘De heren willen mij weg hebben. Goed, ik ga. Maar de rekening zal hun worden gepresenteerd, hoger dan die ze vandaag weigeren te betalen. De strijd begint pas!’

Hij schoof de papieren in zijn map en verdween in twee stappen. Zijn aanhang in de raad en op de tribune volgde.

Even hing er een beklemmende stilte.

‘Ik verdaag de zitting,’ zei de burgemeester.

‘De strijd begint pas!’

Het werd een gevleugeld woord, ieder voerde het in de mond. Merkwaardig, nu Bauer zijn wethouderszetel had afgestaan, steeg zijn populariteit. Zelfs mensen, die hem gisteren nog hadden gesmaad, noemden hem vandaag een figuur, een durver. Hij begreep opnieuw, dat hij verkeerd had gedaan met op het kussen te gaan zitten. Ze hadden het gewild, zijn mensen. Ze moesten leergeld betalen.

De campagne tegen hem was op slag verstomd. Niet alleen Bauer was immers in het geding, ook de rest van het dagelijks bestuur der gemeente. Het was zaak, alles zo gauw mogelijk te sussen, deze donkere bladzijde uit het geschiedboek van Stormoord te verwijderen. Toch geloofden weinigen, dat dit zou lukken. ‘De strijd begint pas!’ De dreigende figuur van Bauer bleef in het middelpunt der belangstelling staan. Men wachtte op zijn daden.

Hij was dagenlang als in zijn donkerste perioden. Een man, die geen uitweg meer zag uit de wildernis van deze wereld. Niet alleen verachting voor de anderen brandde in hem, ook zelfverachting. Een dilettant had hij zich getoond, een stumper. Alsof het iemand een lor kon schelen, dat het dorp er versjofeld uitzag! De gevel had hij willen vernieuwen, terwijl de fundamenteën verrot waren.

Hadden zijn ongeduldige aanhangers het bij het rechte eind gehad? Zij hadden gelijk en ongelijk. Zij begrepen niet, dat hij grondig en grootscheeps te werk wilde gaan. Een diep inzicht verwerven in de oorzaken van hun nood. En gewapend met dat inzicht de opbouw ter hand nemen. Maar de nood benam hun het uitzicht op de grootheid van zijn bedoelingen. Een hongerige maag luistert niet naar rede, belet de fantasie op te stijgen.

Jan Bauer had fantasie, ofschoon hij nood leed. Geen van de paupers had zich kunnen voorstellen, dat hij ontberingen moest lijden, niet minder verschrikkelijk dan de hunne. Eenzaam stond hij in de nacht van dit leven. Zelfs Koos kon hem niet bereiken. Ze probeerde het nauwelijks, zag dat hij alleen wilde zijn. Voor bezoekers was hij niet te spreken, de dingen der practische politiek schenen plotseling zijn belangstelling te hebben verloren.

‘De strijd begint pas!’

Niemand kende beter dan hij de ijdelheid van dit woord. De strijd was begonnen, zodra hij zich rekenschap had kunnen geven van deze wereld en haar gesteldheid. Gevochten had hij, om zich te verzoenen met het feit, dat de massa stom, brutaal, geniepig was. Geestelijk dood, de rijken en de armen. Wat onderscheidde hen van elkaar? Bezit en ontbering. Het verschil ging niet tot de kern. Zij allen waren één tegenover hem, die zowel bezit als ontbering het zijne moest noemen. Hij alleen levend, de rest dood.

De hoogmoedige wordt gestraft. Wie zichzelf verheft, zal vernederd worden. Welnu, hij verhief zich. Dat God hem dan vernederde. Maar God bleef zich gelijk en deed niets. Hij, Jan Bauer, aarzelde nooit om in het brandende braambos door te dringen, Gods geweld over zich te laten heengaan. Waar bleef de stilte, het zachte suizen, dat eenmaal de profeet had omhuiverd? Kenden zij het, de afgestompten,

die biddend en zwendelend door het leven gingen?

Koos' vrouwenhand, haar moederlijk gebaar, ontfermde zich over hem, ook in dit moment. Zij was kalm en strijdvaardig. Zij geloofde en zij zweeg. Zij was gewoon en zuiver. Het kon alles samengaan, zij bewees het.

'De mensen zijn niet zoals je wilt. Maar jij bent ook niet zoals zij willen. Jullie hebben elkaar veel te verwijten. Maar kijk liever naar datgene wat je kunt aanvaarden.'

'Ik kan niets aanvaarden! Ze deugden niet, ze deugen niet!'

'Ja, dat was de lijfspreuk van je vader. Gebruik die woorden niet, ze maken je kapot. Het lage en domme dat je ziet is voor een deel noodzakelijk. Ik kan me tenminste niet voorstellen, dat het allemaal verdwijnt. Maar veel er van kan en zal verdwijnen. Geduld alleen kan dat bereiken. Stel liever niet te hoge eisen, dan word je ook minder teleurgesteld. Verwacht weinig van de mensen, doe alleen wat je voelt dat je moet doen. Je doet het toch niet om in aanzien te komen, je verwacht toch geen dank?'

Wijze woorden, die hij wel wilde aannemen. Zij was een klare vijver, hij een stormachtige zee. Het kon niet lang duren of al deze wijsheid zou verbrijzeld worden door zijn drift.

Maar hij begon opnieuw. Hij stond in dit leven, niet omdat hij wilde, omdat hij moest.

'Ja, je staat in dit leven. Ons tweede kind is op komst.'

Sedert weken had hij haar niet gekust. Nu deed hij weer als vroeger, hij omvatte haar niet, maar legde zijn handen op haar schouders en drukte zijn lippen op de hare. Tot grotere innigheid kon hij het niet brengen, maar dit was voor hen beiden genoeg.

Hun tweede kind, een nieuwe belofte. Want met de mensen, die leven, is de wereld gedoemd te vergaan. Maar uit hen, die nog niet zijn geboren, kan de verkorene opstaan, die het Koninkrijk Gods tot levende werkelijkheid maakt.

De raadszittingen leverden geen sensatie meer op. Tegenover de conservatieven en hun krentenwegerspolitiek stonden de beide opposanten machteloos. Zij luchtten hun hart en stemden tegen.

Salm, de journalist, maakte kanttekeningen bij zijn verslag. 'De heren Bauer en Vos gaven als gebruikelijk blijk van een

afwijkende zienswijze.' 'De Stormoordse oppositie sloofde zich weer uit om haar stellingen te verdedigen.' De geroutineerde flikflooiër was uit zijn rol gevallen. Hij wond er nauwelijks nog doekjes om, nu hij van deze kant niets meer had te vrezen.

Bauer, met diegenen van zijn mannen, die meer konden dan kankeren, zat niet stil. Voorstellen doen in de raad was een kleine kunst. De eeuwige verhouding van vijf tegen twee werkte als een valbijl. Daarom sloegen zij een andere weg in. Blom, de dorpsdokter, werd in de arm genomen. Hij glimlachte en haalde de schouders op. Jan voelde zich in staat, hem te vermoorden. Maar er was geen ander beschikbaar.

'Ben je bereid, een onderzoek in te stellen?' vroeg Bauer.

'Natuurlijk ben ik bereid. Maar wat verwacht je eigenlijk?'

'We verwachten niets. We handelen. En je wordt voor je moeite betaald.'

'Ik wens geen betaling.'

Een merkwaardige snuiter. Lauw, lauw, lauw! Van het slag, dat God waard achtte uitgespuwd te worden. Of niet? Hij werkte en toonde, dat hij achter zijn sceptisch masker een behoorlijke dosis kennis verborg.

Meer dan tachtig schoolkinderen onderzocht hij, constateerde bij zestig ondervoeding, bij vijf en dertig tuberculose.

Van Bork, door Jan opgezocht, maakte een gebaar van wanhoop. Het armbestuur deed veel, er was geen geld om meer te doen.

'Barst!' zei Jan.

Dominee Schouten was verslagen door het rapport. Even zat hij zwijgend tegenover Bauer, die kort en helder de feiten had uiteengezet.

'Er moet geholpen worden. De diaconie...'

'Hou op, dominee. We weten het allebei: geen geld, geen geld!'

'Wat verwacht je dan van mij, Bauer?'

'Niets, dominee. Ik wou het u alleen maar zeggen. Het zijn christenkinderen. De ouderen komen aanstonds aan de beurt.'

'Ja, maar dat kan zo niet blijven. Ik ga er op uit.'

'Niet doen, dominee, je vermorst je tijd en je kracht. Ik ken ze op een haar! Maar ik heb ze niet nodig. Ik wou Blom bij u sturen. Hij is er voor het lichaam, u voor de ziel. Want van ziel heeft Blom geen idee!'

Blom liet zich niet zo gemakkelijk sturen. De dominee kon

bij h  m komen. Maar liever ook dat niet. Geestelijk ge  nfec-
teerden moest je op een afstand houden.

‘Wat?’

‘Ik zei: geestelijk ge  nfec-teerden. Dat zijn jullie allemaal en hij
is de zwaarste pati  nt.’

‘Zijn we gek?’

‘Zo ongeveer. Of dacht je, dat die godsdienst van jullie iets
anders dan waanzin was? Overspannen fantasie  n van een
kleine negentienhonderd jaar geleden nemen jullie voor zoete
koek aan!’

‘Ik wist, dat je een ploert bent, Blom. Een ploert en een ezel.
Maar ik heb je nodig.’

‘Omdat je het zo eerlijk zegt, ga ik. Jij bent z   gek, dat je
haast weer normaal bent.’

Wat die spitsvondige taal van de arts te betekenen had, bleef
Bauer een raadsel. Het kon hem ook niet schelen. De mensen
telden niet, alleen de zaak.

Ondertussen kon hij het moeilijk verkroppen, dat hij een
goddeloos individu als Blom voor zijn kar moest spannen. Er
ging een gevaarlijke invloed van dat jongmens uit. De armen
waren maar al te zeer geneigd, zijn dom, materialistisch ge-
praat te slikken. Nog bogen de meesten zich voor Gods wet.
Maar reeds vrat de besmetting van het ongeloof door.

De invloed van de dominee reikte verder dan die van Bauer
of Blom. Hij riep een vergadering bijeen van mensen, die
de handen ineen moesten slaan. Bauer was er verschenen, na
veel gesoebat. Ook Van Bork en de arts. Voorts Kramer, con-
servatief voorvechter in de raad, en enige andere gezeten
burgers. Aan een afzonderlijk tafeltje zat de persman. Nadat de
bijeenkomst was geopend, verscheen ook burgemeester Hillen.
‘Onze vriend Bauer,’ zei de dominee, ‘heeft een loffelijk initia-
tief genomen . . . Sociale euvelen in Stormoord . . . Onze plicht
als mens en als christen . . .’

Blom keek onbewogen voor zich uit.

‘We moeten komen tot een vereniging voor uitzending van
onze jeugd . . . Heeft iemand iets op te merken?’

‘Ik!’

Jan Bauer stond op.

‘Ik heb waardering voor uw bedoeling, dominee. Maar u bent,
geloof ik, wat te haastig. Dit is maar een onderdeel van de

ellende. Het onderzoek gaat verder, er zal nog meer aan 't licht komen. Laten we tot zolang wachten met die vereniging.' De burgemeester zat te draaien op zijn stoel.

'Wilde u iets zeggen, burgemeester?'

'Ja, dominee, ja, zeker. Hm . . . Ik wou even namens het gemeentebestuur m'n hulde betuigen voor dit particuliere initiatief. Ik geloof, dat onze vriend Bauer gelijk heeft. Dat wil zeggen: de vereniging voor kinderuitzending moet er komen, zeer zeker. Maar als we nu wachten . . . ik bedoel . . .'

Hopeloos! Jan Bauer keek de man zelfs niet aan, die als hoofd der bevolking optrad. Met deze kleine, miserabele figuur moest je samenwerken!

Maar de dominee liet zich niet van zijn stuk brengen. De kinderverzorging was één ding. Wat daarna kwam, was iets anders. Onmiddellijk ingrijpen was noodzakelijk. Wat dacht dokter Blom?

Blom knikte van ja.

Naderhand had Jan met de predikant nog een gesprek.

'Geef je me gelijk, Bauer?'

'Ja, in zoverre: georganiseerd is het beter. Maar die kerels, ik walg van ze!'

'Ook walgelijke mensen kun je voor een goed doel gebruiken. Ze zijn overigens niet zó erg . . .'

Jan gaf de dominee een hand en vertrok.

Alles ging de goede richting uit. Langzaam, maar onweerhoudbaar. Ze konden hem dwars zitten, hij won terrein. Hij had immers het recht aan zijn zijde.

Inmiddels zette hij zijn strijd tegen ziekte en honger voort. De Stormoordse vissersvloot, een dikke vijftig scheepjes, was een zielige hoop. Primitieve bommen, die het tegen de in aantal groeiende trawlers van de grote vissersplaatsen niet konden bolwerken. De meeste eigenaars ontbrak zelfs het allernodigste voor onderhoud en reparatie. Gevolg: verminderde opbrengst, drukkende hypotheken en onvermijdelijke scheepsrampen. Marcussen, de bloedzuiger, was de enige, die er wel bij voer.

Bauer liet zich alles vertellen, noteerde en rekende. Nee, zo konden ze er niet langer komen. Maar ze wilden er niet van horen, dienst te nemen op vreemde schepen. Het eigen bedrijfje was beter dan loonslavernij. Hij zag de gezichten, de

ogen van hen, die nog geloofden en durfden. Maar hun kleren waren versleten, hun huizen bouwvallig, hun kinderen ziek. Diezelfde ogen konden wild worden van honger. Jawel, ons stoere zeevaardersras. Maar vraag niet naar de bijzonderheden.

Toch begreep hij, dat men dit brok bestaan niet mocht vernietigen. Hier leefde een geest, waarin iets van de ruimte der zee was. Bewaren dus wat er bewaard kon worden. Die het diepst in de put zaten, gaf hij een voorschot om hun hypotheekrente te betalen of onontbeerlijke herstelwerkzaamheden te bekostigen. Terugbetalen konden zij naar het hun schikte.

Blom, de alwetende, ontwierp een menu, dat aan een minimum van kosten een maximum van voedzaamheid paarde. Bauer liet het drukken en aan de vrouwen uitdelen. De dokter verklaarde zich bereid, wekelijks zitting te houden om zuigelingen en kleuters te onderzoeken of de moeders raad te geven bij de verzorging van haar kinderen.

Slechts aarzelend gingen de mensen er toe over, van deze goede gaven gebruik te maken. Ze moesten worden gemaand, herhaaldelijk, dringend, eer ze een stap verzetten. Toen er eenmaal enkelen waren gewonnen, volgden er meer.

Jan Bauer had dikwijls het idee, dat hij niet tegen individuele noden en vooroordelen streed, maar tegen een naamloze massa, een donkere, saamgebalde, dreigende horde. Vanuit de grond der wereld kwamen het kwaad, de domheid, de honger, de ziekte aangemarcheerd, verbeterd, vastberaden. Van de andere zijde kwamen hij en zijn helpers, energiek, maar menselijk, met alle zwakheden en weifelingen, aan het menselijke eigen. Het was een strijd op leven en dood. Een strijd tegen nameloos geweld. Een strijd tegen God – of voor God? Was het de evangelische liefde, die hem dreef? Hij zag de ongelovige glimlach van Blom. Van Blom, die hij aan het werk had weten te zetten, die – merkwaardig genoeg – het kwade wilde en het goede deed.

Ondoorgrondelijk was het wezen der wereld. Dagelijks scheen het ondoorgrondelijker te worden. Worstelen betekende voor Bauer niet, verheldering vinden, zelfs geen voldoening om het bereikte.

‘De strijd begint pas!’

Ja, de strijd ging voort. Maar Bauer voerde hem op een betamelijke wijze, vonden zij, die weinig met hem op hadden of hem vijandig gezind waren. Hij moest uit zijn eigen zak schatten betalen. Daar had niemand bezwaar tegen. De bakker, die altijd de naam van een rijkard had gehad, kreeg door al deze ondernemingen de reputatie ongehoorde sommen te bezitten. Zijn fortuin werd bijna spreekwoordelijk. 'Zo rijk als Jan Bauer.'

Populair werd hij door dit alles niet. In de vereniging voor zwakke kinderen werkte hij met geachte burgers samen. De armen, met uitzondering van enkele geboren dwarsdrijvers, zagen in hem een weldoener van het zuiverste allooi.

Toch bleef hij een figuur, waar men wantrouwig tegenover stond. Aan zijn goede bedoelingen kon men niet twifelen. Zijn buitenisigheid echter belette alle vertrouwelijkheid, alle menselijke toenadering.

En zo was het goed. Hij had de mensen niet lief. Hij stond in het leven, maar hij was er niet in thuis. Een vreemde, een verdwaalde was hij. Onder het bewind van regen, zon en storm leefde hij, als alle overigen en toch anders.

Hij voelde het dagelijks scherper: armen en rijken, hij stond terzijde van hen, op een plaats, waar niemand hem kon bereiken, behalve Koos. Maar zij vonden niet veel contact in deze tijd. Zij droeg haar tweede kind met het geduld en de liefde, waarmee zij alles in dit leven droeg.

Het sanatorium, waarvoor hij een bouwkrediet had gegeven, werd geopend. In verrassend snel tempo was het opgetrokken, op een duin vlak bij de zee. Hij werd uitgenodigd voor de plechtige opening en ging er heen. Niet om zich te laten zien, maar om zelf te zien, te pogen iets te leren van wat hij aanschouwde.

Men begon met dertig bedden. Bij de officiële opening was de helft bezet. Alles blonk en glom, ook de schedel van de geneesheer-directeur. Hij drukte Bauer de hand en zei, dat hij had gehoord...

'Jawel. Dat doet er nu niet toe. Wilt u de heren verzoeken, er niet over te spreken.'

In 't zwart geklede heren, frisse verpleegsters, bloemen. Officiële persoonlijkheden en woorden. Ze hielden zich aan de instructie: Jan Bauer kwam niet ter sprake.

Hij stond stil en keek en luisterde, maar niet naar de redevoeringen. De zee ruiste vlak achter hem. Die stem drong door het holle gepraat heen. De erewijn blonk minder helder dan de zon door de hoge vensters. Leven, zon, licht, lucht – genade voor de kleine stumperds, die hier werden verpleegd. Zij lagen allen stil en recht bij de inspectie. Hun ziekelijkheid was even officieel als de entourage. Het licht en het donker, de geschondenheid en de gaafheid, niets kon men wegdenken uit het beeld dezer wereld.

Been- en gewrichtstuberculose. De gezichtjes waren smal en wit, met grote, heldere ogen. Ernstig, beduusd waren zij. Straks zouden zij roepen, lachen, spelen, schreien. Leven, leven, zolang het hun vergund was.

Dokter Blom liep met Jan mee terug.

‘En zo proberen we maar de zwakken op te lappen!’

‘Wat moet een dokter anders?’

‘Nog wel iets anders. Maar dit ook.’

‘Je gelooft niet in het nut?’

‘Nut? Ik geloof in geen enkel nut. We doen de dingen niet om het nut. Het moet zo gaan, alles.’

‘Laat dan de zaken op hun beloop.’

‘Mag ik niet,’ zei Blom. ‘Wie in ’t schuitje zit, moet meevaren.’

‘Dat is een ploertenstandpunt. Al die kinderen laten je dus koud?’

Blom haalde de schouders op.

‘Waarom debatteren we? Maar jij weet evenmin als ik, waarom je de dingen doet.’

Die woorden bleven in Bauer naklinken. Nutteloos, alles nutteloos. Je kunt de mensen, de armen, de zieken, laten kreperen. De wereld blijft draaien. Maar het hart? Koos zei: ‘Luister naar je hart en vraag niet te veel.’

Elke dag bracht nieuwe zorgen, nieuwe strijd. Ook onder de volwassenen werden longlijders ontdekt. Nu Blom eenmaal goed aan het speuren was, kwam er een wereld van ziekte en besmetting aan de dag.

Maar er was geen geld genoeg. De vereniging, dank zij giften van enige goeude leden, had een aardig sommetje. De beheerders, als voorzichtige mannen, wilden zuinig zijn, er kwamen nog jaren na deze.

‘Wie helpt de ouderen?’ vroeg Jan.

‘We kunnen nog lang niet alle kinderen helpen,’ zei Kramer, de penningmeester.

Blom zei, dat niet allen behoeften te worden uitgezonden, althans niet direct. Toch kwam men te kort, niet minder dan een vier duizend gulden.

‘Ik geef duizend gulden,’ zei Bauer.

Hij moest wel openlijk een daad stellen, om de lauwheid te verdrijven. Men zweeg. Met grote ogen zagen ze hem aan, te verrast zelfs om instemming of afkeuring te betuigen. Alleen Blom glimlachte en keek de gezichten langs.

‘Tja,’ zei Van Bork eindelijk.

‘Tja,’ zei Kramer.

Het zweet begon hun uit te breken.

De dominee zei: ‘Uit het feit, dat ik heb gezwezen, moet niemand onwil afleiden. U kent mijn omstandigheden. Ik zou tien, desnoods vijf en twintig gulden kunnen geven. Maar wat is dat in dit geval?’

‘Niet nodig, dominee,’ zei Jan. ‘Ik heb u niet op ’t oog.’

De anderen zagen opnieuw, dat ze met deze wildeman in een hachelijk parket waren gekomen. Maar ze lieten niet álles met zich doen.

‘Verdubbel je inzet,’ zei Blom.

‘Als jij evenveel geeft!’

‘Akkoord!’

Twee krankzinnigen telde men dus in dit kleine gezelschap! Wat bezielde dat jonge doktertje? Bluf! Een houw naar de kerkelijken!

De volgende dag kwamen de in hun eer getaste bestuursleden bij ds. Schouten. Ze wilden hun mandaat neerleggen.

‘De vereniging kan wel verdwijnen. Die heren bluffen zó goed!’

‘Als het bluf is, dan toch met een goed effect. Ik geef toe, dat Bauer een rare sinjeur is. Maar je moet hem zijn gang laten gaan.’

‘En die dokter? Hij zit toch feitelijk alleen ambtshalve in ’t bestuur!’

‘Dus mag hij niet meedoen?’ vroeg de dominee.

Ze besloten aan te blijven, maar met een zwaar hart.

Bauer dacht al niet meer aan hen. Hij wist wat deze mensen waard waren. Hij zag het sanatorium weer, hij voelde pijn. Niet zozeer om de zieken, om alles. Ook om de woorden en

de daden van Blom. Er was geen lijn in de wereld. Alles vloeide door elkaar heen. Goed en kwaad, wit en zwart waren amper meer te onderscheiden.

Hij las veel in zijn Bijbel, 's avonds, tegenover Koos gezeten. Maar nooit hardop. Zijn stem zou haar misschien vreemd voorkomen, hij leed weer in hevige mate aan zwijgzaamheid. Maar eenmaal, toen hij het oude boek dichtsloeg, opende hij de mond. Wat hij had gelezen, wist hij niet, hij was uitgeput.

Buiten loeide de wind, even donker, even onverstaanbaar als de woorden, die hij zoëven had gezien en die hij niet had begrepen.

'Ik kan er niet meer tegenop,' zei hij.

Koos liet haar naaiwerk rusten. Er trok een floers van pijn over haar gelaat.

'Je bent te fel geweest. Ik heb gevoeld, dat het zo niet langer gaat.'

'Het moet gaan, ophouden is niet mogelijk.'

'En je kunt niet meer?'

'Ik bedoel, dat het anders moet worden. Ik heb geen medewerking genoeg. En die wel meewerken, doen het nog verkeerd.'

'Ze kunnen ook wel eens gelijk hebben. Je wilt te veel ineens.'

'Alles of niets, daartussen ligt geen weg!'

'Daar ga je aan kapot. Daarom kun je er niet meer tegenop.'

'Het kan me niet schelen, of ik kapot ga. Als het maar niet voor een verloren zaak is.'

'Maar je mag niet. Je hebt nog andere verplichtingen!'

Hij wist het. Vrouw en kind, bijna twee kinderen. Ze hingen aan hem als bakstenen aan de hals van een drenkeling. Hij was niet vrij om te leven of te sterven.

'Ik heb verkeerd gedaan. Ik maak jouw leven tot een hel. Je hebt niets aan me, ik deug niet voor het huwelijk. Ik deug niet voor het leven . . .'

Hij zakte weg in een kloof zonder uitzicht. Alle steun ontviel hem. Nu moest hij maar gehoorzamen aan de roep van de wind. Al dringender luidden de sombere klokken van de ondergang.

Hij stond op. Zwaar was zijn lichaam, zwaar was de wereld.

'Ik loop even om.'

'Ik ga mee.'

De wind greep hun gestalten, blies in hun ogen, hun mond, deed hen wankelen en hijgen. Gebogen, verbeterd tegen het geweld in. De honger, de waanzinnige honger der schepping, horen, tasten, ruiken. De honger naar leven, dood, opbouw, vernietiging.

En dan moe worden, moe van een andere vermoeienis. Buigen en zwijgen. God is alles, men kan Hem niet ontraadselen. Hier ga ik, omdat Hij het wil. De vrouw, het huis, het dorp, de wereld – in Zijn hand is het alles één kleine korrel stof, die weggeblazen wordt door Zijn eeuwige wind.

Ze kwamen thuis.

‘We moeten leven,’ zei hij. ‘Er is niets anders.’

‘Doe wat je kunt, niet meer en niet minder.’

‘Ik kan meer, meer dan tot nu toe!’

Maar hij kon niet. Geen stilte werd hem geschonken. Hij zag wat er nog te doen was: een berg van ellende, die hij moest afbreken, steenbrok voor steenbrok. Terwijl hij zat of stond of neerlag werd er geschreid, geklaagd, geleden. Geld had hij gegeven, geld en kracht. De berg was geen centimeter lager geworden. De mensen waren niet veranderd. Hun hardheid, hun wanbegrip, waren als een puntig hek, waaraan hij zich wond liep. Voor en na bleef hij de krankzinnige, de mensen-hater, die zich offerde voor hen, die hij verachtte.

Hij stortte in. Het moest dan maar met hem gaan zoals het was beschikt. Hij kende de weg, zijn vader was er op verdwenen.

De koorts, in rode en gele golven, spoelde over hem heen. Zijn lichaam was een gloeiende steenmassa, uitgeworpen door de onbenaderbare vulkaan van God. Zwaar en steunend lag hij op zijn bed. De eeuwigheid had duizend stemmen. Zij fluis-terde, zij riep, zij zong, zij schreeuwde. Hij werd gelokt naar zwarte, kille rotsgebergten, naar bloeiende tuinen. Zeeën stortten hun water over hem uit. Reuzen namen hem op en slingerden hem hoog door de grenzeloze ruimte.

Opeens stond daar het gelaat van Blom.

‘Het gaat mis met me.’

‘Nee,’ zei Blom, die zijn pols hield, ‘je haalt het wel.’

‘Laat me maar gaan.’

Maar Blom, die zijn plicht als arts kende, liet hem niet. Later zat de predikant aan zijn bed.

‘Je bent er een heel eind tussenuit geweest, Bauer.’

Jan, het hoofd op de hand gesteund, nog bleek om de ogen, keek hem aan.

‘Ja, een heel eind. Het is ginds niet beter dan hier.’

‘Het is overal zoals wijzelf zijn. Wij nemen onszelf immers mee.’

‘Is dat alles wat je te zeggen hebt?’

‘Nee, er is meer. Dat weet je evengoed als ik.’

‘Je bent de enige behoorlijke dominee!’

‘Dank je.’

Ze liepen de deur plat, om te horen hoe het met hem ging. Er kwamen tientallen, die werden te woord gestaan door Koos, de onvermoeibare, ondanks haar zwangerschap. Fruitmanden, bloemen, ze wisten niet wat ze moesten bedenken. Het meeste kwam van de armen, bijeengebracht uit gaven van centen en stuivers.

In de schemerige kamer kwam hij langzaam tot bewustzijn, zag de geschenken, hoorde van de bezoeken.

‘Wie hebben dat gegeven? De mensen hier?’

‘Ja, je vrienden.’

Hij zag zwiijgend naar zijn vrouw, er welden tranen in zijn ogen op.

‘Ze houden van je.’

‘Waarom?’

‘Dat moet je hun zelf maar vragen, bij gelegenheid.’

Had hij dan toch iets bereikt? Of was het zijn zwakte, die hem deed geloven in het goede, in het betere? Zijn geest schoot weg, als een meeuw boven de zee. ‘En ik zag een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.’

Hij duizelde.

Hij begon weer belang te stellen in de dagelijkse dingen. De meesterknecht vertelde hem van de zaak. De nieuwe knecht voldeed uitstekend. ‘We kunnen het bijna zonder je stellen, baas. Maar het is goed, dat je weer beter wordt.’

Van de notaris kreeg hij een overzicht van zijn vermogenspositie. Het was een gunstige tijd, zijn fondsen waren gestegen. De twee huizen in de stad, die de notaris voor hem had verkocht, leverden een winst op van een kleine tien mille.

Meer dan twee ton bedroeg het vermogen van Jan Bauer. Het groeide, daar was blijkbaar niets aan te veranderen.

Dokter Blom moest hem van de kinderen vertellen. Ook hij bracht goed nieuws. De patiëntjes gingen vooruit. De gezondheidstoestand in Stormoord verbeterde merkbaar.

‘Aanstonds gaan we verder, Blom!’

‘Je doet maar.’

Burgemeester Hillen verscheen in eigen persoon. Hij trok zijn broekspijpen op, alvorens hij ging zitten en kuchte tweemaal.

‘Het zal prettig zijn, je weer in de raad te zien.’

‘Zijn jullie zo op me gesteld?’

‘Je bent de beste, Bauer. Ik zeg het maar zoals ik het meen.’

De wereld scheen een paradijs. Maar Jan Bauer liet zich niet foppen.

IV

De aarde lag onder de zachte kleuren van de herfst, toen Koos haar tweede kind ter wereld bracht. Weer een jongen. Hendrik heette hij, naar haar vader.

Het onvermijdelijke familiebezoek. Jan, na zijn ziekte, was hard en hoekig als voorheen. Alleen Koos kende de verandering. Hij was in de onderwereld van de geest doorgedrongen, dieper dan ooit te voren. Hij wist, dat hij zon en wind nodig had om staande te blijven. Aan de duisternis hoefde hij niet te denken, die stroomde hem vanzelf toe. Maar het licht, daarvoor moest hij vechten. En hij wilde het, bewust en hartstochtelijk.

Waar hij ging, door de straten en de sloppen van het dorp, kwamen de mensen hem met hartelijkheid tegemoet. Men begroette hem als een weldoener, een persoonlijke vriend. Hij begreep, dat dit alles niet lang kon duren. Het was ook niet de juiste verhouding. Ver was hij afgedwaald van zijn beginsel, geen dank of eer te willen oogsten. Daarheen wilde hij terug. Men moest hem vergeten, als vriend en als vijand. De vissers hadden een behoorlijke tijd. De prijzen liepen op. Door bemiddeling van Blom waren enige ernstige patiënten in een herstellingsoord opgenomen. Men klaagde minder. Die het nog slecht hadden, rekenden op Bauers terugkeer en verwachtten wonderen. Zij, de armsten, de ontwortelden, poogden met los werk in hun onderhoud te voorzien of door bedeling aan de kost te komen. Een bepaald vak oefenden zij niet uit. Zij verstonden van alles iets en kenden niets grondig. Hun energie was minder geworden van vader op zoon. Het bezinksel der samenleving.

Ook zij hadden Jan Bauer naar de raad afgevaardigd. Zij waren bruut en begerig. Zij wantrouwden iedere oogopslag van een medemens. De nieuwe levenswijze, het door de dokter opgestelde menu, lieten zij varen of begonnen er zelfs niet aan, uit onwil of uit onmacht. Hun kinderen, met zere ogen, met huidaandoeningen en snotneuzen, waren voorbestemd om

hun bestaan in een nog vunzer pauperisme te slijten dan hun ouders. Jan Bauer was hun vriend, zolang hij in de zak tastte. Hij wist het, hij maakte zich geen enkele illusie. Mét de krotten, waarin zij woonden, vormden zij een verzwering op de huid van het stukje aarde, dat Stormoord heette.

Zij gromden evenzeer tegen God als tegen de mensen. Er was hun geen eerbied ingeschapen.

Dit inzicht trof Bauer als een bliksemslag. Wat moest men beginnen met dezen, wier modderige geest de hele wereld met modder overdekt zag? Zij waren schepselen Gods, zij waren mensen. Welk wreed, afschuwelijk ziekteproces had hun geslacht aangevreten, dat het zo verrot was!

De dokter vertelde Jan op zijn vraag, dat hij van die kant weinig of geen belangstelling ondervond. Eerst waren er enkelen met hun kinderen gekomen. Nu was het nieuwtje er af.

‘Ze zien er geen voordeel in.’

‘Wat kunnen we voor ze doen?’

‘Laat ze in hun eigen vuil vergaan! Als je ze goud geeft, belonen ze je met stenen!’

‘Ik wil geen beloning. Ze zijn ongelukkig . . .’

‘Ongelukkig? Dat denk je maar. Er bestaat geen gelukkiger slag!’

‘Dan moeten ze ongelukkig worden gemaakt!’

Blom lachte luidkeels.

‘Ik waardeer je openhartigheid. Je bent een origineel sociaal hervormer!’

Maar Bauer wilde geen praatjes horen, hij verlangde een oplossing van dit probleem. Blom, de ongelovige, kon niet inzien, dat God werd beledigd door het bestaan van dit mensensoort. En dat allen, allen daarvoor verantwoordelijk waren.

De dominee moest hem kunnen helpen. Maar ook deze wist er geen raad op.

‘We moeten ze liefhebben,’ zei hij.

‘Ja, maar we moeten onze liefde metterdaad bewijzen.’

‘Je bewijst hoogstens iets voor jezelf. Deze mensen bewijst je niets. In ’t algemeen gesproken. Er loopt een enkele tussendoor, waarmee iets te bereiken is. Dat heb ik gelukkig mogen ontdekken.’

Bauer liet het er niet bij zitten. Toch duurde het lang, eer hij iets had uitbroed. In die tussentijd was zijn populariteit

bij de paupers, die vergeefs op daden wachtten, getaand. Hij zag daar geen bezwaar in, maar het bleek zijn moeilijke kant te hebben.

Marcussen, zijn vijand op de achtergrond, hitste tegen hem. De machtsbegeerte van deze horzel werd gedwardsboomd door Bauers sociaal werk. De misère, die de ene een gruwel was, was de andere een levensbehoefte. Marcussens mensenkennis overtrof die van zijn tegenspeler. De mensen, die zijn hardvochtigheid vervloekten, waren desondanks niet ongevoelig voor zijn inblazingen.

Hij inde zijn huren zonder erbarmen en liet wie niet betaalde op straat zetten.

'Ga naar Bauer,' zei hij. 'Die meent het goed met jullie! Dat is jullie vertrouwensman!'

Ze hadden liever met deze onvermomde schurk te doen, dan met een rijkaard, die al anderhalf jaar beloofde, maar niets deed.

Klaas Schipper, een der vinnigste vijanden van Bauer, deed er een schepje op.

'Die kerel voert wat in 't schild. Met praatjes hebben jullie je laten lijmen. Straks zul je zien wat er aan de dag komt!' De betere elementen, die deze Schipper nog kort geleden voor een minderwaardig sujet hadden gehouden, kregen oren naar zijn lastertaal. Men begon de man, die voor het heil der armen heette op te komen, te verdenken. Waarvan kon niemand precies zeggen, men achtte hem tot alles in staat.

Jan, die bij zijn huurders kwam, werd daar van die ongunstige stemming op de hoogte gebracht.

'Er wordt over je gekletst, Bauer.'

'Ze zeggen, dat je alleen maar op voordeel aast!'

De oude haat kwam in hem boven. Wat betekenden hartelijkheid, cadeaus? Vandaag zus en morgen zo. Ze hadden geen hersens. Erger: ze hadden geen hart. Door opwellingen, door baatzucht werden ze gedreven. Maar goed, ze moesten worden geholpen, desnoods tegen alle redelijkheid in.

Hij was in staat storm te lopen, alle hindernissen omver te rennen. Eer hij daartoe overging, moest hij een hard gevecht leveren met hindernissen in zijn eigen hart. Zijn trots, zijn verachting moest hij breken. Door de diepste vernedering heengaan, die hij zich op dat ogenblik kon indenken.

Nooit had hij Marcussen een rechtstreekse blik, een woord, waardig gekeurd. Sinds zijn vroegste kinderjaren kende hij de kleine, spichtige man. Steeds ging hij in het zwart gekleed, er hing een dodensfeer om hem. Jaren geleden moest hij zaken hebben gedaan, zaken die hij openlijk bedreef. Zover Bauers heugenis reikte, kende hij hem als een onguur individu, een knaagdier, dat zich aan mensen te goed deed.

Marcussen was weduwnaar, men vertelde dat hij zijn vrouw had doodgesard. In de kerk ontbrak hij zelden. Mensenschuw was hij geenszins, hij hield van een praatje. Dank zij zijn geld, zagen zelfs de beter gesitueerden er geen bezwaar in, hem te woord te staan.

Deze figuur, een gezworen vijand reeds van zijn vader, wilde Jan Bauer opzoeken. Het moest.

Toen zijn besluit eenmaal genomen was, aarzelde hij niet meer. Ook de duivel moest men in de arm nemen, indien men hem voor een goed doel kon gebruiken.

Marcussen bewoonde een groot huis. Voor de ramen hingen gordijnen, waarin stof en vuil van tientallen jaren zich hadden genesteld. Hij deed zelf de deur voor zijn bezoeker open. Geen ogenblik toonde hij verwondering. Hij maakte een lichte buiging. Jan had even het gevoel, dat hij moest braken, maar hij beheerste het met al zijn kracht. Kwam het door de aanblik van de man, of door de vunze kelderlucht, die hier hing? 'Wat verschaft mij de eer?'

Bauer, die de aangeboden stoel had afgewezen, antwoordde: 'We zijn geen vrienden. We zullen het ook niet worden. Maar ik wou zaken met je doen.'

'Zaken doen? Ik doe geen zaken!'

'Voor deze keer. Je kunt wat verdienen.'

Marcussen maakte een vaag gebaar met de hand.

'Verdienen . . .'

'Ik wil je huizen kopen. Je weekwoningen.'

Bijna verloor Marcussen het evenwicht. Hij herstelde zich onmiddellijk.

'Die zijn niet te koop.'

'Voor geen enkele prijs?'

'Voor geen enkele prijs!'

Bauer begaf zich naar de deur. Marcussen, mager in zijn dichtgeknoopt jacquet, deed ook een stap.

‘Wacht even. Vertel me nog wat!’

Bauer draaide het hoofd om.

‘Wil je verkopen of niet?’

‘Nou ja, laten we er nog even over praten.’

‘Ik heb met jou niets te bepraten. Ik wil alleen ja of nee horen.’

Marcussen, die merkte, dat hier niets baatte, moest zijn bezoeker laten gaan. Afstand doen van deze woningen, zou hebben betekend, voor Bauer het veld ruimen, de voornaamste greep verliezen, die hij op deze gehate tegenstander had.

Inderdaad voelde Bauer, dat hij deze ronde had verloren, al had hij minder een overwinning op Marcussen, dan een voor zijn zaak willen bevechten.

Toen hij met Blom over zijn bezoek bij Marcussen sprak, noemde de arts hem een idioot. Hoe kon men met zo’n creatuur in verbinding treden! En wat had Bauer eigenlijk gewild?

‘Hem verdrijven uit zijn machtspositie.’

‘Is dat je oplossing van het woningvraagstuk?’

‘Dat zou het begin van een oplossing zijn geweest.’

‘Onzin. Dan moet je bouwen.’

Dat wist Jan evengoed als de dokter. Het plan van een bouwvereniging had hij laten vallen. Het zou te veel kosten, hij zag althans geen mogelijkheid, om voldoende medewerking te krijgen.

Jan Bauer begreep, dat deze kwestie voorlopig moest blijven liggen. Maar dat nam niet weg, dat voor de geestelijke en materiële verheffing der mensen iets moest worden gedaan. Zij leefden als halve dieren, hun verwildering kreet ten hemel.

Vóór het geestelijke kwam het stoffelijke. Dat gold niet voor de eerlijke zwoegers, die begrip hadden van de rangorde der dingen, maar wel voor de havelozen, de beroeps-bedeelden. De kerk had vrijwel geen vat op hen. Voorzover ze niet van de diaconie trokken, liet de godsdienst hen koud. Een langdurig en moeizaam proces zou het zijn, hun te leren wat een menswaardig leven was.

Ook aan de vestiging van een industrie in Stormoord was niet te denken. Over een behoorlijke verbinding met het achterland beschikte men niet, te water noch te land. Vroeger, twee, drie generaties geleden, hadden allen hier in hun onderhoud kunnen voorzien. Door de toeneming der bevolking, misschien ook door inteelt en de daaruit voortgevloeide degeneratie, was een

steeds groeiend aantal mensen maatschappelijk overbodig of onvolwaardig geworden. Hij had het alles nagegaan en overdacht. De predikant, de burgemeester, zij konden zijn inzichten slechts bevestigen.

‘Je wilt het onmogelijke, Bauer,’ zei de burgemeester.

‘Maar het ligt toch ook op uw weg . . .’

‘Wat kan de overheid hier doen?’

Veel, heel veel kon de overheid doen. Maar ze sliep, ze lanterfantte. Heel Holland was door dezelfde lamelendigheid gegrepen. Hoe zou men dan kunnen verwachten, dat de burgemeester van een klein dorp zich van die lamelendigheid bevrijdde? Vooral wanneer het iemand als Hillen betrof, een nul in 't kwadraat. Ds. Schouten, ondanks zijn pessimistisch inzicht, voelde, dat men iets moest doen, al was het nog zo gebrekkig.

‘We kunnen dit als christenen niet verantwoorden.’

De predikant ging aan de slag. Hij bezocht achtereenvolgens alle gezinnen, die hij in aanmerking achtte te komen. Hij schilderde Bauer af als de waarlijk evangelische mens, die niet kon dulden, dat zijn medemensen leden.

‘Waarom geeft ie z'n geld dan niet weg?’

‘Hij is bereid alles te geven, als het maar goed wordt aangevend.’

Er zweefde de dominee iets voor de geest. Toen hij meende, dat de akker voldoende was omgeploegd, stelde hij zich in verbinding met een kennis buiten Stormoord, een vervaardiger van schoenen. Bauer was aanwezig bij het onderhoud.

‘Kijk eens, Heemstra,’ zei de dominee. ‘Ik had zo gedacht: er wonen hier een drieduizend mensen. Verreweg de meeste daarvan dragen schoenen. We hebben hier één klein schoenenwinkelje, dat wil dus zeggen, dat het merendeel van de schoenen, die men hier draagt, buiten Stormoord wordt gekocht. Het moet mogelijk zijn, hier een schoenfabriek op te richten, voor de behoeften van de inwoners. Blijkt het, dat we ook nog voor de gewone handel kunnen produceren, des te beter.’

‘Verstaat hier iemand het vak?’

‘Ik geloof van niet. Je zou moeten beginnen met het organiseren van een cursus.’

Bauer vond het plan voortreffelijk. Hij was bereid alle kosten te dragen. Het zou voldoende zijn, zo dacht hij, de mensen, vooral de kinderen, die de school hadden verlaten, op te

wekken de cursus te volgen. Hij rekende op enige tientallen, voor het begin.

Maar ze lieten zich niet gemakkelijk vangen. Ze gaven de voorkeur aan stropen en juten, aan de bedeling van diaconie en armbestuur. Dat zeiden ze niet met zoveel woorden, maar waar hij kwam, ontmoette hij onwillige blikken.

Eén stiet het hoge woord uit:

‘En wat verdien jij d’r aan?’

Het striemde hem als een zweeps slag. De klare atmosfeer van zijn idealisme werd eensklaps bezoedeld door een giftige damp.

‘Ja, zo’n schoenfabriek moet toch winst opleveren!’

‘Ik zie jullie liever verrekken, dan dat ik er nog aan begin!’

Hij keerde zich om en ging naar huis. Van nature mochten ze wantrouwig en haatdragend zijn, niemand anders dan Marcussen kon hun de verdenking hebben ingeblazen, dat hij uit winstbejag handelde. Was het de moeite waard, zich offers te getroosten? Hij wierp de zaak er bij neer, hij trok zich terug, voor goed.

Maar ze kwamen bij hem, de weinigen, die beter dachten en wilden. Hij werd in ’t hart gegrepen door hun ogen vol verwachting, hun verpauperd voorkomen. Tien jongens en meisjes, van twaalf tot achttien jaar. Geen huisvader, geen volwassene. Maar dezen, het jonge geslacht, moesten de wereld voortzetten. Hij gaf zich gewonnen aan hun aandrang.

De burgemeester stelde een schoollokaal ter beschikking. De materialen werden aangeschaft, men begon te werken. Bauer liet het daarbij niet. De kinderen konden zich in behoorlijke kleren steken. Hij scharrelde een vrouw op, die dagelijks voor zijn pupillen een warme maaltijd bereidde. Toen meldden er zich meer aan, maar ze werden onverbiddelijk afgewezen.

Marcussen zei:

‘Ik ben niet braaf, daar kom ik voor uit. Hij is ook niet braaf, maar hij doet alsof. Ik vraag jullie wie de ergste is.’

‘Maar ’t kost hem handen vol geld!’

‘Dat haalt ie er uit, rijkelijk. Slaven wil ie van ze maken. Straks komt er een fabriek, waar ze de hele dag kunnen zwoegen. En wie gaat met de winst strijken? Let op mijn woorden!’

Ze hoefden niet eens op hem te letten, het instinct gaf hun dezelfde gedachten in.

Er waren kinderen, die na een week in hun oude vodden ver-

schenen: thuis was hun het nieuwe goed afgenomen. Twee vielen er geheel uit, die was kortweg door hun ouders verboden, de cursus verder te volgen.

De genadeslag kwam na een maand of drie. Er werd ingebroken in de school, de kasten met materiaal werden geplunderd. Er bleef geen spijker, geen stukje leer over. De handmachines waren kort en klein geslagen.

De politie kwam in 't geweer, maar gaf zich na twee dagen gewonnen. Bauer schold de burgemeester de huid vol, zonder ander resultaat dan dat de edelachtbare heer hem tenslotte verweet, dat hij, Bauer, door zijn merkwaaardige experimenten onrust in het dorp verwekte.

Onrust – hij begreep het, dat wilden ze niet. Rust moest er zijn, ten koste van wat ook. Een dood, ellendig bestaan, dat was hun paradijs.

Er was geen verstandhouding mogelijk tussen hem en de rest. Hij had bruggen gebouwd, ze waren afgebroken. Vadsigheid, achterdocht en wangunst hadden hun vernietigend werk gedaan. Zijn geestdrift was er niet tegen bestand gebleken. Hij moest terug in zijn eenzaamheid.

Maar de eenzaamheid wilde hem niet meer opnemen. Hij kon niet terug in een wereld, die hij had verlaten. Het was hem onmogelijk de herinnering aan de gebeurtenissen van de laatste jaren af te schudden.

Wat moest hij doen, om zich van de chaos te bevrijden? Hij zag alleen duisternis, binnen en buiten de mensen.

Koos zei, dat hij te veel had gewild en te weinig. Men kon niet verwachten, dat de onmaatschappelijken plotseling in handelbare mensen veranderden. En evenmin, dat Stormoord een uitzondering zou gaan vormen in de algemene chaos, waaraan de wereld ten prooi was. Niet plaatselijk, misschien zelfs niet nationaal, maar de aarde omspannend was het euvel, waartegen hij te velde was getrokken.

Zij, de vrouw, die twee kleine kinderen te verzorgen had en weinig buiten de muren van haar huis kwam, zag verder dan hij. Maar nu zij hem de ogen opende, zag hij plotseling zeer diep. De kanker van het kwaad was niet te verhelpen. Het lijden was zo oud als de wereld. Geen nieuw inzicht was dit, maar het trof hem met nieuwe scherpste.

De predikant drukte het meer theologisch uit.

'Ik ben van mening, dat we niet mogen ophouden. Onze plicht blijft bestaan, ondanks tegenwerking, zelfs ondanks ons pessimistisch inzicht. We weten, dat de mens niet uit eigen kracht tot het goede in staat is. De genade Gods is daartoe onontbeerlijk. Niet in onze tijd, niet in dit bestel, zullen wij de verwezenlijking van ons verlangen aanschouwen. Maar wij moeten de mensen liefhebben, niettegenstaande hun ondeugden, misschien juist óm die ondeugden. Dat wil niet zeggen, dat we week en toegeeflijk moeten zijn. De liefde, die uit Christus is, is geen zalf, waarmee we eigen en andermans wonden bestrijken. Ze is eerder een vuur, ze laat ons geen rust, ze jaagt ons op. Maar nooit mogen we vergeten, dat we zijn uitgegaan om te zegenen, niet om te vloeken. Dat al het lijden om het onrecht, dat we bedrijven en zien bedrijven, tot stilte komt in de overgave aan Gods wil.'

'Nee,' zei Jan Bauer, 'nee, nee, nee! Ik kán het niet verdragen! Als God het goed vindt, dat de mensen lijden, dan ben ik tegen God!'

Hij wilde ergens heen, hij wist niet waar. Hier, in dit dorp, was het niet meer uit te houden.

Het moederlijk gelaat van Koos zag hem bezorgd aan.

'Neem een paar dagen rust. Het is nodig. De wereld hangt toch niet van jou af.'

'De wereld hangt wel van mij af. De wereld hangt van ieder mens af. Juist door de lamlendigheid van iedereen is het zover gekomen!'

'Je bent laatst zo ziek geweest . . .'

Het kon hem niet schelen. Zijn kleine, onnozele plannen, zijn armzalige pogingen, hadden schipbreuk geleden. Als wrakken lagen ze op de helling van de berg van lijden, het donkere gevaarte, dat op de aarde drukte, dat het uitzicht op de hemel benam.

Dokter Blom, die hem opzocht, wilde hij eerst niet aanhoren.

'Ik wou even met je spreken.'

'Je moet niet komen voor ik je laat roepen.'

'Daar heb je gelijk in. Maar ik ben een nieuwsgierig mens.'

'Je kan gnuiven. Het is mis!'

'Het is altijd mis geweest, het zal altijd mis blijven. Wat een idioten zijn we, Bauer!'

Jan keek langs de arts heen. Ze stonden in de achterkamer. Hij zag de lucht boven het binnenplaatsje. Het tere blauw van een vroege voorjaarsdag. Onverhoeds brak hij in tranen uit. Zijn lichaam schudde en schokte. Het duurde geen minuut. Hij bedwong zich met alle kracht, die in hem was.

‘Ja,’ zei Blom en legde een hand op Jans schouder, ‘het is een rotwereld. Maar alleen door mensen als jij wordt ie woonbaar.’

‘Sta mij nou niet te bedonderen!’

‘Ik meen het. De normalen zijn schoften. Alleen de dwazen deugen.’

‘Dus ik ben een dwaas!’

‘Wat dacht je anders? Een gewoon mens zou zich wel met amusantere dingen bezighouden. Maar stel je gerust: ik ben net zo gek als jij. Ik neem het alleen wat kalmer op.’

‘Ben ik dan de enige, die zich van de dingen wat aantrekt?’

‘De enige? De wereldhervormers zijn ontelbaar. Maar jij bent een van de weinigen, die er ernst van maken.’

‘Wat versta je eigenlijk onder wereldhervormers?’

Blom trachtte het hem uit te leggen. Hij vertelde van revoluties en burgeroorlogen. Van historisch-materialisme en socialisme. Van absolute en constitutionele regeringen.

Het duizelde Bauer.

‘En de mensen?’ vroeg hij.

‘Ja, de mensen, die blijven er geduldig onder. Die laten met zich sullen. En aangezien dat in der eeuwigheid wel zo zal voortgaan, heb ik besloten, me er niet over op te winden.’

‘Behalve, dan dat je tijd en geld voor mijn gedoe hebt gegeven.’

‘Uit sympathie voor jou. Nergens anders om.’

‘Hoor eens, heb je boeken?’

‘Bij de vleet.’

‘Leen me er wat.’

Blom was daar graag toe bereid. Jan kon bij hem komen en meenemen wat hem aanstond.

Sinds hij lid van de raad was geworden, had hij geleerd zich met schrifturen bezig te houden en begrepen, dat men het zonder kennis niet kon stellen, wilde men iets bereiken. Het primitieve gevoel liep zich te pletter aan de blinde muur van het onbegrip der wereld. Verstand, overleg, berekening, het

waren onmisbare elementen. Een generaal, die ten oorlog trok, bestudeerde de kaarten. Wie ten oorlog trok tegen honger en domheid, moest niet anders te werk gaan.

Hij bezocht hen, die eenmaal zijn medestrijders waren geweest. Zij hadden weinig gedaan om hem te steunen. Misschien was hun wil goed geweest, maar daarmee kwam men er niet. Alleen Vos, het raadslid, had enig benul. Hem drukte Bauer de hand, toen hij zei, dat hij zich terugtrok. De ander schrok merkbaar.

‘Nee!’ zei hij.

‘Ja,’ zei Bauer. ‘Ik trek me uit alles terug: uit de raad, uit de vereniging voor de kinderen, ik doe niets meer.’

Vos was niet de enige, die ontstelde.

‘Dat gaat niet, Bauer! Je hebt je woord gegeven!’

‘Ik heb meer dan m’n woord gegeven. Ik heb alles gegeven wat ik kon. Nu is het genoeg!’

‘Dus je laat ons aan ons lot over?’

‘Misschien kom ik terug, later. En inmiddels kennen jullie m’n adres. Als er iets nodig is, ben ik beschikbaar.’

De krantenschrijver kon in zijn pen klimmen en het zeer verdienstelijke raadslid, de heer Bauer, uitluiden. De burgemeester, Van Bork, hadden nog een poging gedaan, om hem op zijn besluit te doen terugkomen. Bauer doorzag hun bedoeling. Zij wilden een goed figuur slaan, vreesden dat de kindervereniging, Bloms consultatiebureau, nu ten dode waren opgeschreven. De dokter meende, dat die instellingen hun natuurlijke dood wel zouden sterven. Dat was niet de bedoeling van Bauer. Hij wilde ook verder financieel steunen, maar meer niet.

Eenzaamheid wilde hij. Niet meer voortdurend gelaten om zich heen, begerige, stomme gelaten. Misschien zou hij een nieuw punt vinden om van uit te gaan, een beter dan de eerste keer.

De notabelen van Stormoord konden zich nauwelijks verheugen om Bauers terugtocht. Hij was geen gevaar meer, dat had men sinds lang ingezien. Een gek zou hij blijven, wat hij ook deed of naliet.

Maar de armen bleven van mening, dat hij hen had verraden. Men trok zich niet zo maar uit het strijdperk terug. Tegenslagen waren er om op te vangen, niet om je er door te laten

omvergooien. Marcussen, de duivel in pandjesjas, blies het vuur aan.

'Ik heb andere principes. Maar ik blijf ze trouw. Je weet wat je aan me hebt, ik sla niet op de vlucht!'

Hij speelde een hoog spel. De woede keerde zich tegen hem. Hij werd op een ongenadig pak ransel getraceerd en strompelde met bebloede kop naar huis.

Dit nam niet weg, dat men Bauer met een nóg kwader oog bezag. Klaas Schipper, zijn vijand onder de paupers, stookte wat hij kon. Hij organiseerde een knokploeg, wier eerste heldendaad bestond uit het plunderen van twee van Bauers bakkerskarren en het aflossen van de bezorgers. Brood wilden zij, en als het hun niet werd gegeven, zouden zij het nemen! Dat ging te ver. De daders waren bekend, de politie maakte proces-verbaal op. De burgemeester, door Bauer geprest, verbood samenscholingen van meer dan drie personen.

De stemming bleef echter geladen. Jan Bauer sidderde inwendig, uiterlijk bleef hij kalm. Was hij de gevangene van een troep rebellen? Dachten zij met geweld te kunnen bereiken, wat zij door hun onwil, hun stompzinnigheid, hadden verspeeld? Zij wilden immers niets bereiken, niets behoorlijks tenminste, alleen maar plunderen en parasiteren.

De volgende zondag verhief de predikant zijn stem tegen de wanordelijkheden. Opstand tegen het wettig gezag was een ernstige zonde. Zo ergens, dan hadden in Stormoord de misdeelden geen reden om tot geweld over te gaan.

Jan en Koos waren onder het gehoor van de dominee. Zij zagen geen begrijpende blik op zich gericht. Hier werd voor doven gepreekt. De mensen begrepen alleen, dat Stormoord in het hele land in opspraak was. Van dit schandaal was Bauer en niemand anders de oorzaak.

De gelaten waren van steen, de harten evenzeer. Maar het hart van Jan Bauer kromp van pijn en woede. Een roepende in de woestijn – hij voelde opeens de diepte van dit beeld. Overal zand, niets dan dor zand. En hij, die had geschreeuwd, totdat zijn stem schor, zijn wilskracht gebroken was. O, dit ontzettende leven, deze laffe, dode schare! Niemand keek hij meer aan, hoog en trots ging hij naar huis.

De moddervloed van anonieme dreig- en scheldbrieven brak weer los. Zo was het geweest, eer hij zijn actie had ingezet,

zo was het nu weer. Alles was bij het oude gebleven, behalve dat hij zich had blootgegeven, de aandacht op zich gevestigd. De ogen waren op hem gericht, de vijandige, de tartende ogen.

Hij ging niet meer uit zonder een zware, knoestige wandelstok. Men stond hem naar het leven. Sommige brieven dreigden althans met moord en doodslag. Koos smeekte hem, met die smerige papieren naar de burgemeester te gaan. Die zaak moest worden opgehelderd. Hij weigerde, hij verachtte de slappe overheid, voelde zich alleszins in staat voor eigen veiligheid te zorgen.

Toen ging Koos op eigen houtje. Ze had haar kinderen, die hun vader niet konden missen. Ze had haar man, die de zuiverste, de nobelste mens van de wereld was.

‘Ja,’ zei burgemeester Hillen, ‘wat kunnen we daaraan doen? Ze zetten hun naam en adres er niet bij!’

‘Nee, dat doen ze niet. Maar u bent het hoofd van de politie!’ De sukkel plukte aan zijn puntbaardje. Hij droeg de verantwoordelijkheid, het was waar. Hij voelde de last maar al te zeer.

‘En samenscholen doen ze ook,’ zei Koos. ‘Met vijf, zes man trekken ze soms langs ons huis.’

Dat was erger. Dat was insubordinatie – of hoe heette het ook alweer?

‘De orde zal worden gehandhaafd!’ sprak hij vastbesloten, en met die belofte kon Koos vertrekken.

De burgemeester stelde zich in verbinding met de marechaussée in de naburige stad. Slechts enkele uren later, tegen het vallen van de avond, rukte een bereden detachement het dorp binnen. Stram en somber zaten de mannen te paard. Hun donkere uniformen schenen schaduw te werpen over het dorp. Zij deden de heldere voorjaarslucht vergrouwen. Schrik en dreigementen riepen zij wakker.

Jan Bauer stond voor zijn woning. Hij zag de troepen en zijn hart stakte even. Ook Koos zag de mannen en ze begreep, dat haar voorspraak bij de burgemeester iets had uitgericht. Ze vertelde het Jan.

Hij werd kwaad, verweet haar overmatige angst.

Ze verdedigde zich.

‘Zelf ben je ook bij de burgemeester geweest. En toen is het

samenscholingsverbod gekomen.'

'Dat was genoeg. Die man kan geen maat houden. Nou is ie veel te ver gegaan. We hebben hier twee veldwachters!'

Ze begreep er niets van. Maar hij kende de Stormoorders.

Terwijl hij nog met haar praatte, kwamen er twee jongemens. Ze waren op de cursus geweest, die op zo'n droevige wijze was geëindigd. Of Bauer niets voor ze had. Geen leven hadden ze meer in de buurt, de andere cursisten evenmin.

'Nee, ik heb niets voor jullie! Totaal niets! Begrijpen jullie dat niet?'

Maar de onaangenaamheden, waaronder zij leden, waren grotendeels door hem ontstaan. Hij kon het zich niet vergeven, hij bleef de kinderen aanzien, levende bewijsstukken van zijn schuld.

'Ik heb het anders gewild. En ik wil nóg, maar het kan niet. Ik kan geen vin verroeren, of ik ontmoet haat en nijd.'

De jongens gingen weg, als ter dood veroordeelden. Een van hen keerde op zijn schreden terug, de andere bleef staan.

'We mogen niet meer thuiskomen. Onze ouders hebben zo'n last in de buurt.'

'Onzin! Jullie zijn minderjarig. Ze moeten jullie opnemen!'

Maar Koos kon het niet over haar hart verkrijgen, de kinderen weer de wildernis in te laten gaan. Wie weet, wat er kon gebeuren. De mensen waren blijkbaar door het dolle heen.

'Kom maar binnen,' zei ze, 'ik vind wel een plaatsje.'

Jan protesteerde niet. Liever had hij de jongens persoonlijk teruggebracht, de ouders uitgekafferd. Maar het zou niet helpen, er was geen land meer te bezeilen met dit slag.

Terwijl ze met hun onverwachte gasten aan tafel gingen, kwam het onweer al naderbij. De paarden der marechaussée draafden en daverden door de sloppen. Er spatten vonken uit de keien. Alles vluchtte de huizen binnen, bevend van schrik, maar ook van verontwaardiging. Dit was terreur, geweldenarij. Niemand was zich van enig kwaad in eigen hart bewust.

Nadat ze van de eerste schrik waren bekomen, kwam er beweging onder het donkere volk. Kerels slopen naar buiten, hielden zich in de schaduw der muren, staken de koppen bijeen. Zij drongen op, er werd een gemeenschappelijke wil over hen vaardig. Vernet! Wraak! Dood aan de onderdrukkers en hun handlangers!

Dof klonk hun schrijden in de stegen, opener, luider in de straten. Klaas Schipper, de stokebrand, spooft vuur en vergif. Het getrappel der paarden was weggestorven. In de groeiende avond waanden de rebellen zich meester van de straat.

Naar Bauer! Naar Bauer! De dood aan hem!

Niemand wist wie dit het eerst had uitgeroepen. Misschien was er geen eerste geweest en was de strijdkreet geboren uit velen tegelijk.

In het huis van de bakker hoorde men de naderende voetstappen, het gekrijt, als het rumoer van een verre brand. Jan Bauer stond van tafel op. Zijn gezicht was van steen. Koel en hard was hij als een rots. Koos gaf een schreeuw. De jongens sprongen overeind, zweet drupte hun van het voorhoofd.

Nu hadden de vlammen van het verzet deze straat bereikt. Ze sloegen tegen de muren van de huizen. Bauer liep naar voren, naar de winkel. De jongens volgden, schoorvoetend. Koos gilte: 'Jan, je kinderen!' Hij scheen haar niet te horen.

Hij zag vuur. Niet het vuur van deze rebellie alleen. Het vuur van de eeuwige haat. De broeiende duisternis, die in alle stervelingen, alle geslachten lag verscholen. Die maanden, jaren verborgen kon blijven en dan plotseling roodgloeiend kon uitslaan, verterend, dodelijk.

Dit was de wereld van God. Dit was de naar Zijn beeld geschapen mensheid.

Hij greep zijn stok, die in een hoek stond en maakte de winkel deur open. Koos wierp zich op hem, rukte aan zijn kleren, snikte. Hij snauwde haar weg als een hond.

Toen stond hij oog in oog met de menigte. De kreten waren verstomd. Er hing een dreigende stilte.

Plotseling ontwaakte weer het paardengetrappel. Het stoof de straat in. Jan Bauer zag het gevaar. Zijn woede zakte weg, niets bleef er in hem, dan weemoed om deze geschondenen, deze misvormden naar lijf en ziel.

Maar zij stortten zich naar voren. Hij zwaaide zijn knuppel. Er werd geschreeuwd en gebruld. Reeds was daar de marechaussee. Mensen struikelden en werden door de paarden vertrapt. Sabels sneden de lucht.

In een oogwenk was de massa verspreid. De straat rustte, alsof er niets was voorgevallen. Bauer ging zijn huis in. Zijn rechter-

hand bloedde, verder was hij ongedeerd.

Binnen vond hij Koos in een flauwte. Het was de eerste keer, dat haar krachten haar hadden begeven. Hij bette haar hoofd met een natte handdoek. Ze kwam bij.

‘Wat gebeurt er?’ vroeg ze.

‘Niets. Het is al voorbij.’

Er kwam iemand de winkel binnen. Hij werd geroepen. Het was een veldwachter, die om enkele ingrediënten vroeg. Buiten waren de dokter en enkele omwonenden bezig met de gewonden. Bauer verleende de gevraagde hulp. Opnieuw was de straat vol, nu met nieuwsgierigen. Hyena's, die op de bloedgeur afkwamen.

De gewonden werden in de winkel neergelegd, in afwachting van een brancard. Drie waren het er. Bauer herkende ze. De beide jongens, die een uur geleden een toevlucht bij hem hadden gezocht. De derde was Gerritsen, een beruchte stroper. ‘Er zijn er meer,’ zei Blom, ‘maar die hebben zich nog uit de voeten kunnen maken.’

Bauer antwoordde niet. Hij voelde zijn lichaam strak worden van haat. Hoe hadden ze die kinderen te pakken gekregen? O God, deze laffe bende!

Nu was het uit, voorgoed. Kreperen moest dit tuig, weggevaagd worden van de aardbodem!

Even later verscheen de burgemeester, in zijn kwaliteit van hulp-officier van justitie. Dit was een gerechtelijke aangelegenheid. Wie de aanstichters waren?

‘Allemaal!’ zei Bauer.

‘Maar er zijn toch altijd leiders bij zo'n voorval?’

‘Ik heb er geen gezien.’

‘Dus je wilt niet meewerken om hier de orde te handhaven?’

‘Ik doe niets meer!’

De burgemeester vertrok, verontwaardigd, voorzover zijn zwakke natuur dit toeliet.

Jan Bauer bleef alleen, met de puinhopen van zijn leven. Asgrauw was de wereld. Ook het vuur van zijn haat en verachting verbleekte, doofde uit. De nacht was gedaald, op de aarde en in zijn hart.

Koos, uit haar bed, riep hem. Hij bleef in de kamer zitten. Zij riep opnieuw, maar hij liet haar. Opeens stond ze naast hem, sloeg haar armen om zijn hals.

‘Jan...’

‘Het is uit. Laat me gaan...’

‘Het kan niet uit zijn. Ik hou zo ontzettend veel van je.
Beloof me, dat je bij me blijft!’

‘Ja,’ zei hij.

Maar hij had niet eens naar haar geluisterd.

Een andere Jan Bauer. Niet die van vroeger dagen, eenzelvig en nors. Ook niet die van latere tijd, de verbeterde vechter, die zich onder de mensen begaf en van hen walgde. Hij was anders. Het dramatisch einde van zijn loopbaan als sociaal werker had hem tot nieuwe inzichten gebracht. Geen medelijden had hij gewild, gerechtigheid. Maar de gerechtigheid was dodelijk. Zij verscheurde het door de jaren heen gegroeide, zij ploegde wonden open in het lichaam der samenleving. Waar de juiste weg lag, wist hij niet, maar zeker was het, dat een uiterste van gerechtigheid tot een uiterste van verschrikking leidde.

Even was hij stil en hard geweest, toen de armen waren weggesabeld. Maar onmiddellijk daarop werd zijn hart gegrepen door een nieuwe stroom. Men mocht van de mensen niet meer verlangen dan zij konden geven. Zij waren dom en kortzichtig. Hen anders te maken betekende geweld te plegen aan hun wezen. Hij vergaf de rebellen hun opstandigheid, hij weigerde tegen hen te getuigen in de processen, die volgden op het schandaal.

Maar zijn nieuwe inzichten maakten hem niet toegeeflijk tegenover het kwaad. Wat mensen niet konden, dat vermocht God. Hij, de Almachtige, had de wereld naar Zijn wil geschapen en de donkere drift in het mensenhart gezaaid. Alles bewoog op Zijn adem, alles gehoorzaamde aan Zijn wetten.

Toen hij het absolute eiste, wist Jan Bauer zich volgelief van Christus. Het Evangelie sprak niet van schipperen, het kende geen middenwegen, maar alleen het volstrekke. 'Weest dan gijlieden volmaakt gelijk uw Vader die in de hemelen is volmaakt is.' Hij erkende het als Gods Woord. Het was niet mogelijk zich aan de macht van dit bevel te onttrekken. Het had zich als met klauwen in zijn geest gedrongen. Waar hij liep, daar joeg God achter hem. In het eeuwige waaien van de wind hoorde hij Zijn stem. Dit was de wet, waaronder hij door moest, omdat hij oog in oog met God wilde staan, ook al viel de wereld om hem heen in puin. Maar dát de wereld in puin

viel, dat zij elke morgen haar grauw en troosteloos leven hervatte, dat zij nooit boven zichzelf uit kon reiken – het dreigde hem soms te verstikken.

Blom, die zich in deze tijd een goede vriend betoonde, klopte Jan op de schouder en zei, dat het zo'n vaart niet zou lopen. Bauer kende zijn standpunt, hij kon het niet delen, maar hij wilde wel weten, hoe de ander zich daarop kon handhaven. 'Ik handhaaf me niet,' zei de arts. 'Ik leef maar. Misschien word ik nog eens optimist, dan zal alles nog gemakkelijker voor me worden.'

Hoe weinig deze ironie hem ook aanstond, Bauer kon de omgang met Blom niet missen. Stormoord was een woestenij, doodser dan ooit tevoren. De geslagen honden waren weggekropen. Of ze schuld voelden of dat ze nog heimelijk opstandig gromden, kon Jan Bauer niet schelen. Al zijn grootse plannen had hij laten varen, eerst wilde hij met zichzelf in 't reine komen. Maar zijn oude aanhangers waren hem niet allen afgefallen, en de magnetische kracht van zijn rijkdom bestond ook nog. Zij kwamen bij hem zoals vroeger, op onzekere uren, en deden een beroep op zijn weldadigheid. Zwijgend, bijna zonder de mensen aan te zien, gaf hij. Hij schaamde zich, maar ook de vragers deden bedeesd. Het verleden kon niet worden uitgewist, beide partijen voelden zich er door besmeurd.

Steiler lag de weg vóór hem, een pad tussen afgronden. Alleen hij, Jan Bauer, en God. Zijn innerlijke brand tegenover Gods onbewogenheid. Hij de aanklager, God de beklagde. Maar ook omgekeerd: God de beschuldiger en hij de opstandige, die wist dat hij zondigde en het niet kon laten. Er waren grote dingen in het spel, maar ze liepen dooreen. Sterkere hersens dan de zijne hadden dat alles uit elkaar kunnen houden. Dokter Blom zei, dat er geen sterkere hersens bestonden. Er waren mensen, die zich verbeeldden, dat ze de waarheid bezaten. Ze vereenvoudigden de wereld, om haar pasklaar te maken voor hun behoeften. Maar in werkelijkheid was alles oneindig gecompliceerd, onontwarbaar. Blom, die had gestudeerd en gelezen, was zo ver gekomen. Jan Bauer, voor de boekenplanken van de arts, schudde het hoofd. Als er enkele delen hadden gestaan, zou hij de moed hebben gevonden, er een mee te nemen. Bij deze overvloed gaf hij er meteen de brui aan. De

Prediker had al geweten, dat veel lezen geen baat brengt. Toch kon hij er niet meer mee volstaan, zijn Bijbel ter hand te nemen. Hij, die aan Gods rechtvaardigheid twijfelde, die de wereld niet aanvaardde zoals zij was, had het recht, of liever de genade, der vroomheid verspeeld. Hij moest een andere weg gaan.

Koos was hevig verschrikt, toen hij haar zei, dat hij de kerk niet meer zou bezoeken. Was hij een afvallige geworden? Dat was hij immers altijd geweest, zei hij. De ware gemeenschap had hij nooit gevonden. Zijn plaats was daar niet.

‘Waar is je plaats dan?’

‘Nergens. Ik weet het niet meer. Maak je niet ongerust, ik zal er niet aan sterven.’

‘De dokter doet je kwaad!’

Hij haalde de schouders op.

De dominee kwam bij hem. Jan stond hem te woord, omdat hij een zwak voor de man had.

‘Ik ben geen christen meer. Ik weet nu wat een christen is en dat ben ik niet!’

‘Je beschouwt je als beter!’

‘Misschien. Nee, eigenlijk niet. Zij zullen het wel bij ’t rechte eind hebben. Maar ik denk er anders over. Zo heeft God me nu eenmaal gemaakt.’

‘Het gaat er in de eerste plaats om, of je de geloofswaarheden nog onderschrijft.’

Bauer moest erkennen, dat hij dat deed. Wat hij vroeger had geloofd, geloofde hij nog. De waarheid veranderde niet van gisteren op vandaag. Maar de dominee moest hem alleen laten. Toch scheen het, dat hem het geloof begaf. Hij kwam op een keer bij Blom vandaan met een boek over de oorsprong van het christendom. Koos zag het en zei meteen, dat het een slecht boek was. Jan lachte. Het was slecht, maar hij wilde eens zien hoe hij dat zou verdragen.

Hij verdroeg het niet. De schrijver was een domme betweter. Zodra Bauer Gods heiligheid zag aangevallen, kwam hij in ’t geweer. Als er iets was aan te vallen, wilde hij het zelf doen. Na een paar hoofdstukken sloeg hij het boek dicht, met een klap, alsof hij de schrijver een oplawaai wilde geven. Hij was warm geworden bij de lectuur. Dat iemand het waagde, met zijn vuile voeten op het allerheiligste te trappen!

Hij riep Blom ter verantwoording. Hoe kon deze zo'n boek bewonderen? De arts antwoordde, dat er van bewondering geen sprake was. Dit was hoogstens een van de vele waarheden, waartoe mensen konden komen. Niet meer en niet minder. Het duizelde Bauer. In wat voor wereld leefde iemand, die niet één waarheid, maar vele waarheden erkende?

'Luister,' zei Blom en legde een hand op Jans schouder. 'Je weet evengoed als ik, dat de dingen niet zo eenvoudig zijn. Je bent vaak genoeg in verwarring, zodat je niet meer weet wat goed en wat kwaad is. Ik ga iets verder. Ik ontken het bestaan van al die tegenstrijdigheden. Ze zijn er niet, ze zijn een schijnwereld, waarmee we ons in leven proberen te houden. Als iedereen dat inzag, zou er misschien minder twist onder de mensen zijn. Maar daarvan ben ik niet zeker . . .'

Ieder woord van Blom trof Jan als een messteek. Toch kon hij het niet laten, steeds weer contact met die man te zoeken. Hij vertegenwoordigde een wereld, die Bauer niet kon benaderen. Een wereld, waartoe de hartstocht geen toegang had. Kalm wikkelde zich er het leven af, als een draad die wordt afgespoeld. Er is geen oorsprong en er is geen einde. Geheel mechanisch gaat alles in zijn werk. Men hoeft niet meer te lachen en te schreien. Alles moet zo gaan en het is niet goed of kwaad, alleen maar kleurloos. Waarom sprak Blom dan soms van een rotwereld? Waarom leed hij onder het tekort der mensen? Want ook hij leed, dat stond vast.

Terwijl Bauer in deze innerlijke verwarring rondtastte, veranderde het dagelijks leven niet. Hij had zijn vrouw, die zich wel eens zorgen over hem maakte, maar naast hem stond, zoals zij van het begin af had gedaan. En dan waren er de jongens, die opgroeiden en sterk werden. De oudste was forser van bouw dan de tweede, maar beiden waren zij levendig en gezond. Mannen zouden zij worden en Jan kon soms geloven, dat al zijn driftige onbeheerstheid in hen tot kalme vastberadenheid zou verkeren. Grote dingen zouden zij doen, niet omdat zij wondermensen waren, maar om hun vader, wiens dromen en begeerten vergingen als rook. Zij zouden voortzetten wat hij nauwelijks had kunnen beginnen.

Door hierover na te denken, herwon hij een zekere gelijkmatigheid. Elke middag ging hij naar de zeekant en was er alleen met wind en ruimte.

De natuur bleef zichzelf, zij veranderde evenmin als God. Wie kon stormlopen tegen deze onwrikbaarheid? Wat zou het leven zijn, als men deze vaste grond niet meer kon voelen? Alles – armoede, ongerechtigheid, haat, afgunst – verwaagde voor dit absolute. De eeuwigheid was niet louter verschrikking, zij was ook zekerheid en rust. Hij moest daarover spreken met Koos, die het beter begreep dan de dokter.

‘Het wordt me nu duidelijk,’ zei hij, ‘de wereld verandert niet, maar wij veranderen. Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en in der eeuwigheid. Als ik dat altijd voor ogen kon houden...’

‘Ja, dat zou kunnen. Maar dan zou je nog niet in alles berusten. We zijn maar zo kort op deze aarde en we zouden zo graag willen, dat nog in onze dagen de grote ommekeer kwam.’ ‘Ja,’ zei hij, ‘maar God heeft Zijn eigen tijd.’

Het leek goed te gaan. Hij voelde zich deemoediger dan ooit tevoren. Het gelaat der schepping had niets hard en afschrikwekkends. Het was een eeuwig zichzelf gelijke openbaring, waarin het hart tot rust moest komen of te gronde gaan in vergeefse opstandigheid.

Toch, ondanks deze deemoed, bleef hij afzijdig staan van de kerk. Al die mensen weer van nabij te moeten zien, in hun onwaarachtige, bekrompen godsdienstigheid – het zou dit nieuwe gevoel in hem kunnen doden. Op een afstand waren de mensen beter, men kon dan geloven, dat ze het zo kwaad niet meenden.

In deze periode van betrekkelijke windstillete begonnen zich veranderingen in het dorpsbestaan te voltrekken. Bauer had enige jaren tevoren voor een klein bedrag enkele onder de kust gelegen duinterreinen gekocht van een man, die in moeilijkheden verkeerde. De gronden brachten niets op, hij had het louter gedaan om de benarde te helpen. Nu kreeg hij op een dag bezoek van een makelaar, die zich voor de grond interesseerde.

‘Wat wou u er mee doen?’ vroeg Bauer.

‘Ik kom voor een nieuw opgerichte maatschappij, de N.V. Badhotel Stormoord.’

Bijna verloor de bakker zijn zelfbeheersing, maar hij wist zich te bedwingen.

'Badhotel? U bedoelt toch niet . . .'

'Ja, dat is juist de bedoeling! Mijn lastgevers willen hier een etablissement voor zomergasten stichten.'

'Naar de duivel met zomergasten! We willen hier met rust worden gelaten!'

Hij ging naar de deur en opende deze. De bezoeker had maar te vertrekken.

'U zult een mooie winst kunnen maken, meneer Bauer,' zei hij nog, terwijl hij al op de drempel stond.

'Dank u. Ik ben voor deze zaak niet meer te spreken.'

Een zomerverblijf, badgasten, in dit stille dorp! Men had er geen behoefte aan. Terwijl de wereld uit duizend wonden bloedde, zouden hier wat patzers een geest van luidruchtigheid brengen, hun weelde ten toon spreiden. Hij zou alles doen wat in zijn macht stond om het te verhinderen.

Maar er waren andere machten dan de zijne in het spel. Burgemeester Hillen liet zich de kwestie ter harte gaan. Er openden zich grandioze perspectieven voor de gemeente. Hij zag Stormoord al op één lijn met de grootste badplaatsen en legde meer enthousiasme dan hij ooit had getoond aan de dag om de zaak tot een goed einde te brengen.

Bauers terreinen waren de geschiktste, dat leed geen twijfel. De weerbarstige eigenaar moest bepraat worden. Het duurde niet lang of de burgemeester zat tegenover de bakker, gewichtig, maar innerlijk onzeker, nu hij het harde masker van dat gelaat weer voor zich zag.

'Burgemeester,' zei Jan, 'ik begrijp je niet. Stormoord is een plaats van strenge zeden. Wat wil je hier binnenhalen?'

'Kom, kom, Bauer, ben je zó fijn in de leer?'

O, dat wist Jan niet, dat je fijn in de leer moest zijn om zo'n parvenu-bende, zo'n hoerentroep buiten de deur te willen houden.

Die uitdrukkingen waren de burgemeester te kras. Natuurlijk, er zouden mensen komen met andere opvattingen dan die van onze goede, eenvoudige Stormoorders, maar men hoefde hier niet alles toe te laten.

'Komt er een persoonscontrole aan de grens van de gemeente?' vroeg Jan scherp.

'Dat zal niet nodig zijn. Want we zullen onze eisen stellen. Je kent het gemeentebestuur en onze raad voldoende om te

weten, dat we niet over één nacht ijs gaan.'

De burgemeester glimlachte, maar Bauer glimlachte niet. Hij wilde wel eens horen waaruit die eisen bestonden.

'De logeerprijs moet zodanig zijn, dat niet Jan en alleman er zijn intrek kan nemen. Aan dames, die zonder gezelschap reizen, mag alleen worden verhuurd, wanneer er deugdelijke waarborgen van moraliteit kunnen worden gegeven. En dan het zeebad – daar moeten mannen en vrouwen nauwkeurig gescheiden worden gehouden.'

'Zeebad? Gaan die lui in zee baden?'

'Ja, dat doen de gasten van een badhotel doorgaans.'

Dat vond Jan het zotste van alles. Wat tot nu toe in Stormoord alleen de jongens deden, dat zou voortaan door volwassen mensen worden beoefend. Mannen en vrouwen gescheiden... Ja, dat moest er nog bijkomen, dat die gemengd gingen baden! Waren dat alle eisen, die de burgemeester dacht te stellen?

'Zo ongeveer wel. Maar er komt nog iets bij. Er zullen zoveel mogelijk inwoners van onze plaats te werk worden gesteld, eerst bij de bouw later in het bedrijf. Dat kan het begin van nieuwe welvaart voor de gemeente zijn. Iemand als jou moet dat toch wat zeggen, Bauer.'

Inderdaad zei het hem iets. Hij fronste het voorhoofd. Dit gaf de zaak een ander aspect, maar het verzoende hem er nog niet mee. Wie weet welk een verderfelijke invloed er van die vreemdelingen zou uitgaan. Genotzucht en weelde – iets anders zouden de mensen er niet van leren.

'Het hotel komt er in ieder geval,' zei de burgemeester tenslotte. 'De raad is er voor en als jij het terrein niet geeft, zullen ze met een ander genoegen nemen. Marcussen heeft nog een aardige lap grond.'

Van dit ogenblik af begreep Bauer, dat hij moest toegeven. Ofschoon het hem weinig kon schelen, of Marcussen grote winsten maakte, voelde hij er niets voor, hem geld in de schoot te werpen, nu de zaak in beginsel verloren was.

Hij liep door, naar de zeekant. Overal hing de stilte, als een onzichtbaar web. De ruimte was diep en bewogen. Zou dit alles besmeurd en vernield worden? Kon een enkel gebouw, een handvol mensen, Gods majesteit aantasten? Maar eigenlijk was het niet dit, wat hem kwelde. Een tijdperk, bijna een stuk eeuwigheid, stond op het punt te sterven. Van het

begin der schepping af was Stormoord een verlaten, vergeten hoek van deze aarde geweest. Een aantal wereldvreemden had er bijeengehokt en de grote wereld had hen laten hokken. De Stormoordse gemeenschap, zo men al van een gemeenschap mocht spreken, zou worden ontbonden. Ze was niet beter waard, ze kon hoogstens nog meer verdorven worden dan ze al was. En toch leek haar afgeslotenheid nu iets heiligs, een brok oernatuur.

Jan Bauer liet zich niet bedriegen, ook niet door zijn eigen sentimentaliteit. Maar hij kon zijn terneergeslagenheid niet te boven komen. Duidelijk voelde hij weer, dat de krachten der wereld sterker waren dan de wil van een mens. Eerst had hij zich tegen het bestaande verzet, nu tegen het komende. Beide keren was hij tekort geschoten. De grote massa leefde in een soort sluimering. Zij kon zeggen, dat de wereld over nacht veranderde, maar daarmee kon hij zich niet troosten. Hij hield zijn ogen open, met waakzame zinnen nam hij alles waar. Alles? Niets zag hij van het werkelijke gebeuren. Het ontrok zich aan de scherpste blik. God speelde een spel met Zijn schepselen. Ogen had Hij hun gegeven, maar zij zagen niet, zij konden met de beste wil niets zien.

‘Begrijp je het nu,’ vroeg Blom hem, ‘dat we machteloos zijn? Een Duitse dichter heeft gezegd: ‘Du glaubst zu schieben und du wirst geschoben’. Weet je wat dat betekent?’

Ja, hij wist het. En bijna was de oude, woeste opstandigheid weer in hem opgebruist. Maar hij was de oude Jan Bauer niet meer. Roerloos en geweldig zag hij de eeuwigheid voor zich. De tijd was voorbij, dat hij zijn kracht vermorste in ijdele wrok. De tijd was voorbij, dat hij het vaandel der gerechtigheid hief en in naam daarvan de mensen wilde dwingen hem te volgen. Stormoord werd prijsgegeven aan een troep speculanten. Het moest dan maar zo zijn. Misschien stak er in dit alles meer rechtvaardigheid dan hem nu toescheen.

Blom wilde van geen rechtvaardigheid weten. Hij sprak van een onverbiddelijke evolutie. De menselijke driften leidden er toe, dat de hele wereld geleidelijk aan de macht van het kapitaal werd onderworpen. Men noemde het ook wel economische wetmatigheid. En daar had de dokter vrede mee, als men achter de woorden maar de mens bleef zien.

‘Aan het materiële gewin wordt alles opgeofferd,’ zei hij op

zijn half onverschillige, half medelijdende toon. 'Oude instellingen, zeden, volksgroepen, ja, hele werelddelen worden omgewoeld door het naar winst speurende kapitaal. Je kunt het toejuichen of bejammeren, maar het is niet te verhelpen.'

'Dus er blijft niets in stand? Het weinige goede, dat er is, gaat ook te gronde?'

'Misschien verandert er in wezen niets. Het kan alles op gezichtsbedrog berusten. De mens van duizend jaar geleden verschilde maar bitter weinig van die van vandaag. Maar wat het kapitalisme aangaat, heb ik je al eens verteld, dat er tegenstromingen zijn, die het uit de weg willen ruimen. Voor een man als jij is daarvan evenmin iets goeds te verwachten, integendeel. Je behoort tot de bezitters, de mensen van de oude orde. Krijgen de revolutionairen hun zin, dan blijft er geen spat over van alles wat je dierbaar is: eigendom, godsdienst, enz.'

'Ik ben bereid al mijn bezittingen op te geven, als er een betere wereld komt. Ik heb al lang leren inzien, dat het op deze wijze niet kan voortduren.'

'Geef niets op, beste kerel. Hou wat je hebt. Ze zeggen wel, dat het hun om een betere wereld te doen is, maar in werkelijkheid azen ze op voordelen. O, er zijn misschien nobele zielen onder de wereldhervormers, maar de meesten worden door ordinaire afgunst gedreven.'

Het was om radeloos te worden. Blom had gelijk, niet in alle dingen, maar in vele. De mensheid kon zich niet uit haar verworpenheid opheffen. Zij had de beschikking over een aarde, die schatten opleverde. Maar miljoenen ontbeerden het allernodigste. Zij had Christus zien kruisigen, maar nam Zijn offer niet aan. Zij tierde voort in een poel van materiële en geestelijke verwildering.

Een enkele keer werd Blom vertrouwelijker en gaf zich bloot. 'Wij willen iets,' zei hij. 'Ik evengoed als jij. We kunnen het niet uithouden in dit warnest van leugen en egoïsme. Jij zoekt bescherming in je geloof, jij hebt vrouw en kinderen om heen te vluchten, als het je buiten te bar wordt. Ik heb niets. Geen God, geen kind of kraai. Soms denk ik er over, me te bedrinken, maar ik vind het beneden m'n waardigheid. Als ik kapot moet gaan, dan liever nuchter, bij vol bewustzijn.'

Jan Bauer, de harde, sobere, ontstelde bij die woorden. Altijd nog had hij iets van eerbied gevoeld voor de intellectuele stan-

ding van deze man. Blom was meer dan een gewone dorpsdokter, zoals men er in Stormoord had gekend. Hij deed zijn praktijk met een bijna speels gemak. Hij had niet, zoals zijn voorgangers, een talrijk gezin. Rekeningen zond hij zelden, geld scheen hem niet te interesseren. Het kringetje van dorpsnotabelen vermeed hij zoveel mogelijk. Geleerd was hij, gelezen had hij, van alles wat er in de wereld te lezen was. Zo kwam het Bauer voor en het kon niet ver van de werkelijkheid zijn. Blom zelf had hem verteld, dat hij weinig sliep en nachtenlang in dikke boeken zat te lezen.

‘Waarom ga je met mij om?’ vroeg Bauer. ‘Ik weet niets, ik ben maar een boer. En voorzover ik kan denken, denk ik heel anders dan jij.’

‘Als jij er niet was, had ik dit gat al lang vaarwel gezegd!’ ‘Geloof je, dat het zin heeft om kinderen te hebben? Ik bedoel dit: zelf heb ik niets bereikt en ik betwijfel of ik iets zal bereiken. Zouden mijn jongens het beter doen dan ik? Er bestaat toch zoiets als erfelijkheid?’

Blom lachte. Wat wist men van erfelijkheid? Zijn zonen konden beste kerels worden, misschien grote koppen, misschien middelmatige bakkers. Maar als je zo in de wereld stond als Bauer, onder Gods wet, was het goed kinderen te hebben.

‘Soms denk ik zelf ook,’ zei hij nog, ‘dat ik, die geen nageslacht heb, een onvruchtbaarder leven leid dan anderen. Indien er één voorschrift in deze vreemdsoortige wereld duidelijk is te vinden, dan is het: leven, voortleven. En voor ons, mensen, kan dat niet anders worden verwerkelijkt dan in de voortplanting. Maar ik zal er niet aan meedoen.’

Hij haalde de schouders op, alsof hij het met zichzelf niet eens was. Maar Bauer begreep hem. Hij wilde alleen staan, vrij zijn. Geen vrouw of kind mocht hem binden aan een wereld, waarin hij zich niet thuis voelde.

Had Blom gelijk? Of had Gods Woord gelijk, met zijn ‘weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u’?

Voor de tweede maal in zijn leven onderhandelde Jan Bauer over de verkoop van een stuk grond voor een groot gebouw. Maar nu het geen sanatorium gold, doch een inrichting van vermaak, was hij hard als steen. De heren, die gedacht hadden, in dit nest voor een prikje iets te vinden, kwamen bedrogen

uit. De directeur, een man van aangename manieren, dat kon Bauer niet ontkennen, vroeg de bakker of hij zich wel rekschap had gegeven van de situatie. De exploitanten moesten pionierswerk doen. Stormoord had absoluut geen naam als badplaats, alleen de propaganda zou de eerste jaren al schatten verslinden.

‘Dat kan me niet schelen. Ik zit met die grond niet in m’n maag!’

‘Maar op die manier maakt u een buitensporige winst!’

‘Dat is mijn zaak.’

Ja, de winst was geweldig, maar hij stak haar niet in zijn zak. Het sanatorium, dat grote moeite had met de terugbetaling van het voorschot, dat hij indertijd had gegeven, schold hij het restant kwijt. En wat er verder aan winst overbleef, bestemde hij voor andere liefdadige doeleinden. Maar dat ging de tegenpartij niet aan.

Ze werden het na veel loven en bieden eens. Enkele voorwaarden bedong Bauer nog. De leverantie van het brood zou hem worden gegund. Dat vroeg hij niet voor zichzelf, maar voor zijn zoons. Zij moesten later van de zaak leven. Voorts moesten enige door hem aangeduide dorpelingen aan het hotel worden verbonden.

Het was najaar. In de komende lente moest alles gereed zijn. Het dorp was er vol van. De meesten verwachtten grote voordelen. Bauers benijders werden weer wakker. Zij konden gemakkelijk aantonen, dat voorlopig de bakker de enige was, die voordelen plukte.

Toch wist de gemeente ook iets uit het geval te slaan. Zij zou er voor zorgen, dat een mooie straatweg, dwars door de duinen, naar het hotel werd aangelegd. Daartegenover zou het hotel met zijn elektrische installatie het hele dorp bedienen. Er zou een elektrische straatverlichting komen en men overwoog nog enkele verbeteringen. Eenmaal had Bauer iets in deze richting willen doen. Nu stemde men in meer toe dan wat men destijds hardnekkig had bestreden. Bauer wist niet wat hij daarvan moest denken. Was het goed? Was het kwaad? Door een afkeurenswaardige oorzaak ontstonden dingen, die hij eenmaal met alle kracht had gewild. Hij herinnerde zich een woord van Blom: ‘Wat je aan de ene kant beter maakt, wordt aan de andere kant slechter. Zo blijft het evenwicht in de

wereld bewaard.'

Dat was theorie, en een verwerpelijke theorie ook. Maar er school een kiem van waarheid in, dat zag hij nu.

Er scheen een nieuwe geestdrift over de bevolking te komen. Enkelens slechts hielden zich buiten die stemming. Zij hingen een puritanisme aan, dat Bauer niet vreemd was, maar van anderen kon hij het niet verdragen. Hij zag er niets dan huichelarij in. De overigen huichelden minder, althans op dit punt. Zij waren begerig naar gewin, zij zagen Stormoord steeds allures aannemen.

Nog eer de fundamenten van het hotel goed en wel gereed waren, was er een hevige strijd ontbrand. De apostelen der moraal waren in het geweer gekomen. Zij poogden de gemeenteraad te bewerken, zij protesteerden en adresseerden. Merkw aardig genoeg bleven de vroede mannen doof voor al dit rumoer, ofschoon ieder van hen zich als een goed christen beschouwd wilde zien. Men begreep dat niet van zulke beginselvaste mannen. Of eigenlijk begreep men het drommels goed. Het geld zat er achter, het geld, waarvoor sommigen hun ziel en zaligheid over hadden. Men verdacht hen van niets meer of minder dan omkoopbaarheid. En hun corrupt gedrag had de massa aangestoken met een gevaarlijk, giftig enthousiasme.

Het was Marcussen, die in deze campagne de toon aangaf, al wachtte hij zich er wel voor, met openlijke beschuldigingen voor de dag te komen. Bauer was de kwade geest van het dorp, zo nu als vroeger. Met liefdadige gebaren trachtte hij de ogen der goegemeente te verblinden. En ziedaar, ze vlogen er in, steeds opnieuw!

Bauer kon niet anders doen dan zich in deze strijd volkomen afzijdig te houden. Hij behoorde feitelijk tot de oppositie tegen de hotelplannen, maar de zaken waren zo gelopen, dat hij onmogelijk kleur kon bekennen. Hij verfoeide trouwens vóór en tegenstanders, de hele kleinzielige, lasterlijke bende. Nee, Stormoord zou door dit alles niet vooruitgaan, ondanks nieuwe bestrating en verlichting. Maar achteruit ging het ook nauwelijks. Het bleef stinken van voosheid. Hij had nu al te veel van dergelijke campagnes beleefd, om er zich nog veel van aan te trekken. Hard en eenzaam moest hij zijn, het vuil der wereld laten wegspoelen langs zijn voeten. De strijd, die hij moest

voeren, kon niemand meer beïnvloeden. Dat was een zaak voor hem alleen, hij begreep dit beter dan ooit. De wereld was zoals zij was en in der eeuwigheid zou blijven. Maar hij, Jan Bauer, had slechts één leven, een korte spanne tijds, waarin hij nog zoveel in 't reine had te brengen, dat hij zich met beuzelarijen, als uitbarstingen van dorpshaat, niet kon afgeven.

Hard en eenzaam. Hij was noch het een, noch het ander. Zijn isolement werd doorbroken door huiselijke gebeurtenissen. Koos was andermaal zwanger. Hun tweede jongen was nu al vier jaar. Zij hadden er geen van beiden meer op gerekend, dat er nog kinderen zouden komen. Het was goed, dat zich nu een derde aankondigde. Het was altijd goed, te merken dat het leven voortging, onverstoorbaar. En dit, de voortzetting van zijn geslacht, was immers het beste, dat een mens kon ervaren. Voor Koos was dit nooit een probleem geweest, voor Jan was het pas laat tot zekerheid geworden. Des te hardnekkiger hield hij er aan vast. Zonder zijn kinderen was zijn leven een verloren zaak.

Koos greep deze gelegenheid aan, om Jans verzoening met de kerk voor te bereiden. Het ging zo immers niet langer. Hun kind zou gedoopt moeten worden. Zou hij daarbij soms ontbreken? En daardoor in zekere zin de doop, die toch de opneming in de gemeente bezegelde, verloochenen?

Hij wilde zich er van afmaken door te zeggen, dat dit alles nog de tijd had. Maar deze uitvlucht stond hem zelf tegen. Hij nam een kloek besluit, zette alle overwegingen aan kant en ging weer met Koos naar de kerk. Terwille van hun kind dat geboren moest worden, om niets anders. De kerkgangers schreven hem minder nobele motieven toe. Bauer, die zo'n merkwaardige rol heette te spelen bij de uitbreidingsplannen van het dorp, wilde blijkbaar iets goedmaken door zich weer eens van z'n vrome zijde te laten zien. Men kende hem nu lang genoeg. De verachting straalde hem van het gezicht. Zij voelden zich beledigd, of zij nu voor- of tegenstanders van het hotel waren. De rijkard, mensenhater en filantroop Bauer, deze hybridische persoonlijkheid, bleef hun een steen des aanstoots.

De atmosfeer van nijd en achterdocht sloeg hem weer naar de keel. Hij had een gevoel alsof hij moest stikken. Hoe hield hij het uit in dit dorp! Hoe kon hij het uithouden, zich elke

week weer temidden van deze walgelijke schare te begeven! Alles wat hij voor hen had willen doen, alles wat hij h d gedaan, kwam hem weer voor de geest. Het was of hij zijn eigen portret zag, een portret dat hem afkeer inboezemde. Alles was verkeerd, wat hij had gedaan. Eenzaam, eenzaam moest hij zijn. Hij wist wat er op dit kerkbezoek zou volgen: een visite van de predikant. Maar hij wilde hem niet zien, zij hadden niets met elkaar te bepraten. Ook Blom wilde hij niet meer ontmoeten. Wat de dokter te zeggen had, kende hij nu door en door. Zo ging het met alle mensen, alle dingen: ze verloren hun nieuwhed, ze konden het hart, dat steeds worstelde, steeds naar licht zocht, niets meer bieden. Koos, de enige, die altijd nieuw was, die met een enkel woord het diepste in hem wist aan te roeren, zag dat hij was vastgelopen, voor de zoveelste keer. En ze zei het hem. Maar daarmee verhielp ze de moeilijkheden nog niet.

‘Dat weet ik,’ zei ze. ‘Je zou iets moeten hebben, een groot werk, een groot doel. Het is je niet gelukt. Dat is de schuld van de mensen, maar het ligt ook aan jou. Ik zeg dit niet als verwijt, maar je bent nu eenmaal niet de man om in de dingen, die je hebt gewild, te slagen. Wat je aan de ene kant goedmaakt, bederf je aan de andere.’

Het was hard, dit te moeten horen. Hij zou het van niemand anders hebben geduld, en ook van Koos verdroeg hij het nauwelijks.

‘Maar hoe had ik het d n moeten doen?’ Er klonk meer wanhoop dan woede in zijn stem.

‘Heeft het zin, het verleden op te rakelen? Je hebt je best gedaan, dat staat vast. Maar zoals het nu is, kan het niet blijven. De politiek is niets voor jou, dat is wel gebleken. Toch moet je je krachten voor iets geven, zodat je het gevoel hebt, dat je niet tevergeefs leeft.’

Het klonk hem allemaal zeer aannemelijk in de oren. Zo ven had hij nog naar de eenzaamheid verlangd en zich verbeeld, dat hij al zijn aandacht op zijn persoonlijke moeilijkheden moest concentreren. Nu, onder de invloed van Koos’ woorden, zag hij in, dat de krachten, die in hem woelden, zich weer naar de buitenwereld moesten wenden.

‘Met idealistische ondernemingen moet je je niet meer inlaten,’ zei Koos. ‘Daarbij moet je altijd met andere mensen samen-

werken en dat gaat niet. Jouw ideeën wijken te veel af.
'Dat is allemaal niet belangrijk. Als ik maar vrede met de wereld kon vinden...'

Hij zag Koos aan, alsof hij van haar lippen het verlossende woord verwachtte. Zij was nog de vrouw van jaren geleden, van de dag waarop zijn vader werd begraven. Nauwelijks ouder, met dezelfde ogen, die hem tot vertrouwen, tot overgave dwongen. Hoe diep zag hij de eeuwigheid in deze twee ogen. Meer dan wind en zee getuigden zij van onverdelgbare levenskracht.

Zij herinnerde hem aan wat hijzelf pas nog had overdacht. Zijn mislukte politieke carrière, zijn filantropische ondernemingen, die hij in de steek had gelaten. Al het vele dat hij had gewild, soms ook opgezet, maar nooit voltooid.

'Zie je niet waar de fout zit?' vroeg Koos.

Hij wist niet waar zij op doelde.

'Je hebt je geschaamd! Het lag niet in je aard, noch de politiek, noch de liefdadigheidsverenigingen. Je hebt je natuur geweld moeten aandoen.'

'Ik moet altijd m'n natuur geweld aandoen!'

Hij gaf zich een stoot in zijn gevoeligste plek. Hij kon niets, hij was hard, onhandig, links. Voor zo iemand was er geen plaats in deze wereld. Maar Koos bedoelde het minder volstrekt. Hij had positieve kanten. Hij was een goede bakker, een goede zakenman. En ook een goede huisvader.

'Dat meen je niet!'

'Natuurlijk meen ik het. En daarin moet je het zoeken, in dat wat je kunt. Ik heb gedacht: de zaak is voor uitbreiding vatbaar. Je wilt een onderneming nalaten aan je kinderen en je wilt in Stormoord meer werkgelegenheid brengen. Dat kan!'

Hij keek haar met open mond aan. Ze sprak zo zelfverzekerd, alsof ze alle problemen ter wereld had opgelost. Wat wilde ze? Och, eigenlijk niets bijzonders, 't was een soort ei van Columbus. Hij moest de bakkerij tot een fabriek uitbreiden. Hij had uitstekende vaklui in zijn dienst, hij had kapitaal. Daarmee was wat te bereiken. Een roggebrood- en beschuitfabriek moest hij bij zijn zaak stichten. Twee artikelen, die ook door anderen in 't groot werden geproduceerd. Hij was niet hun mindere, misschien zou hij zelfs hun meerdere blijken te zijn. Zijn naam zou het land doorgaan. Het vergeten Storm-

oord zou niet alleen een badhotel krijgen, het zou ook de plaats van herkomst van een geliefd consumptieartikel worden.

Het enthousiasme van Koos kon hij niet delen. Het plan was goed, hij zou er zich aan willen wijden met al zijn kracht. Hij zou weten iets te doen voor zijn medemensen. Maar die medemensen zouden alleen de nieuwe geldbron zien, die de kapitalist Bauer had aangeboord.

Dit was weer iets om met Blom te bepraten, een zaak van gezond verstand. Blom prees Koos hogelijk. Een mens kon natuurlijk ook schoensmeer of horloges produceren, zei hij. 'Dat maakt niets uit. En het hoeft niet eens goed te zijn, als de reclame maar doeltreffend is. Maar dit lijkt me juist iets voor jou. Het ligt in je vak en je zult het goed doen, maar toch zo, dat je er een behoorlijke cent op overhoudt.'

'Dat zullen ze me verwijten.'

'Ze zullen je altijd van alles verwijten. Jouw ongeluk is, dat je altijd veel geld zult hebben, altijd meer zult krijgen. De meeste mensen hebben het ongeluk, dat ze tekort komen. Het laatste lijkt me altijd nog iets erger. Overigens zul je, met of zonder beschuitfabriek, in dit leven het paradijs niet betreden.'

'Dus je ziet er geen heil in?'

'Ik zou het proberen. Je moet alles proberen, wat je uit je oude kringetje kan wegtrekken. Kijk, ik verwacht geen wonderen, ik ben maar een sceptisch individu. Maar als je je armen kunt uitslaan, geweldige dingen doen, je althans verbeelden dat je geweldige dingen doet, dan moet je dat niet laten. Je hebt het vroeger misschien te hoog gezocht. Dit is niet te hoog, het is degelijk.'

Deze woorden vuurden hem aan. Het plan kreeg vat op zijn verbeeldingskracht. Hij voelde een nieuwe stroom door zijn aderen lopen, de drift naar daden werd in hem wakker. Maar hij bleef de voorzichtige zakenman. En ook de afkerige van roem. Zijn naam zou door het land gaan, had Koos gezegd. Voorzover het aan hem lag, zou dat niet gebeuren. Er moest een onschuldige firmanaam zijn, een handelsmerk. 'De Phoenix', dacht hij. De vogel, die uit zijn eigen as herrees. Een goede naam. Er bestond geen dood, geen ondergang, het leven triomfeerde altijd. Zijn bedrijf zou dat demonstreren. Er zou vreugde heersen, arbeidsvreugde. Niet wát men er maakte was

hoofdzaak, maar dát men iets maakte en het zo goed mogelijk deed. Wie geboren was voor bakker, moest niet naar iets anders grijpen. Het hoogste moest hij zoeken, maar dat hoefde niet buiten het vak te liggen, dat hij van jongs af had beoefend.

Het was, merkwaardig genoeg, Blom, die deze gedachten in Bauer stimuleerde. Met hem bepraatte Jan alles wat er aan de voorbereiding van de nieuwe zaak voorafging.

‘Ik heb het al gezegd,’ verklaarde de arts, ‘het doet er niet toe wat je produceert. De vreugde is immers niet afhankelijk van het soort werk. Er is geen verschil tussen een goede ambachtsman en een kunstenaar. Van kunst weet jij weinig af, maar men is tegenwoordig doende, het werk van de kunstenaar tot iets goddelijks op te vijzelen. Ik heb daar vrede mee, als men dan ook het zuivere werk van de arbeider maar iets goddelijks noemt. Overigens heb ik van goddelijke aangelegenheden weinig verstand...’

Er schoten Bauer gelijkenissen te binnen. De pottenbakker, de wijngaardenier. Christus had een voorliefde voor simpele figuren, zoals men ze overal aantreft. Het leven leek opeens zeer eenvoudig, ondanks de moeilijke, tijdrovende voorbereidingen, die de nieuwe onderneming vereiste.

Zijn vijanden maakten het hem echter niet gemakkelijk, aan de simpele zuiverheid van het leven te geloven. Hun afgunst was even onvermoeibaar als een roofdier, dat op prooi loert. Nog was de opdracht tot uitbreiding van de bakkerij niet gegeven, nog waren de nieuwe ovens niet besteld, toen het gerucht van Bauers plannen al de ronde deed in Stormoord. Men probeerde achter het geheim van deze plotseling oplevende activiteit te komen. Trachtte Bauer op deze wijze een greep op de gemeente te krijgen, nu hij in de politiek had gefaald? Bestond er verband tussen de oprichting van het hotel en dit grootbedrijf? Zelfs onder de armen, die gretig uitzagen naar een nieuwe levenskans, wekte de onderneming achterdocht. Algemeen was de verwachting, bij sommigen de hoop, dat de zaak mis zou gaan. Filantropie en zaken kon men niet vermengen. Wilde Bauer in beide iets presteren, dan moest hij deze dingen gescheiden houden. Het was een compliment voor de bakker. Zelfs zijn verwoedste haters konden niet geloven, dat hij iets op touw zette alleen ter wille van de winst. Maar zij praatten anders, het was hun nu eenmaal niet beter

gegeven.

In zijn hoog opgevlamde geestdrift geloofde Bauer soms, dat hij iets voorbereidde van zeer grote betekenis. De zaak zou een omvang aannemen, die alle verwachtingen te boven ging. Honderden zouden een nieuw bestaan vinden. Het commerciële element zou geheel in dienst staan van het grote, sociale doel.

De ontnuchtering bleef niet uit. Zij overviel hem als een storm, die schudde aan de grondslagen van zijn leven. Achter Bauers bakkerij was een lap grond gelegen, die nu gedeeltelijk werd gebruikt voor de uitbreiding van het bedrijf. Aan de grens van dit stuk grond stond een huisje, niet veel meer dan een krot. Marcussen, de eeuwige tegenspeler, bleek dit hoopje puin onlangs te hebben gekocht. Hij zette zijn huurder aan, op grond van de Hinderwet tegen de uitbreiding van de bakkerij op te komen. Verspijk, de arme drommel, die het krot bewoonde, liet er zich voor vinden.

‘Kijk,’ zei Marcussen, ‘je denkt misschien, dat je er geen last van zult hebben. Maar let op mijn woorden: je krijgt vlak bij je huis een schoorsteen, die dag en nacht roet braakt. En dan: wat zal er niet voor een rumoer komen! Allerlei machines laat ie opstellen! Gelukkig, dat er een wet is, die je beschermt!’ Verspijk bracht zijn bezwaren in op de dag, die daarvoor was bepaald. Van Bork, de wethouder, nam er kennis van en beloofde een onderzoek. Het was een zonderlinge historie. Van dezelfde Van Bork had Bauer al weken geleden verlof voor de verbouwing gekregen. Nu bleek opeens, dat de bezwaren van de buurman gedeeltelijk juist waren.

‘Dat noem ik beleid!’ zei Bauer. ‘Moet ik de zaak nu weer veranderen? De kerel heeft nergens last van, maar ze moeten en zullen me treiteren zolang ik ademhaal.’

Niet tegen Van Bork, de goedige domkop, was zijn woede gericht, maar tegen Marcussen, het adderbroedsel. Het scheen hem opeens, dat de aardigheid van de zaak af was. Hij kon niet leven in een plaats, waar hij geen stap kon verzetten, zonder tegenwerking en haat te ontmoeten.

Dit incident, dat eigenlijk niet veel om het lijf had, werd gevolgd door een tweede. Op een nacht drongen onverlaten in het half voltooide bouwwerk door, sloegen ruiten in en bereidden zich voor om verdere vernielingen aan te richten,

toen Bauer en zijn knechts toeschoten. Ze grepen de daders. Behalve Verspijk waren het twee jongens, die nota bene op de nominatie stonden om aanstonds bij de bakker in dienst te treden. De knechts, razend, schenen zich gereed te maken, hen dood te ranselen, maar de baas hield hen tegen. Ze moesten naar de politie.

Ook deze gebeurtenis was misschien niet heel belangrijk. Maar Bauer kon haar nauwelijks verwerken. Wat, wat in 's hemelsnaam, bezielde mensen, die tot zulke dingen kwamen? Eenmaal hadden ze zijn cursus op zo'n manier kapotgemaakt. En nu dit. Het hotel was bijna gereed. Geen hand had het gewaagd, er iets aan te beschadigen. Kwam het door de goede bewaking? Of hadden ze het op hem, altijd weer op hem gemunt?

Hij wilde niets meer, geen fabriek, geen sociaal werk. Ja, hij wilde wel iets: Stormoord uitroeien, het met de grond gelijk maken. Maar evenmin als hij de mishandelingen van de indringers duldde, kon hij nu zijn drift de vrije loop laten. De golven van zijn woede ebden weg, hij stond alleen in een grijs, troosteloos landschap. De hemel boven hem en om hem heen was zwaar van dreiging, maar geen geluid drong tot hem door. Dit was de wereld, waartoe hij altijd weer terugkeerde, waarin hij altijd weer werd teruggestoten door ruwe vuisten. De eenzaamheid. Een man alleen, in een heelal, dat zijn raadselen niet prijs gaf, maar waar steeds de verborgen aanwezigheid van een strenge God voelbaar was.

Waren er niet de verplichtingen geweest, die hij reeds had aangegaan, hij zou het bijltje er bij neer hebben gegooid. Maar het kon niet. Hij had opdrachten gegeven, beloften gedaan. Gelaten waren vol verwachting op hem gericht. Hij zag hen en voelde zich bewogen. Ze wilden iets, ze begeerden iets. Leven, geluk. Ze waren geschapen, ze moesten mee in deze wereld. Ze konden het niet helpen, misschien.

Koos deed weer haar invloed gelden. Haar ogen zagen over de tegenwerking heen. Dit plan was van haar, het moest slagen. Haar man zou uiteindelijk blijken geen vruchteloze wroeter te zijn, maar een, die zich wist los te rukken uit de kleine, lage omgeving, die hem zo lang had benauwd. Er ging een grote adem door hem heen. Zij voelde die adem. Ook anderen zouden hem voelen. Dat niet in uiterlijk welslagen het criterium van menselijke waarde lag, ze wist het. Maar daar-

zonder kon een man als Jan Bauer het na zoveel bittere ervaringen niet stellen. Hij moest iets bereiken, iets dat voor allen zichtbaar was. Zijn wezen zouden ze dan nog niet doorgronden, maar ze zouden hem zien en overweldigd zijn. Zoals ze voor de zee stonden, die ze ook niet begrepen, maar respecteerden, liefhadden zelfs.

Bauer haalde de schouders op.

‘Ze zullen me zien,’ zei hij. ‘Ik zal hun tegenwerking overlopen. Er zal werk zijn, er zal geld worden verdiend. Maar wat ik heb gewild, bereik ik niet. Misschien zullen onze kinderen het begrijpen, later, en meer bereiken dan ik.’

Het liep tegen de avond. Hij ging naar de zeekant, als zovele malen. Er was niets veranderd. Jan Bauer was Jan Bauer en de wereld was de wereld. Maar de tijd van hopen was voorbij. Nu gold het nog, sterk te staan in het onvermijdelijke. De dingen in het gelaat te zien en het niet uitschreeuwen, maar zwijgend staan onder Gods zwijgend oordeel.

De duisternis sloot zich langzaam om hem heen. Stil en eenzaam stond hij voor de amper meer zichtbare zee. Wetend, duldend, maar niet verslagen.

VI

De wereld zingt, het leven zingt. Voor wie kunnen horen, zingen de sferen. Betrekkelijk weinig hebben dat vermogen om te horen. Jan Bauer was een van hen. Want het zwijgen van God, de stomme wereld, was altijd om hem heen – maar er was meer. In enkele ogenblikken van inzicht, inzicht dat geluk was, moest hij het erkennen. En dan wist hij, dat dat andere, dat meerdere, er altijd was geweest, ondanks duisternis en tegenslag, ondanks haat en wantrouwen. Begrijpen kon hij het niet. Onrecht heerste. God en de mensen lieten het toe. Hij zag het en hij kon het niet verdragen. En toch dit wonderlijke, deze gegrepenheid door een gevoel, dat boven recht en onrecht, boven het drijven der mensen uitging. Deze onbekommerdheid, die in de wereld stond, die door de wereld heenging, in het besef, dat zij er buiten kon staan, ja, dat zij er buiten stond.

Het jaar ging weer open. Een Stormoordse lente. Men zag er niet veel van de natuurverschijnselen. In de wildernis der duinen bloeide en tierde het. Maar wie lette daarop, behalve een enkele stropser of zwervende kwajongen? De Stormoorders hadden andere dingen te behartigen. De vernieuwingen in het dorp, het stralende hotel. De nieuwe zaak van Bauer, die zich echter niet aan het oog vertoonde, aangezien zij achter de oude schuilging.

Voorjaarsstemming, ondanks de weinig lyrische gesteldheid der dorpelingen. Stormoord begon zijn nieuwe leven. Er kwam werk, bedrijvigheid. Men merkte er voorlopig niet veel van. Maar de harten klopten luider. Bauer, de ongeneeslijke gelover in het leven, kwam het zo voor. Gisteren getroffen door slagen, die hij niet te boven dacht te komen, stond hij vandaag in het licht van een nieuwe wereld. De mensen deugden niet. Zijn vader had het al geweten. Maar dat ze niet deugden, was geen reden om hen te verstoten. Wat God met hen voorhad, wist hij niet. Hij wist alleen, dat hij hen niet in de steek kon laten, al zouden ze hem duizendmaal overrompelen met hun laaghartigheid.

Dit was dan wel het beste voorjaar, deze verzoening met alles. Dit begrijpen en toch liefhebben van het onvolmaakte. Het was een gevoel, dat in de diepte lag, daar waar het zingen klonk. Het werd dikwijls, al te dikwijls, overstemd door andere geluiden. Maar ook die waren niet afschrikwekkend. Het lied van de arbeid begon te klinken. Het was niet zo schoon als het door sommige hooggestemde en eenzame zielen wel werd gehoord. Wie onder mensen verkeerde, moest ook de bijgeluiden vernemen. Het was zelfs de vraag, wat overheerste: de klank van de arbeidsvreugde of de wanklanken. Want ze hadden hun eisen, hun grieven, hun nukken, allen die met hem moesten werken. Ze waren als hongerige biggen, die gulzig zich wilden voldrinken. Geld verdienen, mooie en lekkere dingen kopen, vrouw en kinderen in de spullen steken. Bauer zag het. Het was zo gemakkelijk te zien. Het scheen zo gewoon en het was zo bijzonder. Hij voelde het immers als een voorrecht, deze mensen te helpen het leven, het gewone, dagelijkse leven te leiden. Alle wilde gedachten, alle stoutmoedige dromen, wat waren zij anders dan vogels, die uit de alledaagsheid wegvluchtten? Maar daarbuiten verloren zij het contact met de wereld der mensen. Daarbuiten mocht het prachtig zijn, men kon zich er niet staande houden. Hier, in deze wereld van alledag, kon men meer en buitensporiger dromen dan ginder. Jan Bauer werd een groot man. Na al zijn vele mislukkingen, innerlijk en uiterlijk, werd hij een man, die het aanzien der wereld verwierf. Die hem haatten en benijdden, waren niet gestorven. Zij zouden er altijd zijn. Die hem een zonderling vonden, waren even talrijk als vroeger. Maar allen moesten erkennen: dit is een man, die weet wat hij wil en die het bereikt. Hij liet zich geen ogenblik bedriegen, noch door de geïmponeerdheid van zijn medemensen, noch door de vreugde, die zo plotseling in hem was opgestaan. Hij wist, dat, wat hij ook mocht bereiken, zijn ideaal groter, hoger, zuiverder was dan de werkelijkheid.

Nieuwe talenten ontplooiden zich in hem, onverwachts als bloemen opschietend in een rotskloof. Hij wist de juiste mensen te vinden om hem te helpen in zijn zaak, en hij wist tegenover deze mensen de juiste toon te vinden. Iets van zijn vuur gaf hij hun mee. Het proza van het zakenleven doordrong hij met de gloed van zijn hart. Hij had een reiziger, die er op uit-

trok om zijn waren aan de man te brengen. Hij had een boekhouder, een jonge, vaardige kerel, die talen sprak en die wist hoe men reclame moest maken. In Bauer vond hij een patroon, die iets op het spel dorst te zetten, in de verwachting iets te winnen. Advertenties in dag- en weekbladen verzekerden het publiek, dat de producten van 'De Phoenix' de voorkeur verdienden. De afnemers kregen een wandplaat cadeau, waarop het handelsmerk en de voortbrengselen der fabriek in bonte kleuren waren afgebeeld. In honderden winkels zagen de mensen die plaat en zij bleven er niet ongevoelig voor.

Het bedrijf vereiste werk, niet alleen handenarbeid, maar ook hoofdarbeid. Al spoedig begreep Bauer, dat hij het handwerk moest laten varen, wilde hij het overzicht niet verliezen. Het viel hem niet gemakkelijk, het bakkersvoorschot af te leggen, niet meer temidden van zijn mensen te staan en met hen gelijk op te trekken. Hij blééf gelijk optrekken, al liep hij de hele dag in colbert. Hun noden waren de zijne, hij was voor elk van hen verantwoordelijk. Toch bleef er een afstand tussen de baas en het personeel. Hij gebruikte nog steeds weinig woorden, voor humor was in zijn uitingen geen plaats. Maar men vreesde hem niet, al moest hij soms een zekere vertrouwelijkheid aanmoedigen. Hij deed het op de linkse wijze, waarop hij jaren geleden voor het eerst contact met zijn mensen had gezocht.

Begrijpen deed hem nog altijd niemand, behalve Koos. De triomf van de nieuwe zaak was haar triomf. Van dag tot dag stelde zij zich op de hoogte van de resultaten. Hield ze meer van hem, nu alles zo goed ging?

'Nee,' zei ze. 'Of misschien ook wel. Ik ben zo blij voor je.' 'Denk je dan, dat dit het hoogste geluk is?'

'Het hoogste geluk? Welnee! Maar je bent er beter aan toe dan vroeger. Je geeft werk aan vijftien mensen. Het zullen er meer worden. Je wordt meer gewaardeerd. Het werd hoog tijd.'

'Waardering heb ik nooit gezocht.'

'Maar je had er behoefte aan.'

Hij haalde de schouders op. Het was misschien waar, wat zij zei, misschien ook niet. In elk geval had hij veel aan haar te danken, meer dan hij kon zeggen of zelfs bedenken.

Nog vóór de zomer werd hun derde kind geboren. Een meisje, dat de naam van haar moeder kreeg. Ze zagen deze geboorte,

die op zulk een gelukkig moment van hun leven plaatsvond, als de bekroning van hun huwelijk, het zichtbare bewijs, dat een nieuwe fase was begonnen. Het gezin bloeide, evenzeer als de zaak. En om hen heen bloeide de lente, die dit jaar rijker en zonniger was dan iemand zich kon herinneren.

Ook het sombere Stormoord bloeide. Onder de voorjaarszon kregen de smalle, bouwvallige straatjes een nieuwe glans. Het grijze waas, dat de eeuwen er over hadden gespreid, werd met goud overdekt. Het scheen, dat zelfs de stenen zich verheugden om wat er in het dorp gebeurde. Zeker verheugden zich de meeste dorpelingen, nu het badhotel zijn deuren had geopend en de vlag in top gehesen. Het rumoer der opposanten was verstomd, alsof de voorjaarszon het had weggebrand. Tenslotte was het geen geringe onderscheiding, dat een plaats als Stormoord door vreemdelingen werd bezocht. Het waren zelfs echte vreemdelingen, buitenlanders, die een taal spraken, welke vrijwel niemand hier verstond. Mensen die anders gebaarden, andere kleren droegen dan men gewend was. Het had lang geduurd, eer ze waren verschenen. Sedert weken was het hotel geopend, een groot, stil gebouw, dat alleen door zijn nieuwigheid lugubere sensaties verdreef. Bauer, die het brood leverde, wist precies wat er omging. Behalve een directeur en het personeel was er geen levende ziel.

De bakker ontmoette enige malen de directeur, die hij reeds kende van de onderhandelingen over de grond. Bergmeijer was een man van distinctie, steeds in geklede jas. Hij droeg een blonde puntbaard en een gouden pince-nez.

‘Nee, ik maak me geen zorgen,’ zei hij op Bauers vraag. ‘Er zijn al kamers besproken. Bij elk nieuw bedrijf hoort nu eenmaal geduld.’

Bauer voelde zich schutterig tegenover deze gentleman, die in volmaakte rust en welwillendheid door het leven schreed.

‘Hoe komt u er toch bij, een woestenij als Stormoord op te zoeken!’

‘Woestenij? U is niet vriendelijk tegenover uw geboorteplaats. Het is immers uw geboorteplaats? Als u zegt, dat er hier het een en ander is verwaarloosd, moet ik het u toegeven. Maar dat verhoogt ook weer de bekoring. Het elegante, het mondaine zoeken onze gasten niet. Dat kunnen ze in andere plaatsen vinden. Ze komen voor de natuur.’

De natuur . . . Bauer kon een grijns niet bedwingen. Elektrisch licht, badkamers, liften – allerlei nieuwe uitvindingen waren in het gebouw aanwezig. Wie zo de natuur zocht, had er een raar idee van.

‘Ik woon van m’n geboorte af aan zee. Ik heb er als jongen ook wel eens in gebaad. Maar daar had ik al die gemakken niet bij nodig.’

‘De tijd, meneer Bauer! De moderne tijd, met zijn eisen!’

Bauer ging zijns weegs. Het gesprek hield hem meer bezig dan het ogenschijnlijk verdiende. Alweer een fantoom: de tijd. Een tijd die eisen stelde. De mensen moesten in watten worden gelegd. Och kom, dat had in alle tijden gegolden, voor allen die er lust en geld voor hadden. Met behulp van de techniek konden ze hoe langer hoe meer grillen bevredigen. Dat was het enige verschil met vroeger. Hij bezat geld om alle moderne dingen aan te schaffen, maar hij taalde er niet naar. Koos evenmin. Hun ouderwetse, sobere woning voldeed hen nog steeds. Of stelden zij lagere eisen, omdat zij onontwikkelde boeren waren? Was er een ander leven voor de geestelijk verfienden? Hij moest zich dit afvragen, nu hij aan Bergmeijer dacht, de man van distinctie.

Dokter Blom, ook een man van distinctie, maar op heel andere wijze, haalde de schouders op.

‘Geld stelt eisen,’ verklaarde hij. ‘Jij hebt geld, ik heb ook geld. Toch stellen we geen eisen, althans erg weinig, maar we vallen buiten de grote hoop. Dat kan een voorrecht schijnen, maar je hebt er meer narigheid dan plezier van. Toch is die Bergmeijer niet helemaal gek met zijn beweringen. Geld schept geest, tot op zekere hoogte. Want het schept aanzien en aanzien wil zich in stand houden, stand ophouden. Dat aanzien zit bijvoorbeeld in een mooi pak of in een watercloset. En dan natuurlijk in een goeie opvoeding, zoals dat heet. Zulke dingen hebben wel eens meer effect dan je zou verwachten. Overigens heb ik er maling aan. Ploerten vind je in alle standen. En behoorlijke mensen, tja, die horen eigenlijk bij geen enkele stand thuis.’

Bauer had weinig houvast aan deze uitlatingen. En hij wilde toch ergens heen. Want hij had zich altijd geremd gevoeld door zijn gebrekkige ontwikkeling, zijn dorpse manieren. Nog steeds was hij een man van harde, sobere opvattingen. Weelde en ge-

makzucht verafschuwde hij. Daar was het hem ook niet om begonnen. Maar een andere levensstijl, zou die er niet toe kunnen bijdragen, dat zijn kinderen de dingen beter leerden zien dan het hem mogelijk was? En dat ze daardoor ook zuiverder in de wereld zouden staan en iets dichtër komen bij het leven, waarvan hij nog steeds droomde?

Hij wilde zijn hart niet voor de dokter openleggen. Dat had hij vroeger gedaan, met weinig resultaat. Een kinderloze kon misschien niet begrijpen wat een man, die kinderen had, bezielde. Hoe hij in en door hen de wereld zich tot schonere vormen wilde zien ontwikkelen.

‘Het ligt alles in de toekomst verborgen,’ zei Koos, wier dromen zich niet ver verwijderden van de dag van heden. ‘De kinderen zullen anders leven dan wij, dat is zeker. Laten wij voortgaan op de weg, waarmee we vertrouwd zijn.’

Blijkbaar voelde ze niet voor nieuwigheden. Toch kregen ze elektrisch licht in hun huis, wat een hele overgang betekende, als men aan petroleum gewend was. Maar bij die verandering bleef het voorlopig.

Het dorp echter was door een koorts bevangen. Dat had het hotel op zijn geweten, en de vreemdelingen, die daar bij het begin van de zomer waren verschenen. Het ging enigszins zoals Bauer had vermoed, toen hij voor het eerst van de hotelplannen hoorde. Stormoord werd losgebroken uit zijn isolement. De mensen schenen plotseling te begrijpen, dat er buiten hun dorp een wereld lag, aan wier leven zij nauwelijks deel hadden gehad. Zij begonnen in die wereld belang te stellen. Zij kwamen over de instinctieve haat heen, die zij voor al het onbekende hadden gekoesterd. Niet dat het vreemde op slag populair werd en navolging vond. De Stormoorders waren voorzichtige en schuwe mensen. Maar er waren krachten, sterker dan zijzelf, aan het werk. De nieuwe verlichting, die weldra in de meeste huizen was aangebracht, zette hen aan het denken over andere nieuwe dingen, die moesten bestaan. Nu zij eenmaal tot de eerste stap waren gekomen, zouden zij tot verdere stappen in staat zijn.

Zij hadden reden om zich belangrijk te achten. Het dorp was schilderachtig. Dat woord was door de hoofdonderwijzer gebruikt, toen een leerling hem had gevraagd, waarom er vreemdelingen naar Stormoord kwamen. Schilderachtig – het ging

van mond tot mond. En het gold niet alleen van de huizen en de straten, maar ook van de mensen, de vissers, hun vrouwen en kinderen, en niet minder van de spullen, waarmee zij hun bedrijf uitoefenden. En Bauer mocht briesen van woede, omdat hier de armoede – want waren het niet in hoofdzaak armoede en bouwvalligheid? – schilderachtig werd genoemd, er was niets aan te veranderen.

Fotografen stelden zich op in de straten en korte tijd later zag men in het papierwinkeltje van het dorp prentbriefkaarten hangen met karakteristieke dorpsgezichten. De eigenaar van dit winkeltje was een man, die de tijd en zijn eisen begreep. Hij liet kleine, houten klompjes vervaardigen, met opschrift 'Souvenir Stormoord'. Ook andere snuisterijen, versierd met paarlemoeren namaak-schelpen en gezichten op de nieuwbakken badplaats bood hij in zijn zaak te koop aan. Het waren dingen, waaraan zelfs de meest rechtzinnige christen geen aanstoot kon nemen. Alleen Bauer, die in dit alles een speculatie op minderwaardige instincten zag, was er afkerig van. Diep werd hij getroffen, toen hij op een dag het hoofd van een der vrouwelijke badgasten getooid zag met een witte muts, zoals de vissersvrouwen ze droegen. Die muts was volstrekt niet karakteristiek voor Stormoord. Ook in andere kust- en plattelandsplaatsen werd zij gedragen. Maar de vrouw, die er haar lokken mee sierde, was van die omstandigheid blijkbaar niet op de hoogte. Misschien zou zij zelfs, als zij beter ingelicht was geweest, het mutsje met niet minder trots hebben gedragen.

Wat gebeurde er eigenlijk? Bauer dacht na. Niets dat tegen de goede zeden inging, ogenschijnlijk tenminste. Men mocht ansichtkaarten en snuisterijen verkopen en kopen. Men mocht zo dwaas zijn, een kledingstuk aan te schaffen, dat niet bij de drager paste. Maar achter deze onschuldige genoegens stak een wereldbeschouwing, die hem hoogst vijandig was.

De dokter, die meer kennis en woorden dan de bakker tot zijn beschikking had, vond de juiste term: 'Kitsch!' Hij verklaarde het woord aan Bauer. 'Prullig, goedkoop, onwaarachtig, ordinair – dat alles is Kitsch. Ik zie het net zo goed als jij. Maar ik wind me er geen moment over op.'

Hij keek zijn vriend, die somber voor zich uit staarde, glimlachend aan. En toen Bauers trekken zich niet wilden ont-

spannen, voegde hij er aan toe: 'We hebben het wel eens terloops over levensstijl gehad. Stijl, dat is het nu juist wat dit slag mensen ontbreekt. In de Stormoorders zit stijl, maar dat zal wel de langste tijd geduurd hebben. Het is vanwege die stijl, dat je je hebt verzet tegen de promotie tot badplaats. De mensen hier en hun gedragingen waren je niet altijd sympathiek, maar er zat iets in hen, dat je gevoel voor zuiverheid en traditie bevredigde. Die traditie gaat naar de maan, dat lijdt geen twijfel. Over een jaar of tien zal er van Stormoord en zijn mensen niet veel over zijn dan een rommelige, stijlloze bende. Ik ken dat van andere vakantieplaatsen!'

Bauer kneep zijn vuisten in zijn zakken samen tot harde bonken. Zijn hele figuur was hard als een stuk rotssteen. Blom had gelijk. Die zei het zoals hijzelf het in geen duizend jaar had kunnen zeggen. En deze groeiende miserabelheid was het gevolg van meneer Bergmeijers streven. Daartoe leidde zijn gedistingeerde toegeven aan 'de eisen van deze tijd.'

'We gaan een tijdperk van leugen en onwaarachtigheid tegemoet,' zei hij.

'Ik zou liever zeggen: van banaliteit en nivellering. Het kapitaal is nog lang niet verzadigd. Het is de vraag of het ooit verzadigd zal raken. Voorlopig kan het in ieder geval nog te gast gaan en het hele mensdom laten vergrauwen tot een massa zonder karakter of kleur.'

'Het kapitaal! Je hebt het altijd over het kapitaal!'

'De tiran van onze tijd, de moloch. Massa-productie, massamensen, massa-smaak. Je doet er zelf aan mee, met je rollen beschuit en je roggebroodjes.'

Bauer begreep er niets van, maar Blom poogde hem uit te leggen, hoe ook Bauers grootbedrijf meehielp, het werk van de individuele ambachtsman te verdringen.

'Als dat waar is, sluit ik op slag m'n zaak!'

'Het is waar, maar je moet je zaak niet opdoeken. In de eerste plaats kun je daarmee de ontwikkeling niet tegenhouden. En bovendien weet niemand wat voor voordelen de massa-productie nog zal opleveren. Een hoger levenspeil voor de werker, betere hygiënische toestanden. Werk maar in die richting, dan zul je nog genoeg moois te doen vinden.'

Het was duidelijk dat de sceptische arts aan dat moois niet meer waarde hechtte dan aan enig ander goed ter wereld. Dat

verwonderde Bauer echter niet. Hij voelde zich trouwens niet verplicht, Bloms inzichten te delen, wel gebruik te maken van de verheldering, die de woorden van de dokter hem schonken. Maar in dit geval moest hij werkeloos toezien. Want langzaam overweldigde hem het gebeuren van deze tijd. Hoe men er ook tegenover stond, men kon de loop der dingen niet beïnvloeden. Vroeger, in zijn strijd tegen domheid en wantrouwen, had hij moeten leren, hoe moeilijk het is, de mensen in beweging te krijgen. Nu leerde hij, dat het onmogelijk is, zekere bewegingen, die zich aan de menselijke controle onttrekken, tegen te houden. Wat waren dat voor bewegingen? Kon men hen zien als de voltrekking van het plan Gods? Een woord voor een zaak, die hij niet kon doorgronden.

Bauer, de succesrijke ondernemer, was al spoedig weer een even stroef en gesloten man als de kleine dorpsbakker was geweest. 'Du glaubst zu schieben und du wirst geschoben . . .'

Ondanks dit inzicht, wierp hij zich met nog meer ijver op zijn zaken. Leven moest men, hoe het ook liep. Leven, de onwankelbare wetten vervullen, goedschiks of kwaadschiks. Er waren nog dingen genoeg, die het bestaan van de duistere machten konden doen vergeten. Koos' toewijding, het jonge leven van de kinderen.

Men zag Bauer zelden met zijn gezin op straat. Hij wandelde doorgaans alleen, een enkele keer met zijn vrouw. De jongens, hoe klein ze nog waren, trokken er dikwijls tezamen op uit. De vader zag hen met liefde, maar hij kon even moeilijk met kinderen als met volwassenen opschieten. Hun jeugd kende geen schuwheid, ze klommen op zijn knieën en vleiden hem, wanneer ze iets van hem gedaan wilden hebben. Maar van spelen en stoeien was geen sprake. Bauer filosofeerde niet over het geheim van de kinderziel. Indien hem iets interesseerde, dan was het de mens, die in het kind zat verscholen, gelijk de bloem in de knop. Hij keek er zijn jongens wel eens op aan, maar er was niets te zeggen of te voorspellen. Hoe en wat ze zouden worden, lag nog in een nevelig verschiet.

Na veel geharrewar van wel en niet gaan, was Jan Bauer tot zijn gewoonte de kerk te bezoeken teruggekeerd. Terwijl de chaos groeide, was het geloof een vastheid, waar hij niet buiten kon. En ook kon hij niet buiten de manifestatie daarvan in

het bijeenzijn der gelovigen. De schare was in het voorvaderlijke zwart gekleed, zelfs het scherpst ziende oog kon geen verandering bespeuren. De dominee verkondigde voor en na dezelfde leer. De armen, voorzover ze eenmaal tot Bauers politieke aanhang hadden behoord, keken hem aan, alsof ze niet recht wisten hoe ze het met hem hadden. Sommigen onder hen steunde hij, een enkele behoorde tot zijn personeel. De overigen maakten deel uit van de grote groep, die haar teleurstelling over zijn desertie nog niet te boven was gekomen. Hij voelde het, en het vergalde de toch al schrale voldoening, die de kerkbezoeken hem boden. Telkens weer moest hij zich er rekenschap van geven, dat hij een uitzonderlijke plaats innam. Een geslaagd man, dat was hij nu zeker in aller ogen. Maar een, die op hun welzijn niet meer invloed had dan een handvol zand op de formatie van de kust. Hoge en heftige dromen woedden nog altijd in zijn binnenste. Hij kon niets en niemand vergeten. Wat lang geleden was gebeurd, stond hem voor ogen als had het gisteren plaatsgevonden. Koos zag de dag van heden, de bloeiende zaak, het in aantal toenemende personeel. Jan Bauer kon zich met de realiteit niet tevreden stellen. Zelfs wilden zijn dromen zich niet tot de zaak bepalen. Gesteld dat hij tientallen, ja honderden mensen werk zou verschaffen. Goed betaalde, behoorlijk levende arbeiders. Mensen die opgewekt hun werk deden, die zonder zorgen een gezin konden onderhouden. Wat dan? Was dan alles in vervulling gegaan? Neen! neen! neen! Dant de sfeer, de geestesgesteldheid, waarin zij leefden, was niet wat hij zich had voorgesteld. Wilkens, zijn boekhouder, een uit de stad gekomen jongeman, beklagde zich over de saaiheid van het leven in Stormoord. Een paar kroegen, waar men een borrel kon drinken, temidden van een troep slechte sigaren rokende, biljartende, kaartende en schreeuwende dorpelingen. Nu was er het terras van het badhotel bijgekomen, maar daar werd je op een schandelijke manier afgezet.

‘Waarom trouw je niet?’ vroeg Bauer. ‘Hoe oud ben je eigenlijk?’

‘Vijfentwintig. Maar je kunt toch niet zo maar trouwen!’ Het was waar, hijzelf had er ook niet zo spoedig toe kunnen overgaan.

‘Studeer je niet? Je spreekt toch talen?’

‘Ik heb gestudeerd. Meer dan me lief was. Ik wil een ver-

zetje!

Bauer, die, als hij 's avonds niet in zakelijke stukken verdiept was, over zijn Bijbel zat gebogen, begreep niets van deze mentaliteit. Wilkens was niet kerks, maar dat was Blom ook niet. Die hield zich in zijn vrije tijd uitsluitend met lectuur bezig. En al was Bauer van al dat lezen afkerig, hij begreep drommels goed, dat het een geestelijk hoger staande bezigheid was dan borrelen. Eensklaps kreeg hij oog voor de leegte van een leven, dat verstrooiing van de minste soort behoeftte. De Stormoorders, voorzover zij niet de kroegen afliepen – en dezen vormden een kleine minderheid – waren huiselijk en teruggetrokken. Wat zij in hun vrije uren deden, was misschien niet belangrijk. Maar reeds het feit dat men geen lichtzinnige genoegens najoeg, gold voor Bauer als een deugd.

Het zou echter anders worden. Alles werkte daartoe samen. Er werd geld verdiend in Stormoord. De visprijzen waren de laatste tijd zodanig gestegen, dat ieder, die met dit bedrijf had te maken, een behoorlijk loon opstreek. Bauers fabriek had, toen de zomer nog maar halverwege was gevorderd, bestellingen te verwerken, die door de produktie nauwelijks konden worden bijgehouden. Uit verschillende plaatsen boden zich vaklieden bij hem aan. Voor het werk, dat geen vakkennis vereiste, nam hij dorpsgenoten. Het waren nu al bijna dertig man, die bij hem in dienst stonden. De nieuw ingekomenen wilden goede woningen hebben. Er kwam werk voor de aannemers en hun mensen, voorlopig kleine karweitjes, maar zij zouden door grotere worden gevolgd. De bouw van het badhotel had hun trouwens al aardige voordelen opgeleverd. En ditzelfde badhotel bleef een bron van inkomsten. Een veertig gasten bevolkten het nu. Zij aten en dronken, hoeveelheden en kwaliteiten, die niemand in Stormoord zich ooit had veroorloofd. Bauer, die brood en gebak leverde, kon er over oordelen. De gasten kochten in de dorpswinkels wat er van hun gading was, en dit bleek nogal veel te zijn. Zij waren verzot op snoep en snuisterijen, zij kochten manufacturen, linnen schoenen en andere dingen.

Leven, vertier, welvaart – de bakker kon zich in de handen wrijven. Maar hij deed het niet. Menigeen van hen, die gisteren nog met verrafelde kleren liepen, waande zich een geslaagd man en gedroeg zich dienovereenkomstig. De gezichten, nog goor

van jarenlange armoede en vervuiling, keken parmantig de wereld in. Een nieuw hoofddekseel, een opzichtige das of jurk, een grote sigaar of de geur van een ordinair soort reukwater getuigden van de pas verworven welstand. En niet minder deden dat de zelfbewuste houding en de taal, waarin zich een wereld van wanstaltige domheid uitte, die de angstvallig observerende Bauer met schrik en walging vervulde. Geen mensen waren dit, maar dieren. Amper konden zij een veer van hun mond blazen, of zij verloren ieder begrip van welvoeglijkheid. Misschien liepen zij nog in vodden van onderkleren. Als naar het uiterlijk alles maar in orde scheen, dan was het goed. Hun met rachitis en huiduitslag behepte kinderen schonken zij eerder een duur en nutteloos stuk speelgoed dan met het wicht naar de dokter te gaan. Ze hadden geen tijd meer om over zorgen na te denken. Die bestonden niet, want er werd geld verdiend. En geld verdienen betekende: het grootste geluk deelachtig te zijn geworden.

Bauers bitterheid raasde tegen de tekenen van welstand, zoals ze vroeger tegen die van pauperisme had geraasd. Maar de storm woedde alleen in zijn binnenste. Hij zou niet opnieuw met zijn kop tegen de muur lopen, tegen een muur, die deze keer nog hechter was dan de vorige keer. Want hij stond alleen, volkomen alleen.

Wat zei de dokter er van? Die had het immers voorspeld. Van een rommelige, stijlloze bende had hij gesproken. Nu zijn profetie bewaarheid dreigde te worden, toonde hij zich evenmin ontsteld als toen hij haar verkondigde.

‘Als ik een groot woord wilde gebruiken, zou ik zeggen, dat er een stuk cultuurgood naar de haaien gaat. Maar dat klinkt inderdaad wat erg boud. Zet je tanden op elkaar, Bauer! Of nog beter: keer je om en doe net of je niet weet wat er achter je rug gebeurt!’

‘Maar ze verliezen alle moraliteit. Drinken, vuile taal uitslaan. En wie weet wat er in stilte gebeurt!’

‘Er gebeurt in stilte ongetwijfeld nog veel meer. Maar voor de moraliteit ben ik hier niet. Alleen als het verlies daarvan fysieke gevolgen heeft, is er voor mij werk aan de winkel.’ Bijna had Bauers woede zich over de arts uitgestort. Hij hield zich echter in en liet hem alleen. Hoe Blom ook redeneerde, hij was beter dan zijn woorden, in elk geval dan de grauwe

menigte in dit dorp. En in zekere zin was Bauer dankbaar, dat Blom geen aspiraties toonde om geestelijke belangen te behartigen. Dat zou toch tot niets goeds leiden. Maar er waren anderen, die tot taak hadden voor het morele welzijn van Stormoord te zorgen.

Het was al lang geleden, dat hij de drempel van de pastorie had overschreden. Het oude huis leek nog somberder geworden. De dood was er doorheen gegaan en had de jonge vrouw van de predikant, die juist haar eerste kind had gekregen, meegenomen. Het was of dit leed zich had gevoegd bij het vele, dat in deze holle ruimten reeds vroeger was geleden.

Ds. Schouten nodigde Bauer uit, plaats te nemen. Nauwelijks was de bakker gaan zitten, of hij stond weer op. Hij kon steeds moeilijk met woorden overweg. Nu bleven ze hem bijna in de keel steken. Alles wat hij in de laatste tijd had opgekropt, wilde er opeens uit. Met pijnlijke duidelijkheid zag hij voor zich, wat Stormoord was en wat het ging worden. Een visioen, dat hem dreigde te verstikken. Waarom, waarom moest het zo gaan?

‘Je bent een sterke kerel, Bauer. Een man die veel aandurft. Maar toch overschat je je krachten. Het heeft geen zin, dat je te gronde gaat aan onwezenlijke dingen. Daarmee bewijs je niemand een dienst.’

‘Het kan beter zijn onder te gaan dan al die misère te moeten aanzien!’

‘Dat betwijfel ik. Wat jij misère noemt, zijn de onvermijdelijke verschijnselen van een overgangsstadium. Je kunt niet verwachten, dat Stormoord onberoerd blijft door de tijd. Laten we niet ál te conservatief en te vitterig zijn. Heus, ik zie ook de lelijke dingen, die jij ziet. Maar een beetje lankmoedigheid kan geen kwaad. De mensen hebben zo lang en zoveel ontbeerd . . .’

Het gezicht van de dominee was door het leed van het laatste jaar merkbaar ouder geworden. Bauer zag het en hij herinnerde zich zijn vroegere sympathie voor deze man. Misschien mocht men iemand, die zo’n leed droeg, niet hard vallen. Maar viel hij hem hard, als hij de gevaren noemde, die genotzucht en schijn-weelde inhielden?

‘Zie je het dan niet, dominee? Ze zijn begonnen iets overboord te gooien, dat door niets is te vervangen. Met de matig-

heid in wereldse dingen zal ook het geloof verdwijnen!’

‘Je spreekt als mijn meest reactionaire gemeentenaren. Matigheid! Maar dan toch gedwongen door de ellende. In veel gevallen mocht het geen matigheid heten, maar verpaupering. Dat weet jij beter dan wie ook. En wat het geloof betreft: ik ken de krachten, die bezig zijn het te ondermijnen en ik schat ze niet gering. Ik zal alles doen wat in mijn macht is, om ze tegen te gaan. Maar voor het overige mogen en moeten we er op vertrouwen, dat Christus Zijn kerk niet in de steek laat.’

‘U zegt, dat u de ondermijnende krachten zult tegengaan. Hebt u speciale maatregelen op het oog?’

‘Je zou geen slechte krantenman zijn. Een interviewer kan het je niet verbeteren. Speciale maatregelen? We hebben onze mannen- en vrouwenverenigingen, en onze verenigingen voor jongelui. We zullen proberen, daar meer mensen heen te krijgen, ze te doordringen van de gevaren van deze tijd.’

Bauer was weer gaan zitten. De rustige woorden van de predikant deden niet vermoeden, dat de gevaren dringend waren, zo dringend als ze hem in zijn verbeelding verschenen. De bakker schudde het hoofd.

‘Ben je niet tevreden?’

‘Nee, ik ben niet tevreden, dominee. Noem me een dwarsdrijver of een gek, maar ik ben niet tevreden. Ik zie dingen komen, die door geen kerkelijke vereniging kunnen worden tegengehouden. Er wordt door de gasten van het hotel in zee gebaad. Ook volwassen mensen van ons dorp zijn al in ’t water gegaan. Een onschuldig plezier, vindt u misschien. En ik wil niet zeggen, dat er iets schuldigs in steekt. Maar het komt later.’

En opeens, alsof hem een licht opging, sprak hij heftig:

‘Dat is de kern: niet wát ze doen, maar hóe ze het doen. Ze apen na, ze verliezen hun houvast, hun karakter. Straks hebben ze geen kern meer, waarin je ze kunt raken. Dan zijn het alleen nog maar stomme en blinde genotzoekers, maar geen mensen meer, met wie je kunt praten.’

‘Laten we dat afwachten, Bauer. Ik zeg niet, dat je ongelijk hebt. Ik vind je kijk op de zaken zelfs scherpzinnig. Maar vergeet niet, hoe weinig mensen van nature een vaste kern hebben. De meesten zijn wankel, vatbaar voor allerlei invloeden. Jij niet. Jij kunt alleen staan. Maar dat kun je niet van

Bij inzending van deze kaart zenden wij u omgaand - en verder jaarlijks medio november - de 200 titels tellende gratis boekengids "Streng Holt Tips". Hebt u voorkeur voor een speciaal gebied, wilt u dat dan hieronder vermelden, zoals bijv. romans, puzzelwoordenboeken, naslagwerken op het gebied van onderwatersport, handenarbeid, enz.

In welk boek hebt u dit kaartje gevonden?

A. J. G. STRENGHOLT'S BOEKEN, ANNO 1928, B.V.
 in de Hofstede Oud-Bussem aan de Flevolaan 41 te Naarden
 Tel. 02159 - 4 62 66

iemand verlangen, die er niet het vermogen toe heeft. Probeer de mensen te zien zoals ze zijn en val ze niet te hard om hun zwakheid. Wij, die wel eens denken, dat we sterk zijn, zijn ook zo vaak zwak.'

Hij stak Bauer de hand toe, en deze zag weer de man, die beter was dan hij ooit een predikant had gekend. Een, die zich geen enkele schijn van meerderheid gaf, maar die kuis genoeg was om niet met zijn menselijkheid te koop te lopen. Terwijl hij hem naar de straatdeur bracht, zei de dominee nog:

'Laten we het risico aanvaarden, dat het leven meebrengt. We moeten door zoveel stormen heen, dat het begrijpelijk is dat er wrakken worden gemaakt. Daarvan zijn zoveel voorbeelden, dat we wel kunnen zeggen, dat die dingen in het bestel van deze

: stormlopen, gesprek had de en veraflisschien was met God, die le werkelijkfeiten voor e tijden. Zijn n zin stond invloed van te hard, de Tot diep in ken dan stil worden verij zich daargenblik van m zich had arin zij zich s het oude Nog steeds len speelde. . Maar het oest zetten.

De arbeid, die hij verschaft was goed, zij stelde de mensen tevreden. Hij was een vader voor hen, zij het een vader, wiens gevoelens zich in schuchterheid en norsheid verschansten. Hij kon niet anders dan van hen houden, ondanks hun zwakten en ondeugden, ondanks hun levenswijze, die zich meer en meer naar de nieuwe richting oriënteerde. Kon men liefhebben en haten tegelijk? Kon men de mensen losmaken van hun gewoonten, hun omgeving, en wat men dan overhield liefhebben met een hartstocht, die in geen verhouding stond tot de waarde, die het verstand aan deze zelfde mensen toekende? Het kon. De gespleten, verscheurde Jan Bauer kon het. Zijn innerlijke bewogenheid, die dieper en rijker werd met de jaren, moest alles en allen wel omvatten, en prijzen wat hij vervloeken wilde. Het zingen, dat hij in het vroege voorjaar had gehoord, trof weer zijn oor. Maar het werd telkens teruggedrongen en overstemd door de wanklanken van het alledaagse leven.

Zo, beurtelings hoog opgevoerd en diep neergesmaakt, ging hij de zomer door. Er werd al over een verdere uitbreiding van de fabriek gedacht. En opnieuw kwam hij tegenover zijn tegenstander Marcussen te staan. Deze was langzamerhand verschrompeld tot een met vel overtrokken geraamte. De boosaardigheid scheen zijn lichaam uitgemergd, zijn huid gelooïd te hebben. Maar zijn zintuigen waren waakzaam gebleven. Hij rook het komende conflict, zoals de duivel de lucht moet krijgen van een wankle ziel.

Het krot achter Bauers terrein was een sta-in-de-weg voor de uitbreiding. Verspijk, de bewoner, was na zijn aanslag op de fabriek tot enige weken gevangenisstraf veroordeeld. Sindsdien had hij zich koest gehouden. Zelfs was hij een keer bij Bauer verschenen, om hem zijn spijt over het gebeurde te betuigen. Hij was door zijn gevangenschap in moeilijkheden geraakt. Zijn vrouw, die aan een ernstige ziekte leed, moest versterkende middelen hebben. Bauer gaf hem een klein bedrag. Daarmee was de vrede tussen deze mannen getekend. Marcussen echter wist, waar het Bauer betrof, van geen vrede. Het had geen zin, met hem over de aankoop van het huisje te praten. Hij zou er zich aan vastklemmen als een roofdier aan zijn prooi. Reeds vertelde hij overal, dat hij Bauer opnieuw een hak ging zetten. Zijn benige kaken gingen bij het spreken snel op en neer, alsof hij zijn slachtoffer fijnkauwde. Het tandeloze

hol van zijn mond scheen de toegang tot een wereld van laaghartige driften. Niemand hoefde nog te twijfelen aan zijn ware aard. Men zou hem graag de rug hebben toegekeerd, maar hij was de huisbaas en schuldeiser van velen.

Bauer besprak met zijn aannemer de mogelijkheden om de uitbreiding zodanig in te richten, dat men het zonder Marcussens bezit kon stellen. De andere burens werden gepolst, maar niemand wilde iets afstaan, ook niet voor veel geld. Voor hen, als winkeliers, betekenden hun huizen de bron van hun inkomen. Het scheen, dat Bauer machteloos stond. Maar hij kreeg hulp. Tenslotte was het een groot belang, dat er werk kwam, eerst voor de bouwers, later voor de nieuwe arbeidskrachten. Alsof men de bakker algemeen welgezind was, barstte plotseling de verontwaardiging over Marcussens gedrag los. Het verleden was uitgewist, door een onverklaarbare oorzaak hief de publieke opinie Bauer op het schild als een ridder met onbevlekt blazoen. Dokter Blom ging naar het gemeentehuis en verzekerde daar, dat het krot voor de gezondheid van de bewoners en hun omgeving gevaar opleverde. Van Bork, de wethouder, inspecteerde de zaak. Zijn vakkundige blik zag direct, dat hier de spot werd gedreven met alle eisen van veiligheid en hygiëne.

De Stormoordse atmosfeer was weer bewogen als in dagen van grote strijd. Maar nu waren er geen partijen, want Marcussen stond alleen tegenover de anderen. Hij gaf geen kamp. Hij beloofde aan alle voorschriften te zullen voldoen. De autoriteiten hadden maar te zeggen, wat er moest worden verbeterd. De burgemeester, de wethouders, wankelaars van nature, aarzelden. Verspijk, gewaarschuwd door een instinct, misschien ook wel door bepaalde tekenen, verliet hals over kop de woning. Terwijl de heren nog aan het overleggen waren, kwam de massa in beweging. Wat zij tientallen jaren lang, krimpand onder armoede, niet had gewaagd, dat waagde zij, nu zij vleugen van een nieuwe wereld had voelen waaien. De haat was feller geworden, sinds de verkommerde zinnen het genot hadden leren kennen. Zij hunkerde naar een held, evenzeer als naar een slachtoffer. En het was betrekkelijk toevallig, dat Bauer het eerste werd, Marcussen het tweede.

Op een heldere zomeravond barstte het onweer los. Iemand moest hebben gezien, dat de oude vrek zich naar het verlaten krot begaf. Het bericht stoof door het dorp. Uit alle hoeken

en gaten renden de kerels bijeen. Afrekenen wilden ze met het regime van onderdrukking en plundering, zoals dat was belichaamd in Marcussen.

Op de grens van twee tijdperken wilden zij het oude van zich afschudden en vernietigen. De muren van Jericho konden niet sneller zijn ingestort dan die van het bouwvallige huisje. Tientallen armen, benen, hoofden en rompen liepen er storm op. Men trapte en krabde elkander om de oude in handen te krijgen. Toen ze hem vonden, lag hij halfdood onder een hoop hout en stenen. Even plotseling als ze waren gekomen, verspreidden zich de oproerlingen.

Uit het huis van Bauer, uit andere huizen, schoten mensen toe. Ze bleven stilstaan voor de ruïne en gaapten haar aan. Alleen Bauer liep door en sleepte het lichaam van Marcussen te voorschijn. Reeds waren daar de dokter, de politie, de burgemeester zelf. 'Een schande voor onze badplaats . . .,' stamelde hij. 'Een onberekenbare schade . . .'

Blom, bedaard als altijd, onderzocht de oude en constateerde, dat deze zoëven was gestorven. 'Hartverlamming,' zei hij.

De burgemeester herademde. 'Dus geen doodslag?'

'Nee. Hij heeft wel een paar schrammetjes opgelopen door vallende stenen. Maar de schrik heeft hem genekt.'

Ook Bauer scheen bedaard. Hij had de handen in de zakken gestoken en staarde voor zich uit. Maar hij huiverde tot in het diepste van zijn ziel.

De politie zocht naar daders en bij afwezigheid daarvan naar getuigen. De verklaringen waren verward en onzeker. Bauer had geen getuigen nodig. Hij zag de toedracht duidelijk genoeg voor zich. Het monster massa was uit zijn gebukte houding opgesprongen en had zich met één klauwslag bevredigd. De levende Marcussen was niet meer waard geweest dan het lijk, dat daar onder een doek lag. Maar maakte dat enig verschil? Zo heel lang was het nog niet geleden, dat dezelfde massa hem, Bauer, een gelijk lot had willen bezorgen. Zij wreekte zich, maar kende zij het onderscheid tussen goed en kwaad? Het was of er een damp op zijn ogen neersloeg, toen hij zich de gevoelens van de massa poogde in te denken. Donker en klam leefde zij. Zij gehoorzaamde, in haar onderworpenheid en in haar opstandigheid, zonder zich rekenschap te kunnen geven van wat er op het spel stond. Hoe kon men iets verwachten van mensen,

die leefden in deze barbaarse primitiviteit?

Blom, die met hem naar huis ging, legde de hand op zijn schouder en wenste hem geluk. De bakker was niet in een stemming voor grapjes.

‘Nu zul je wel je gang kunnen gaan. De erven Marcussen zullen minder koppig zijn dan de oude heer.’

Bauer antwoordde niet.

‘Ik zou haast kunnen zeggen, waar je over mijmert,’ ging de arts voort. ‘Je overwinning is door een onwaardige menigte bevochten. Is ’t zo niet?’

‘Overwinning? Schei uit met je overwinning! Beesten zijn het! Monsters!’

‘Zeker! Wat dacht je anders?’

‘Maar hoe is het mogelijk! Hoe kunnen ze alle menselijkheid verliezen!’

‘Ze hebben haar nooit bezeten,’ zei de dokter. ‘Nee, laat ik niet overdrijven. Er zijn goede, rustige mensen onder. Maar in de massa wordt de mens anders. Hij gaat er in op, hij gehoorzaamt niet meer aan zijn eigen ingevingen, maar aan iets dat van allen samen is. Jij en ik zouden onder zekere omstandigheden ook deel van een massa kunnen uitmaken en gekke dingen doen. Al komen wij er minder gemakkelijk toe dan de meesten.’

Ach, wat maalde hij om dit getheoretiseer! Wie oog in oog stond met dit geweld, begreep alleen dat alle redenering hierop te pletter liep. Dat geen goede wil, geen menselijke macht de oerdriften in toom kon houden.

Eens had hij zich voorgenomen van de mensen niet meer te verlangen, dan zij konden geven. Hij had zijn vergissing ingezien en wilde het medelijden kiezen, in plaats van de gerechtigheid. Het was hem niet gelukt. De vele ontgoochelingen hadden zijn gedragingen misschien beïnvloed, niet zijn wezen. Nog stond hij tegenover de mensen, maar zijn blik ging over hen heen, de oneindigheid tegemoet. Een dwaas zou hij blijven tot zijn laatste dag. Een dwaas, die zich moest stoten aan alle tekortkomingen, zonder een enkele droom te kunnen prijsgeven. Want deze dromen waren zijn leven zelf. Zij waren het leven in de diepste zin. Hij ervoer het als een marteling en een verlossing tegelijk. Hij hoefde niet meer te zoeken naar bevrijding uit het labirynth van zijn aandriften. Hij was be-

reid zijn gevangenschap te dragen. Maar machtiger stond het donkere scheppingsraadsel voor zijn ogen. Wat wilde God? En vooral: waar begon Zijn genade?

Gezeten in zijn kantoortje keek hij in de groeiende nacht. Er was druk verkeer van voorbijgangers langs het raam. Ieder wilde de sensatie van vanavond nagenieten, door aanblik en woorden. Bauer stond op. Hij moest zich er van vergewissen, dat hij niet langzaam naar beneden werd gedrukt, de grond in, door een onweerstaanbare macht. Hij stond omhoog en zijn schouders waren breed en sterk als tevoren. Maar het zwijgen, het zwijgen van de nacht. Geen dunne klank, die doordrong tot het verlaten grensgebied, waarin zijn geest ronddoolde. Wat was aarde? Wat was hemel? Bestond er niets, had Blom gelijk? Geen goed, geen kwaad, geen hoger en lager? Blind alles, opgestoten uit een oergrond, waartoe geen mens kon naderen.

In dat moment van vertwijfeling ging hij naar buiten. Het rumoer der voorbijgangers was weggestorven. Sterrentinteling en nachtwind. Ruimte en stilte. Hij sidderde, zoals de profeten moeten hebben gesidderd, die zich door God voelden aangeraakt. Hij liep tot aan de zee, hij luisterde naar de branding en keerde terug. Zijn gelaat was nat, van dauw of tranen – hij wist het niet. Niets anders wist hij dan dit: leven.

VII

Jan Bauer ging door de jaren als een eenzame soldaat. Soms gaf hij zich rekenschap er van, dat hij bij het grote troepenverband behoorde, bij het leger der mensheid, dat schreed door de eindeloze vlakke van de tijd. Maar telkens weer verloor hij het gevoel van verbondenheid en ging voort, alleen, wanhopig dikwijls, maar daarna steeds met nieuwe moed. Hij was sterk, hij raakte niet spoedig buiten adem. De problemen van het bestaan drongen zich met geweld aan hem op. Maar het was hem zelden gegeven, diep in eigen innerlijk te schouwen. Dat was zijn redding, voorlopig althans. Hij wierp zich tegen de wind in, ook al geloofde hij sinds lang niet meer, dat zijn schip de haven zou bereiken, waarop hij koerste. Zijn succes was buiten kijf. Alle oude tegenslagen verzonken in het niet tegenover zijn gedurig stijgende macht. Het scheen, dat alles wat hij aanraakte, in goud veranderde. Gelijk een woekering van onkruid breidden de fabrieksgebouwen zich uit over elk plekje vrije grond in de omgeving. Handen repten zich om de produktie op gang te houden, hoofden bogen zich over paperassen om het geheel te leiden en te administreren. Na een jaar was het Bauer al niet meer mogelijk, van alle details kennis te nemen. Er kwam een chef-boekhouder, een chef voor de beschuitfabricage, een chef voor de roggebroodfabricage, een chef voor de expeditie. Allemaal heren, die van hun vak verstand hadden en die konden gebieden. Maar zij stonden onder Bauer, zijn wil was en bleef wet.

Voor het land was Stormoord identiek met de 'Phoenix'. Niet het onnozele badhotel maakte het kustplaatsje beroemd. Bauer, die gepoogd had, het isolement van Stormoord te behouden, was de bewerker van een intens verkeer met de buitenwereld. Niet alleen zijn eigen personeel, ook dat van het postkantoor en het spoorwegstation moest worden uitgebreid door de vlucht, die zijn zaak nam. Er kwam behoefte aan meer en betere woningen en de prijzen van bouwgrond stegen met sprongen. Bauer maakte aan die beweging vrijwel een einde door alle

grond, die hij kon bemachtigen, op te kopen. Niet aan fortuinzoekers wilde hij de ontwikkeling van Stormoord overlaten. Er was al genoeg, dat buiten zijn macht lag. Waar mogelijk, wilde hij de zaken in handen houden.

Een van zijn oude wensen ging in vervulling. Hij liet huizen bouwen voor wat men in die dagen de mindere man noemde. Maar ook nu kwam hij, als zo dikwijls, met zichzelf in conflict. Eenmaal had hij directeur Bergmeijer gehoord om zijn toegeven aan de eisen van de tijd. Nu deed hijzelf niet anders dan toegeven. Het oude had afgedaan, het nieuwe eiste zijn plaats op. Was het louter uit praktische overwegingen – licht, lucht, ruimte – dat men anders wilde wonen? Kwam ook hier niet de onnaspeurbare beweging tot uitdrukking, die iets anders wilde, dat men al naar believen goed of slecht mocht noemen? Zijn architect was een bekwaam man, een man met stijl. Hij begreep, dat het goede niet lelijk behoefde te zijn, ja, dat het niet lelijk mocht zijn. Hij wist iets te maken, dat bij het dorpskarakter paste en toch het stempel van de nieuwe tijd droeg. De bouwwoede was echter algemeen. Al wat over geld beschikte, haalde zich plotseling in het hoofd, dat er gebouwd moest worden. Maar de dorpstimmerlui bezaten niet meer het vermogen, dat hun voorvaderen hadden bezeten. Zij waren geen anonieme woordvoerders van een gemeenschappelijke wereldbeschouwing, maar individuen, mensen die zich boven de goegemeente verheven voelden. Hun persoonlijk aanzien, hun persoonlijke wansmaak wilde zich in hout en baksteen uitleven. Zij haalden hun oude huizen omver en zetten er nieuwe schelle, wanstaltige bouwsels voor in de plaats. Zij wilden vierkante serres aan voor- en achterzijde, een dak met rode pannen en een pompeuze bruine straatdeur. De lelijkheid schreeuwde de voorbijganger tegemoet, althans de voorbijganger, die enig benul had van aesthetica. Dezulken waren in Stormoord niet talrijk. Burgemeester Hillen verliet zijn oude behuizing en trok in een daverende villa, die op een duintop in de nabijheid van het sanatorium was neergepoot. Als een puist stond het ding daar op de heuvel, het scheen de hemel en de zee te willen tarten. En wat de burgemeester deed, dat wilden ook de anderen doen. De bakker was geen kenner in zaken van schoonheid, maar behalve zijn architect lichtte zijn vriend Blom hem voor. Men kon bijna zeggen, dat hij Bauer ophitste. Het liet de arts

volgens zijn zeggen weliswaar steenkoud welk aspect het dorp zou krijgen, maar met vurige ijver spoorde hij Bauer aan, de verslonsing van het dorp binnen de perken te houden.

Door zijn nieuwe positie, door zijn omgang met de ontwikkelde vaklui, die direct onder hem stonden, werd Bauer naar het uiterlijk langzamerhand een ander mens. Het was lang geleden, dat hij als de linkse dorpsbakker met een pet op het hoofd rondliep. Nu hij zijn werkkleding voorgoed had afgelegd en zijn handen niet meer in aanraking kwamen met het ruwe materiaal, dat in zijn zaak werd verwerkt, was hij te allen tijde en duidelijk zichtbaar de patroon. Vertegenwoordigers van allerlei firma's bezochten hem en dongen naar zijn klandizie. Zijn faam als filantroop had zich ver buiten Stormoord verbreid. Enkelingen en deputaties van instellingen zochten hem op en zetten hun zaken uiteen. Zijn horizon werd ruimer dan ooit. Niet meer aan de rand van de wereld woonde hij, al was hij niet van woonplaats veranderd. Tal van commerciële en liefdadige besognes vervulden zijn hoofd. Hij kon niet langer in het verborgene en met enkele woorden de dingen afdoen. Hij moest beslissingen nemen, die overleg, besprekingen en tijd vereisten.

Het kon niet anders, of ook op zijn gezinsleven was dit alles van invloed. De oude, donkere woning was nodig voor het bedrijf. Toen hij eenmaal tot dit inzicht was gekomen, lag het voor de hand, dat hij deed wat zovele dorpsgenoten al voor hem hadden gedaan: een nieuw huis betrekken. Wie maar kon, zocht de zeekant op. De huizenrij op de duinrand groeide als een lintworm. Ondanks zijn bezwaren tegen deze ontsiering van het natuurschoon, kon Bauer de aandrang niet weerstaan, ook in het zicht van de zee te wonen. Zijn middelen stelden hem in staat, al zijn wensen te bevredigen. Maar hij schuwde nog steeds alles wat naar weelde en vertoon zweemde. Koos had echter ook haar verlangens. Haar zorgen omgaven hem nog als in de vroegste tijd. Zij sloeg hem gade, alsof hij een hulpbehoevend kind was en niet een man, die een onaanastbare plaats in de wereld had verworven. Niet te zeer liet zij zich drijven op de stroom van haar ontwaakte begeerten. Ook in haar leefde de vrees voor buitensporigheden, die tot noodlottige gevolgen zouden kunnen leiden. Voor niets ter wereld zou zij willen, dat Jan haar verweet niet meer de

vrouw te zijn, die zij zoveel jaren voor hem was geweest. Zij voelde, dat zijn eenzaamheid, ondanks de veranderde omstandigheden, voortduurde. Zou hij een ogenblik het idee hebben, dat zij niet meer naast hem stond, dan konden er erge dingen gebeuren. En toch drong zij voorwaarts, langzaam en omzichtig. Zij wilde niets kleurigs en overdadigs; te diep had Jan haar ingeprent, dat het moderne gedoe uit de duivel was. Nee, geen overdaad, maar wel een weinig meer behaaglijkheid. En vooral ruimte en licht, grotere kamers, grote ramen, die geopend konden worden op wind en zee.

Harmsen, Bauers lijf-architect, overlegde met Koos. Hij was een man, die buiten het rumoer der jonge kunstenaarsgroepen stond. Hij had oog voor nieuwe verschieten, maar zijn durf was beperkt. De bouwkunst had trouwens nog geen grote sprongen gemaakt. Slechts enkelen begonnen zich te ontworstelen aan de verfoeilijke traditie, die tientallen jaren lang in Holland de toon had aangegeven, en stad en land met brutale lelijkheid vervuld. Harmsen behoorde tot de weinige nieuwlichters. Soberheid en doelmatigheid was zijn devies. Koos hoorde hem met bewondering aan. Ze begreep deze man, die een droom in zich omdroeg, maar daaraan nauwelijks gestalte durfde geven. 'Ik ken de wereld van morgen niet,' zei hij, 'ik kan slechts vermoeden hoe zij er uit zal zien. De bouwkunst werkt niet voor de dag van vandaag, ik weet het. Maar we mogen toch niet meer geven, dan we vandaag kunnen verantwoorden.'

Bauer hechtte zijn goedkeuring aan de plannen van de architect. Hij begreep het belang van de stap, die zijn gezin ging doen. Zeker vijf generaties Bauer hadden in het oude huis hun bestaan gesleten. Daar waren zij geboren, van daar waren zij weggedragen naar het stille kerkhof in de duinen. Iedere steen, iedere splinter van het huis was doordrongen van het leven van zijn geslacht. Maar hij kon er niet lang over nadenken. Dit was een tijd van grote beslissingen. Hij had geleerd, zijn persoonlijke dingen in een groot kader te zien. Niet zijn eigen leven, noch zijn eigen gevoelens mochten de doorslag geven. Op dit keerpunt der tijden kon hij veel winnen, maar hij moest ook veel opofferen terwille van de grote opgang, die zich in en door hem voltrok.

Was het oude huis als een somber zwijgend man geweest, het

nieuwe stond daar als een stralende jonge vrouw. Zo zag Bauer het opeens op een zonnige voorjaarsmorgen. Nog waren de ramen met verf bespat en hingen er geen gordijnen voor om de aanblik van het bouwwerk te verinnigen. Maar desondanks was het jong, gulhartig, levenslustig. Toen voelde Jan Bauer iets op zich aanwaaien. Het was niet de zeewind. Het was de geestkracht van een nieuw tijdperk, die hem toestroomde, heel zijn lichaam en zijn hoofd vervulde. Dwaasheid! Er kwam een nieuwe tijd voor zijn gezin, daar had de buitenwereld weinig mee te maken. Maar dit huis, dit jonge, struise bouwwerk, was toch niet door hem geschapen, het was het werk van de bouwmeester. Ging er iets nieuws open? Een verbondenheid tussen mensen, die grootse perspectieven opende? Hij vertelde zelfs Koos niets van wat hij op deze ochtend had ondergaan. Maar weken later, bij het betrekken van het nu geheel ingerichte huis, kwam dezelfde sensatie weer over hem. 'Wij leven,' zei hij, 'wij veranderen!'

Koos keek hem verrast aan. Ze had haar eigen geluk om deze vernieuwing nauwelijks durven uiten. Zij stonden in de voorkamer, waarvan de ramen, ondanks de frisse dag, geopend waren. Een donkergroene zee bruiste onder hun ogen. Wolken hingen groot en brokkelig aan de einder.

'Ja,' zei Koos, 'ik ben ook zo ontzaglijk blij!'

Hij had zich al afgewend, hij schaamde zich. Want hij bedacht opnieuw, dat hij zijn persoonlijke gevoelens veralgemeende. En dat nog altijd duizenden in ontbering leefden, ongelukkigen voor wie hij niets kon doen.

Er moest een kleine feestelijkheid zijn. Als fabrikant, als algemeen gezien man, had hij verplichtingen. Het huis kon velen opnemen. Ze liepen rond, ze keken hun ogen uit. Harmsen, de architect, had veel lof in ontvangst te nemen. Hij deed het schuchter, beminnelijk. Bauer, die geleerd had te spreken, ook als zijn hart hem er niet toe drong, was een behoorlijk gastheer. Maar hij straalde minder dan de overige aanwezigen. Als hij geen geld had gehad, geen succes, hoeveel waren er dan verschenen? Alleen dokter Blom was geen aanbiddidder van het gouden kalf, omdat hij nu eenmaal niets aanbad. Hij dronk zijn glas port en glimlachte zijn sceptische glimlach.

Burgemeester Hillen maakte het weer bar. Hij opende zijn onnozele mond tot een toespraak. 'In dit uur van voldoening,

niet alleen voor u en uw gezin, maar voor onze hele gemeente...'. Waarom de hele gemeente? Wat hadden Jan, Piet en Klaas er aan, of de rijke industrieel Bauer een nieuwe woning betrok? Maar de burgemeester was een beter psycholoog dan de fabrikant. Zelfs de geringsten, de professionele armoedzaaiers, voelden iets van Bauers glorie op zich afstralen. Zij namen dieper dan voorheen de pet voor hem af. Nee, hij had geen reden om zich voor zijn weelde te schamen. De anderen verdienden niet meer dan het lot, dat hun was ten deel gevallen. Toch moest hij zich steeds op nieuwe bezigheden werpen, om zijn innerlijk evenwicht te bewaren. Het oude woonhuis ging tegen de grond. Hij zag de stenen vallen en het was of met het stuiven van de kalk het verleden wegstoof. Nog leefde er een geslacht, dat zich de oude toestand kon herinneren. Binnen weinige jaren zou dat er ook niet meer zijn. Dan was er een andere wereld, een jonge en driftige generatie, die niet zou malen om datgene wat zij van het voorgeslacht had meegereggen. Want dit was wel degelijk de tijd van de grote afbraak, die hij lang had voorvoeld. Inmiddels echter liet hij werken en bouwen. Ruime, lichte kantoren kwamen daar waar eenmaal sombere, bescheiden woonkamers waren geweest. Voor Bauer zelf was er een privé-kantoor met schrijfbureau en telefoon, clubfauteuils voor bezoekers, en andere stofferingen, die de nadruk legden op het gewicht van deze plaats. Staande voor een zijraam kon men nog juist een glimp van de zee opvangen. Maar het omlegkalendertje op de tafel en de onverbidelijke wijzers van de wandklok markeerden een ander ritme dan dat van de wijde wateren. Dromerij en vertrouwelijkheid waren hier niet op hun plaats. Zakelijkheid gaf de toon aan, ook in die dingen, die vroeger van het hart waren geweest. Het personeel hoefde zich niet meer tot de patroon te wenden om bijstand in ziekte en andere onverwachte moeilijkheden. Vrijwel alles was geregeld: de uitbetaling van het loon, de verzorging van het gezin, ook bij eventueel overlijden. Bauer was een der eersten, zo niet de eerste, die voor deze zaken had gezorgd, al beviel de regeling hem maar half. Maar hij begreep, dat hervormingen niet lukraak kunnen geschieden, dat er een systeem en een organisatie moeten zijn, wil men iets blijvends tot stand brengen.

Toch bleven er nog onvoorziene noden te lenigen. De verhou-

dingen waren ingewikkelder geworden. Men kon gemakkelijk zeggen, dat het grote bedrijf moest lopen als een machinerie. Maar op alle plaatsen stonden mensen, onberekenbare schepselen. Karakterbotsingen, grieven en klachten konden niet uitblijven. Aanvankelijk had hij alles aan de chefs overgelaten. Ieder moest voor zijn afdeling zorgen, hij kon zich niet met bijzonderheden bemoeien. Later, toen hij zijn nieuwe positie beter kon overzien, liet hij dit standpunt varen. De chefs waren bekwame mannen, althans in hun vak. Waar het de mensen gold, wilde hijzelf het laatste woord hebben.

Bauer liet bekend maken, dat bij een geschil, van welke aard ook, ieder lid van het personeel een beroep op hem kon doen. Wekelijks stelde hij een uur, zo nodig meer, daarvoor beschikbaar.

Wat stond hem voor ogen? Een patriarchale gemeenschap? Dan beschaamde de praktijk zijn verwachtingen. Niemand wendde zich tot hem. Eerst schreef hij dit toe aan de goede gang van zaken. Op den duur moest hij wel inzien, dat er onzichtbare muren bestonden, die het lagere personeel beletten tot hem te komen. De mensen kenden hem nauwelijks. Hij was voor hen een meneer met een nors gezicht, die hier alles te zeggen had en dat demonstreerde door bijna niets te zeggen. Alleen de oude getrouwen wisten wie hij was, maar zelfs hun houding was veranderd in het nieuwe bedrijf. In een bespreking met zijn chefs sneed Bauer het onderwerp eindelijk aan. 'De heren kennen mijn beschikking inzake klachten van het personeel. Dat is geen wantrouwen tegenover uw beleid. Vergissen is menselijk. Ik streef er naar, elke onrechtvaardigheid te voorkomen. Maar ik zie niemand verschijnen.'

De chefs zwegen. Zij streelden zich de kin of zaten met een potlood te spelen.

'Heeft iemand van u bezwaren en daar misschien met het personeel over gesproken?'

Dammers, de oudste en ervarenste, nam het woord. Hij was een man met dictatoriale neigingen, maar niet zonder menselijkheid.

'Ik geloof, meneer Bauer, dat uw beschikking niet juist is.'

'Dat had u me dan kunnen zeggen!'

'Er is me niets gevraagd. En al schroom ik niet om u een ongevraagd advies te geven, ik weet dat deze maatregel voor u zo

essentieel is, dat u hem toch niet veranderd zou hebben.'

'Wat mankeert er dan aan?'

'Het is een stap terug. En nu kan een stap terug soms nuttig zijn, in dit geval is ze dat niet. U hebt geen contact met de mensen. Wij hebben dat wel. Het is waar, dat we ons kunnen vergissen. Maar de kans is groter, dat u zich in deze kwesties vergist. Bovendien: u ziet zelf, dat niemand er aan wil. Dat zou een bewijs van voortreffelijk beleid kunnen zijn, dat wil zeggen, dat hier geen mens met grieven rondloopt. Zo is het natuurlijk niet. Waar mensen zijn, daar zijn ontevreden. Waarom komen ze dan niet? Omdat u hun vertrouwensman wilt zijn, maar het niet bent. U verbreekt de rangorde en dat voelen ze instinctief als verkeerd.'

'Dwaasheid! We houden er hier geen hiërarchie op na!'

'Het lijkt er toch wel iets op. Daarmee wil ik niet zeggen, dat een beroepsinstantie altijd overbodig is, al zie ik er in ons bedrijf de noodzaak niet van in. Maar zo'n instantie zou gevormd moeten worden door mensen, die het personeel kent.'

'Dus de chefs moeten beslissen en dan nog voor hoger beroep opstaan?'

'U wilt zeggen, dat dat niet gaat? Het gaat ook niet. Ik zou u willen vragen: verlang niet het onmogelijke. Wij doen ons best!'

Dit gesprek was voor Bauer weer eens een harde slag. De praktijk leerde, dat de chef gelijk had. Och, niet dat de rangorde werd verstoord; dat was alleen maar angst van de chefs voor hun prestige. Maar wel dat hij, Jan Bauer, een vreemde in eigen zaak was, zo vreemd als in de donkerste tijd na het vertrek van zijn vader. Toen, in uiterste nood, had hij bruggen geslagen. Wat bleef hem nu nog te doen?

Maar de situatie was anders dan zoveel jaren geleden. Koos leefde naast hem en zij zei hem de waarheid. Ze waren in de huiskamer, een stormige najaarsdag. Het leek of het branden van de zee de hele wereld deed trillen. Een golf van geluid, die opsloeg naar de nok van het heelal. Bauer, met de handen in de zakken, stond voor het raam en dacht aan zijn nietigheid. Maar niet lang kon hij die gedachte verdragen. Voor de zoveelste maal in zijn leven voelde hij de grond onder zijn voeten wegzinken en zag een afgrond opengaan, te diep voor mensenogen. Hij ging bij Koos staan en vertelde haar in korte woorden van

zijn bittere teleurstelling.

‘Zo’n groot zakenman en zo’n wilde dromer!’ zei ze. ‘Je vindt het erg, dat de mensen je niet kennen? Heb jij van jouw kant wel moeite gedaan, om ze te leren kennen?’

‘Dit was een poging!’

‘Een tamelijk omslachtige. Kijk je ze wel eens aan, let je op hun doen en laten? Ken je hun ogen, hun huid, hun kleren?’

‘Van tachtig man?’

‘Ja, van tachtig man! Dat zou kunnen, maar dan zou je niet Jan Bauer zijn, maar ik weet niet welke vaderlijke figuur. En in zekere zin is het toch ook een compliment, dat ze niet bij je komen. Als er ernstige dingen waren, zouden ze over alle bezwaren heenstappen. Nu vinden ze het blijkbaar niet de moeite waard.’

‘Help me!’ zei hij, op zo hopeloze toon, dat ze hevig schrok. Hij was in zijn stoel neergevallen, zijn handen, zijn grote werkershanden, verbleekt door het herenleven van de laatste tijd, lagen slap op de leuning. Ze nam die beide handen en hield ze vast in de hare. ‘Het gaat niet. Ik had beter m’n kleine bakkerij kunnen houden. De mensen willen niets van me weten.’

‘Ze houden meer van je dan je denkt.’

‘M’n eigen kinderen kennen me niet. Ik weet niet met ze om te gaan.’

‘Jij bent hun enige, goeie, beste vader! Ze aanbidden je, maar je ziet het niet!’

Ze praatten lang over een nieuwe levenswijze. Bauer moest zich inleven in zijn nieuwe milieu. Hoog stond hij op de maatschappelijke ladder, zo hoog dat hij de eenzaamheid niet meer aan kon. Als kleine burger kon men vergeten leven. Dat ging niet meer. Te veel ogen waren op hem gevestigd. Een houding, een levensstijl . . .

Koos, die nu mevrouw was en meesteres van drie man huispersoneel, maakte plannen. Om beurten noodde zij de chefs met hun vrouwen. Het verbaasde haar, zo goed als Jan zich gedroeg. Ging hij trouwens niet ook in zijn zakenleven met allerlei, dikwijls vooraanstaande, mensen om? Het was zijn onbeteugelbaar verlangen naar het volmaakte, dat hem telkens weer parten speelde.

Na ieder bezoek verklaarde hij, dat hij zich had verveeld. Uitstekende mensen waren het allemaal, maar hij kon hen

missen. Alleen Blom bleef in de gunst. Die liet, ondanks zijn waardering voor de nieuwe woning, zijn sarcasmen de vrije loop. Een zo welgesteld man als Bauer moest een bibliotheek hebben. Hij hoefde niet te lezen, als hij maar kon laten zien; banden, bruine, rode, pimpelpaarse. En schilderijen, ook al kon hij het eerste het beste kladprodukt niet van een Rembrandt onderscheiden.

‘Je bent immers een geslaagd man!’

‘’t Lijkt anders wel, of jij me liever kapot ziet!’

‘Misschien is dat zo. Och nee, wie als ezel geboren is, slaagt nooit!’

Blom, de armen over de borst gekruist, glimlachte. Bauer begreep hem, hij begreep hem zo goed, dat hij hem vervloekte en prees tegelijkertijd.

‘Ik breng een dezer dagen een schilder mee. Een merkwaardige sinjeur, die hier laatst is komen wonen.’

Het was alweer verscheidene jaren geleden, dat men in Stormoord een kunstschilder had gezien. Vóór de modernisering van het dorp kwamen ze van tijd tot tijd, vreemde, verwaaide figuren, die het hier niet lang uithielden. Bauer, die met deze zwervers, zoals hij hen noemde, nooit iets had op gehad, bedankte de dokter voor zijn attentie, maar verklaarde, dat hij zo’n kerel niet zou ontvangen.

‘Je beschermt zoveel belangen. Waarom hou je je van de kunst afzijdig?’

‘Wat weet ik van kunst? Je kunt me net zo goed in ’t gezelschap van een maanbewoner brengen!’

Maar Blom bleef bij zijn voornemen en Bauer, de schouders ophalend, liet hem begaan.

De jongens bezochten de dorpsschool. Jan was nu 10 jaar, Henk 9, de kleine Koosje bijna 5. Gezonde levenslustige kinderen. Jan scheen het meest naar zijn vader te aarden. Hij was groot voor zijn leeftijd, zwijzaam, een zwoeger. Dikwijls dwaalde hij in de fabriek rond, vroeg weinig, maar nam met gretige ogen alles in zich op. Henk, nerveus en verstrooid, was nochtans een goede leerling.

De vader had daar geen idee van. Hij zag slechts zijn hoop, zijn kinderen, die beter en gelukkiger zouden zijn dan hij. Meer dan in welke dingen ook, wist hij hierin de hand van

God werkzaam. Hij had met zijn Schepper om de toekomst willen worstelen, maar hij moest werkeloos toezien. De geest blaast waarheen hij wil.

De moeder hield zich niet alleen in bespiegelingen met haar kinderen bezig. Zij mediteerde zelfs heel weinig. Goede en nuttige mensen moesten zij worden. En ook weten waar zij moesten staan in de wereld. Hun verplichtingen zouden groot zijn. Zonder dat zij uitdrukkelijk moraliseerde, wisten de jongens wat zij van hen verlangde. Zij bewonderden hun vader, de man, die een grote was in het dorp en hun nooit een kwaad woord toevoegde. Reeds vroeg moesten zij met de laster kennismaken, waarvan de giftige adem nog altijd rondwaarde. Men mocht Bauers capaciteiten niet betwifelen, zijn karakter bleef een steen des aanstoets. Of de jongens niet wisten, wat voor rare dingen hun vader had uitgehaald? Nee, ze wisten het niet, ze wilden het niet weten. Beiden voelden het laaghartige, beiden waren sterk in hun zekerheid, dat vader beter was dan allen, die over hem praatten. Van jongs af hadden zij het moederlijke voorbeeld gevolgd, ze zouden het blijven doen.

Ondanks veel bedekte en openlijke haat, zou het hun gemakkelijk zijn geweest, in de gunst te komen. De kinderen van het bedrijfspersoneel was respect voor de jonge Bauers ingeprent. Maar dezen taalden naar gunst noch eerbied. Ze hadden elkaar. En als ze elkaar niet hadden, hadden ze zichzelf nog. Namen ze deel aan gemeenschappelijke spelletjes, dan bleef nog de afstand, die hen van de anderen scheidde. Ze verdiepten zich daar niet in, ze wisten het nauwelijks.

Ze waren al vroeg zelfstandig, elk op eigen wijze. Naarmate zij de kinderlijke naïveteit verloren, werden zij terughoudender tegenover hun vader, hoewel zij hem meer waardeerden. Een man, die op het onverwachtste moment met geschenken aankwam, speelgoed, boeken. Of eigenlijk kwam hij er niet mee aan. Hij liet het thuisbrengen, zei geen woord en deed of hij van niets wist. De jongens verborgen hun enthousiasme niet, maar het was de moeder, die het zag oplaaien. Ook de dokter wist uitbarstingen van levenslust in hen wakker te roepen. Hij zat vol grappen en kunstjes. Hij kon goochelen, op zijn handen lopen, haasje-over springen. Hij nam hen mee naar zijn huis, liet hun oude wapens en prenten zien, vertelde verhalen van verre landen, griezelig en opwindend.

Toen nu Blom met zijn schilderende vriend kwam aanzetten, waren de jongens dadelijk hevig geïnteresseerd. De vriend gaf reden tot belangstelling. Hij was mager, vrij onverzorgd gekleed, droeg een volle baard en een flambard. Bauer, na de begroeting, zweeg. Koos vreesde ongedierte. Blom, goed mensenkenner, knipoogde tegen haar. De gedachte aan zijn hygiënistische reputatie dreef alle bezorgdheid op de vlucht. Meiling, de schilder, nu zonder flambard, wreef zich nerveus in de handen. Bauer voelde opeens medelijden. De armoede was onmiskenbaar. Hij joeg de jongens de kamer uit. Schoorvoetend gingen zij. Dank zij Blom ontspan zich een gesprek. De schilder liet het doekje zien, dat hij had meegebracht. Een stilleven met bloemen en vruchten. De wanden, met hun familieportretten en bijbelkalender, waren hard en koud.

‘Ik hou van platen,’ verklaarde Bauer. ‘Maar die ik had, mochten van onze vriend Blom hier niet worden opgehangen.’

‘Dit is geen plaat,’ zei de arts, ‘het is een schilderij. En het is een goed ook!’

Bauer liet zich bijzonderheden wijzen. De schilder, ontvlamd, legde ziel in zijn verklaringen. De fabrikant wilde wel geloven, dat het ding mooi was, maar dat men voor zoiets zoveel geestdrift, ja zijn hele leven over had... Was de werkelijkheid niet mooier dan een afbeelding? Blom noemde hem een barbaar. Werkelijkheid? Zoals hij, Jan Bauer, het zag? Alsof er niet andere wijzen van zien bestonden!

‘Als er iets is, dat het leven draaglijk maakt, dan dit!’

‘Nee, het geloof...’

‘Dit is geloof,’ zei de schilder. ‘Godsdienst, wijsbegeerte, wat u maar wilt!’

Bauer, reeds besloten het doek te kopen, voelde zich weer huiverig worden. De geest van de nieuwe tijd, de geest, die hij in zoveel opzichten vreesde, voer hem weer tegemoet. Een alles omwoelend enthousiasme, dat eeuwenoude waarden roekeloos vernietigde. Er was altijd geschilderd, zeker, maar het lag er maar aan h^oe men het deed, van welk standpunt men uitging.

Hij kocht het werk voor tweehonderd gulden en bedacht later, dat het bezoek hem niet onaangenaam was geweest. De koppen waren verhit geworden, allen hadden op de bres gestaan voor dat wat hun het naast aan het hart lag. Toen hij Meiling de

hand ten afscheid drukte, had hij sympathie voor hem gevoeld, iets waarvan hij zich niet vaak jegens iemand bewust werd. Hij wantrouwde zichzelf, maar kon er niet uitkomen. De jongens, eenmaal over de teleurstelling van hun verjaging heen, fantaseerden over de haveloze schilder. Hij was een held uit een vreemd verhaal, een slavenhandelaar, een verwilderde bosgeest. Het doek vonden zij mooi, maar alleen Henk schonk het bijzondere aandacht. Al had hij liever iets anders gezien, een landschap, menselijke figuren, ook deze voorstelling boeide hem. Niet lang daarna had hij het adres van Meiling ontdekt en van toen af zocht hij het gezelschap van de schilder. Een oude, gammele visserswoning diende de man als onderdak. De deur stond dag en nacht op een kier, omdat ze in de hengsels was verzakt. In een achterkamer, waar het licht door een speciaal voor de schilder aangebracht hoog raam binnenviel, had hij zijn atelier. Het was er rommelig, zoals in het hele huisje. De jongen ademde hier romantiek in, maar de schilder deed weinig om zijn behoefte daaraan op te voeren. Hij werkte en rookte een pijp. Niet om gezelschap te zoeken, was hij naar Stormoord getrokken, eerder om het te ontlopen. Achter hem lag een geruïneerd huwelijk, een strijd, die hem door diepten had gesleurd, waaruit hij zich alleen door de vlucht, lichamelijk en geestelijk, kon redden. Ondanks het gebrek aan toenadering van de kant van Meiling, liet de jongen hem niet los. Het schilderen verrukte hem, hij vroeg honderd uit. De schilder leerde hem zien, tinten, nuances, schaduwen. Hij stond bij hem, als Meiling aan het strand voor zijn ezel zat en kreeg er enig idee van, dat men de zee tegemoet kan treden zoals men een levend wezen tegemoet treedt. Hij leerde zwijgend te bewonderen. Tenslotte kreeg Meiling plezier in de jongen, liet hem iets tekenen en verklaarde zich bereid, hem les te geven, als zijn ouders het goed vonden.

Maar de ouders vonden het niet goed. Nog voor hij zijn vraag had gedaan, werd hij onder handen genomen over zijn omgang met de kunstenaar. Hij stoorde de schilder in zijn werk, al was deze misschien te goedhartig om dit te zeggen. Wist hij geen spelletjes te bedenken, dat hij in ieder vrij ogenblik achter die man aanliep? De oorzaak van deze ongerustheid was, dat in Stormoord tongen los waren geraakt, toen men het kind geregeld in dat vreemdsoortige gezelschap zag. De appel

viel niet ver van de stam. Van de zoon van een Bauer konden rare dingen verwachten. Maar het bleef niettemin een onverklaarbaar feit, dat vrome en ondanks alles achtenswaardige mensen als het echtpaar Bauer, hun kind niet uit de handen van zo'n kerel hielden. Toen Koos hem het geklets overbracht, fronste Jan Bauer het voorhoofd. Hij dacht niet aan de vunsheden, waarop de dorps achterklap doelde. Hij zag andere gevaren. Had God hem kinderen geschonken, opdat hij hen een geestelijke wildernis zou zien ingaan? Moest dit het andere, het betere leven zijn, dat hij zich voor hen had voorgesteld? Niet de dienst van de Allerhoogste op de wegen, die sinds eeuwen waren afgebakend, strijdend en ootmoedig, maar een dwepend zich toeleggen op het maken van ijdele versierselen en daarin de zin van het leven zoeken. Want ijdelheid was alles, wat niet recht naar het hart van God ging. Ijdelheid was het gebaar, dat de zuivere, simpele arbeid versmaadde, terwille van iets dat hoger heette. Alsof er iets ging boven het staan in de wereld, sterk en eenvoudig!

Koos, die deze bezwaren niet volkomen deelde, maar andere zag, poogde de kleine Henk te troosten. Later zou hij vrij zijn, mogen kiezen, maar niet nu... De dokter wierp zijn gewicht in de schaal. Hij stond in voor de hoogheid van Meilings karakter. En bovendien had deze de jongen niet naar zich toege-lokt, het kind was uit eigen beweging gegaan. Waren zij dezelfde mensen, die eenmaal alle dorpslaster hooghartig hadden getrotseerd? Herinnerden zij zich nog het lage gepraat, de smerige brieven?

'Dit is iets anders,' zei Bauer. 'Dit kun je niet begrijpen. Het betreft mezelf niet, m'n kind staat op het spel. Zolang ik de kracht heb, zal ik niet dulden, dat een van mijn kinderen een weg opgaat, die ik niet verkies.'

'Bauer,' zei de arts, 'ik ben maar een heiden en mag misschien niet meepraten in zaken van rechtgelovigheid. Maar nu ben je er mijns inziens toch een heel eind naast. Sinds wanneer is het verboden, God te eren door Zijn schepping af te beelden? Heeft niet juist het geloof de grootste kunstwerken geïnspireerd?'

'Mogelijk. Maar niet bij kinderen van 9 jaar. Die moeten knik-keren en tolleren, maar geen dingen doen, waarvoor ze nog te jong zijn.'

‘Maak je niet bezorgd. Henk is geen wonderkind. Hij wil alleen graag tekenles hebben, iets beter dan hij op school krijgt.’
‘Nee. Het gaat niet door!’

Bauer keerde zich om. Hij had de lippen stijf opeengeknepen. Hij voelde, dat er iets in en met hem gebeurde. Dit was de eerste botsing tussen hem en het geslacht, dat hij had verwekt. Nooit had hij zo dicht gestaan voor de nieuwe tijd, die naar vreemde dingen streefde, dingen, waar hij niet bij kon, die tegen zijn opvattingen indruisten. En aan de andere kant voelde hij de onredelijkheid van zijn houding. Het deed hem pijn, zijn kind een dierbare wens te moeten weigeren. Opnieuw besefte hij de geweldige beweging van de wereld. Waar ging alles heen? Wat kon menselijke macht tegen dit grondeloze drijven? Hoeveel ellende was er niet ontstaan, hoeveel misdaden zelfs waren niet bedreven, doordat mensen meenden aan Gods wil te moeten gehoorzamen?

Koos zag de dingen in kleinere proporties. Zij wist, dat hier geen halsmisdad aan een kind werd gepleegd. Henk was gezond, hij moest met zijn leeftijdgenoten omgaan en mocht overigens tekenen zoveel als hem lustte.

De jongen, die aanvankelijk heftig had geschreid, onderwierp zich. Hij vertoonde zich niet meer bij de schilder, maar hield zich onledig met de schetsboeken, die hij had gekregen. De goegemeente echter trok uit het feit, dat de jongen niet meer bij Meiling kwam, haar conclusies. Alle bloei, alle nieuwe kleren en zeden ten spijt, werd Stormoord nog beheerst door de grimmige duivel van het wantrouwen. Vreemdelingen, nieuwe inwoners, alles goed en wel, maar er was een grens. Excentrieke schooiers, verleiders van de jeugd, daaraan had men hier geen behoefte. Men ging over tot de klassieke heldendaden: gooide ruiten bij de schilder in, drong tijdens zijn afwezigheid de woning binnen en richtte daar een ravage aan. Enkele geheel of gedeeltelijk voltooide werkstukken werden aan flarden gescheurd. Met tranen in de ogen kwam Meiling bij zijn vriend Blom.

‘Ja,’ zei deze, ‘zo zijn onze manieren. Ik zou je een lijst van dergelijke dingen kunnen opnoemen. Laat dat krot in de steek en trek hier in.’

‘Maar de politie...’

‘Die zijn heel vriendelijk als je ze een sigaar aanbiedt.’

Toch voelde de schilder er weinig voor, bij de dokter in te trekken. Hij zag geen kans, hier te werken. Hij wilde alleen zijn, alleen wonen. Dan liet hij net zo lief het hele Stormoord stikken.

'Ik wou, dat het je lukte! Maar het plezier, dat je de benen neemt, zullen we het tuig niet gunnen! Vanavond weet je meer.'

De arts, die eerst nog enige visites moest afleggen, diende zich zo gauw mogelijk aan bij Jan Bauer, de industrieel, de zonderling, de mensenhater en filantroop, die opnieuw gelegenheid kreeg, zijn dubbelhartigheid te laten blijken. Gisteren geladen met vrees voor de schilder, moest hij vandaag als zijn beschermer optreden. Want deze gebeurtenissen vervulden hem weer met een razende woede. Zijn hand lag tot een vuist gekrampd op zijn schrijfbureau. Aan zorgen was overigens al geen gebrek. Toen het personeel merkte, dat de beschikking was ingetrokken, waarbij het zich rechtstreeks tot de patroon kon wenden, was er ontevredenheid ontstaan. Die eerst geen beroep hadden aangedurfd, voelden zich nu in hun rechten gekort. De chefs klaagden, zij hielden Bauer weer de gevolgen van zijn ontactisch optreden voor. Goed, zei Bauer, dan moest de gelegenheid opnieuw worden opengesteld. Ze waren bij hem gekomen, twee, drie man, met de pet in de hand. Hun positie was goed geregeld, daar lag het niet aan. Maar de chef saboteerde, bevoorrechtte de een boven de ander. Nog even had Bauer in het gerechtvaardigd zijn van de klachten geloofd, ofschoon hij de gezichten haatte. Alles kon worden herleid tot kleinzieligheid, afgunst, wrok. Juist voor de dokter binnenkwam, had hij de laatste ter verantwoording geroepen klager de mantel uitgeveegd, met de vuist op tafel geslagen en gezegd, dat wie dacht hier de atmosfeer te kunnen verpesten, zijn biezen wel kon pakken. Nu ontbrak het er nog maar aan, dat het dorpsvandalisme weer de kop opstak en hem de menselijke kleinhartigheid op een andere wijze toonde.

'Maar wat kan ik voor die man doen?'

'Alles,' zei Blom. 'Er staat nog een bouwkeet op de grond achter je huis.'

'Dat is geen woning voor een mens. Bovendien ...'

'Meiling kan er in wonen. Hij is met een minimum tevreden.'

Bauer haalde de schouders op. 'Voor de duizendste keer in

m'n leven gedraag ik me als een idioot. Eerst drama's vanwege die kerel en hem dan in huis halen!'

'In huis? De keet staat zeker dertig meter van je huis af!'
Het was waar. Het nieuwe huis stond op een groot duinterrein, dat niet nauwkeurig was afgegrensd. De keet, eigenlijk een kantine voor de bouwarbeiders, was blijven staan omdat er allerlei materiaal in was opgeborgen, dat nog geen bestemming had gevonden.

De dokter maakte zich vrolijk. Hij zag het komieke van de situatie. Enfin, kinderen waren vaak verstandiger dan volwassenen. Zij zouden er misschien niets in zien. Bauer, weinig geneigd tot gekheid, lachte niet.

'Er zijn twee dingen. Het eerste is, dat ik het gespuis hier in een hoek wil trappen. Het tweede, dat ik m'n kinderen niet voor galg en rad wil zien opgroeien. Je schilder mag allerlei deugden hebben, maar hij is mijn man niet. Evenmin trouwens als jij.'

'Is 't anders niet?'

Dokter Blom stond op. De schemering was inmiddels gevallen, het fabriekspersoneel naar huis gegaan. Een jongeman kwam binnen met een mandje brieven.

'Zet maar neer, ik zal straks wel tekenen.'

Bauer liep met de arts mee naar buiten. Ze stonden in de koele avondlucht. Er hing een lichtrode gloed aan de zeekant. De fabrikant keek zijn vriend niet aan.

'Wat is dat eigenlijk: een mens zijn? Is dat hetzelfde als gek zijn?'

'Hoe weet ik dat? Ik ben ook maar een mens. Maar dat ik deze aarde op een gekkenhuis vind lijken, is wel waar.'

'Je ziet dus geen lijn, je begrijpt het ook niet.'

'Ik begrijp het niet en niemand begrijpt het. Dat is waar-schijnlijk juist het mooie van de zaak.'

Bauer keerde zich om en ging naar binnen. Hij hoorde zijn eigen voetstappen, donker klinkend als een stem in een gewelf. Echo's waren er, maar was er een antwoord?

De volgende morgen kwamen knechten van de fabriek, ruimden de keet uit, sjouwden er de voden van Meiling heen. De eenzelvige schilder, die zich de kwestie met de kleine Henk geen ogenblik had aangetrokken – hij had belangrijker dingen aan het hoofd – kwam bij Koos zijn opwachting maken en be-

dankte haar voor de hulpvaardigheid.

'Ik laat u iedere middag door een van de meisjes uw warm eten brengen. Wilt u ook de broodmaaltijden?'

'Dank u, ik wil niets, volstrekt niets. Ik eet zelden of nooit warm.'

'En als u iets anders nodig heeft, geeft u maar een seintje.' Bauer, die weinig inzicht had in pedagogisch effect, meende dat men eenvoudig kon voortgaan, de jongens de omgang met de schilder te verbieden. Koos was van een andere opvatting. Een man, die met rust gelaten wilde worden, kon geen kinderen om zich heen velen. Voor de tekenles, dat wist Henk wel, vonden vader en moeder hem nog te jong. Ze moesten goed begrijpen, dat ook nu meneer Meiling vlakbij woonde, er niets was veranderd.

Maar ze begrepen het niet. Hun jongensfantasie had uit het verbod al lang kleurige verhalen gedistilleerd. Was Meiling een goudmaker, een alchimist? Henk, die hem zo goed had gekend, kon beter weten. Maar daar hij geen aannemelijke reden voor het verbod kon bedenken, verlustigde ook hij zich in de wilde fantasieën. Waarom hadden de mensen zijn huis verwoest? Henk herinnerde zich het griezelige geraamte, dat hij bij Meiling had gezien. Kon hij geesten bezweren, spoken oproepen?

Nu de man zo onverwacht weer in hun nabijheid was gekomen, stonden ze voor een raadsel, dat alle andere raadselen in ondoorgrondelijkheid overtrof. Ze putten zich uit in gissingen. Hun vader had een verbond gesloten met de schilder. Jan Bauer was een merkwaardig man. De jongens waren oud genoeg om te weten, dat hij tegenover een wereld stond, die hem vijandig gezind was, omdat hij anders wilde dan zij. Waarom zou hij geen gebruik maken van de geheimzinnige krachten, waarover Meiling beschikte, om de wereld naar zijn hand te zetten?

De tuin, of liever het woeste stuk zandgrond, was groot en ongeëffend, zoals de natuur het had geformeerd. Ze slopen en kropen er door, gelijk indianen naar een blokhuis van blanken. Nooit naderden ze dichterbij dan tot op enige meters afstand, want ze respecteerden het verbod. Maar hun vader, die hen eenmaal betrapte bij dit spel, voer uit. Als ze zich niet behoorlijk konden gedragen, liet hij hen opsluiten, beiden.

Zijn woede, een zo zeldzaam verschijnsel, waar het hen gold, sterkte hen in hun overtuiging, dat Meiling geheimzinnigheden bedreef. En nog meer was dit het geval, toen Bauer het hele terrein liet omheinen met prikkeldraad en vervolgens nog de hut van de schilder afzonderlijk. Norse bordjes verkondigden, dat de toegang was verboden op grond van artikel 461 van het wetboek van strafrecht. De veiligheid van de schilder was een erezaak voor Bauer, een kwestie, die zijn heiligste beginselen raakte.

Meiling mocht een hardnekkig asceet zijn – hij had overigens ook andere perioden gekend – op den duur bezweek hij voor de argumenten van de dokter, dat hij zijn gezondheid door deze levenswijze benadeelde. Ingespannen arbeid en daarbij onvoldoende voeding hield geen sterveling uit. Dwaas die hij was, dat hij Koos' kostelijke spijzen van de hand wees! Zijn kunstbroeders zouden hem honen, als ze er van hoorden.

Meiling zei, dat hij geen kunstbroeders had, hij stond alleen en begeerde niet anders. Maar hij eindigde met Bloms raad op te volgen en gebruikte wat hem uit de keuken van de Bauers werd gebracht.

De heer des huizes had niet vergeten, hoe vurig deze man eenmaal voor zijn zaak was opgekomen. Zijn gedrag bewees, dat hij de wereld verachtte, dat hij een beter deel had gevonden dan het platvloerse heil, dat de samenleving kon bieden. Hij voelde zich meer en meer aangetrokken tot die man. En nadat de schilder een blijk van toenadering had gegeven door de maaltijden te accepteren, waagde Bauer het over alle vooroordelen heen te stappen en Meiling staande te houden, terwijl deze zich naar het strand begaf.

Het was een vroege zondagmorgen, acht uur, laat in de winter. Een groezelig licht hing over de wereld, als een vuile sluier. De twee mannen verschenen bijna gelijktijdig op een duintop, elk van een andere kant gekomen. Zij stonden stil, namen de hoed af. De zee bruiste donker en onverschillig. Het geluid, de kleur der wereld, schroefden Bauer de keel dicht. De wind beet hem in de huid als een kwaadaardig dier.

'Als het gepermitteerd is . . .,' zei hij.

'Natuurlijk!'

Ze gingen samen verder, bij elke stap diep wegzakkend in het mulle zand van de helling. De zee was grauw en onstui-

mig. Het water gaf een vage geur af, die met geen enkele reuk kon worden vergeleken. Voor Bauer was het de geur van de schepping zelf, iets onbepaalbaars, dat hij toch heel goed kende, al sedert zijn kinderjaren. Telkens weer als hij in het gebied van die geur kwam, had hij het gevoel dat de zee, de hele wereld, door zijn lichaam stroomde.

Ze liepen tegen de wind in, zwigend. Het gekrijs van de strandvogels was scherp, alsof het de ruimte aan flarden sneed. Tenslotte opende Bauer het gesprek; het zwijgen begon hem te verstikken.

‘Ik hou van Stormoord,’ zei hij, ‘en ik haat het tegelijk. Maar ik geloof niet, dat ik ergens anders zou kunnen wonen. Ik ben hier nu eenmaal geboren en zal hier ook wel sterven. Toch begrijp ik nooit, hoe iemand zich hier kan vestigen, die er niet om de een of andere reden moet zijn.’

‘De zee, de duinen . . .’

‘Die zijn ook op andere plaatsen. Voelt u niet het benauwende van dit dorp? Me dunkt, na wat u is overkomen . . .’

‘Ik voel het en ik voel het niet. Het is zo onbelangrijk. Dat ze m’n werk kapot maken, gaat natuurlijk te ver, maar voor ’t overige: wat heb ik met de mensen te maken?’

Meilings stem was langzaam en vaag, alsof hij in de droom sprak. Bauer ergerde zich.

‘U bent ook op anderen aangewezen.’

‘Wie is dat niet? Maar ik ben het precies zoveel als nodig is om in leven te blijven. De rest heb ik achter me gelaten.’

‘U veracht de mensen?’

‘Grenzeloos.’

‘Maar u beeldt de natuur af, bloemen, de zee. U hebt me bij ons eerste gesprek gezegd, dat dat de ware liefde, het ware geloof is. Ik kan me niet indenken, dat men een deel van Gods schepping verheerlijkt en een ander deel, de mensen, verfoeit.’

‘O, uit de verte kan ik ze liefhebben, althans met ze meevoelen. Hun onderworpenheid aan de eeuwige wetten, hun uitzichtloos bestaan. Maar zodra ik in hun nabijheid kom, zie ik alleen het lage, het platte, het baatzuchtige, het venijnige en jaloerse.’

Er trok een gloed over het groezelige gelaat van de schilder.

‘Ik weet, meneer Bauer, hoe u hebt gestreden met de mensen, hoe u nog met ze strijdt. U moet niet denken, dat ik die strijd

niet heb gekend, dat ik me van het begin af heb onttrokken aan de menselijke samenleving. Ik ben er doorheen gegaan als door een stinkende poel. Men zegt liefde en pleegt verraad, men spreekt van idealen en jaagt zijn belangen na, men verheerlijkt de geest, maar zorgt er voor, dat het vlees vooral niets tekort komt. Zijn er andere, betere mensen? Misschien, maar ze zijn te weinig in aantal om tegen de grote massa op te wegen. De beteren leggen het af. Ze kunnen ten hoogste proberen hun bestaan te rekken door de anderen te ontlopen.'

'U moet dan wel een van de beteren zijn . . .'

'Ik weet alleen maar, dat ik er niet meer tegen op kon, dat ik weg moest om niet kapot te gaan.'

'Is het dan zo erg om kapot te gaan? Dood moeten we immers toch! Is niet ieder van ons persoonlijk verantwoordelijk voor wat er in de wereld gebeurt?'

'Verantwoordelijkheid? Ik heb geen andere verantwoordelijkheid dan voor mezelf!'

'En u verwijt de anderen hun egoïsme!'

'Als dit ook egoïsme moet heten, dan ben ik een egoïst. Ik heb voor hogere dingen willen leven dan het alledaagse belang. Ik wil het nog. Ik moet dingen zeggen, die een ander niet zou kunnen zeggen. En om dat te kunnen, ben ik er tussenuit getrokken.'

'Aan wie moet u die dingen zeggen?'

'Aan de onzichtbare, de ideale mens, die ik me droom.'

'Dat bewijst, dat de vlucht uit de samenleving onnatuurlijk, ongezond is. U moet me goed begrijpen, het is niet mijn bedoeling u te veroordelen. Ik heb daar het recht niet toe. Ik had alleen een onbescheiden nieuwsgierigheid. Ik wilde weten, hoe u leven kunt in die eenzaamheid, waarom u het doet. Maar ik wil wel zeggen, dat hoeveel voldoening u ook mag vinden in uzelf, in uw ideale toehoorder, in uw werk, het zijn volgens mij lapmiddelen. Het afschuwelijkste lijden kan geen reden zijn om de wereld te ontvluchten. Niet dat ik de vlucht als een gemakkelijke oplossing beschouw, integendeel. De eenzaamheid is minstens zo moeilijk als het leven in de gemeenschap. Maar wat bereikt men dan door te vluchten? Hoogstens dat men een minder compleet leven leidt.'

'U bent geen kunstenaar, u voelt geen roeping in de zin, waarin ik die voel.'

‘Ik ben geen kunstenaar, maar ik heb geen andere roeping dan u. Dezelfde roeping, die ieder mens in dit leven heeft: mijn naaste lief te hebben als mijzelf, omdat hij naar Gods beeld is geschapen.’

‘Tja, u bent christen.’

‘Ik ben geen christen. Ik zou het willen zijn.’

‘Ik niet.’

Ze waren omgekeerd en liepen in de richting van het dorp. Bauer had geen hoge dunk meer van de schilder. Hij zag troosteloze armoede en zweeg. Ze beklommen de duinhelling bij zijn huis. Boven gekomen, stonden ze nog even stil en zagen uit over de zee.

‘Dus u ontkent de liefde,’ zei Bauer opeens.

‘De liefde?’ riep Meiling uit. ‘Ik de liefde ontkennen? Er bestaat voor mij niet anders!’

Hij draaide zich met een ruk om en liep naar zijn hut.

Er hing een nevel voor Bauers ogen, toen hij zijn huis binnenging. Koos en de kinderen wachtten al op hem, om samen naar de kerk te gaan.

Voor het eerst sedert lange tijd voelde Jan Bauer weer de behoefte om te bidden, voor Meiling, voor alle stervelingen, die deze aarde bewonen en het leven niet aan kunnen.

VIII

Het gesprek met de schilder betekende een keerpunt in het leven van Jan Bauer. Het was of de donkere voorhang van de hemelen voor eenmaal was opengegaan en een stroom van helder licht had doorgelaten. Gestreden had hij, gedroomd, duisternissen gezien en afgronden van licht. Het donkere branden van de zee en het hoge zingen van een onbenaderbaar en toch onmiskenbaar geluk waren hem vertrouwd geweest. Maar op die zondagmorgen had hij zichzelf gezien zoals men een ander ziet: een mens die leeft, die ademt en men kijkt hem diep in de ogen en weet opeens: zó ben je dus. Ja, zo was hij dus, een man, sterk en zwak om beurten, of ook tegelijkertijd. Maar een geketende aan het mensdom, een hartstochtelijk minnaar van deze schepping met al het goede en boze, dat haar eigen was. Niet op een onbestemd punt, niet terzijde, maar midden in die wereld was zijn plaats, al moest hij op die plaats te gronde gaan, neen, omdat hij op die plaats te gronde moest gaan.

Van roeping had de schilder gesproken. En Bauer was het antwoord niet schuldig gebleven, het enige, dat hij kon geven. Het woord, dat boven deze wereld had gestaan sinds eeuwen, maar dat nu plotseling vlees en bloed in hem was geworden. Het was een verheugend besef, maar niet onvermengd. Want diep en hevig drong het in hem door, dat hij niets anders kon, niets anders mocht dan dit: te staan bij de mensen, zich uit te putten voor hen tot zijn laatste ademtocht.

Van toen af dempte hij zijn weerzin tegen duizend en een dingen, die afkeer en walging in hem wekten. Hij verfoeide ze niet minder dan vroeger, maar hij liet zich niet meer meeslepen door zijn drift, noch jegens zichzelf, noch jegens anderen. Domheid en laagheid, de gulzige wolven, die het goede in de mens opvraten, maakten diezelfde mens tot een lijdend en beklagenswaardig wezen. Dit te kunnen: de liefde te dragen en niet in opstand te komen, was het enige, dat hij nog in dit leven erkende.

Koos, die hem altijd had gevolgd, zag hem soms aan, alsof zij

hem niet begreep. Zijn stemklank was zachter, inniger geworden. Vroeger konden zijn woorden verscheurende dieren zijn, nu tastten zij voorzichtig, bevreesd te wonden.

‘Wat de mensen ook waard zijn, men moet ze alles geven,’ zei hij.

‘Dat heb je immers altijd gedaan.’

‘Ik heb om mezelf gedacht. Ik heb onder hun slechtheid geleden, maar niet op de juiste manier. Niet om hen, maar om mezelf heb ik geleden. Mijn strijd met God heb ik hun verweten.’

‘Je strijdt toch niet meer met God?’

‘Natuurlijk strijd ik met God, zo goed als ik met de mensen strijd. Wie liefheeft, kan niet anders doen dan strijden. Of dacht je, dat laffe berusting beter is?’

‘Nee,’ zei ze, ‘maar er is een punt, waar alles stil wordt.’

‘Op een punt kan men niet leven.’

Ze begreep hem nog wel, maar ze voelde, dat er een grens was, waarbuiten ze hem niet kon volgen. Zij moest zijn zorgen verlichten en hoe zou ze dat kunnen, als ze met hem ging door de verterende vuren van op de spits gedreven gevoelens? Jan Bauer, een krachtige man, die de veertig gepasseerd was, die iedereen in het dorp kende, die zich dagelijks tussen de mensen bewoog, werd een legendarische figuur. Zijn uiterlijk leven veranderde nauwelijks. Hij deed zaken, steeds grotere. Hij was huiseigenaar, bouwer, steunpilaar van filantropische instellingen, raadsman van talloze hulpbehoevenden van allerlei soort. De dorpsbevolking, die tot een al banaler levenswijz afzakte, zag hem als een wandelend monument van een voorbijge tijd. En toch nam hij intensief deel aan wat men de vooruitgang noemde. Hij bevorderde ontspanningsverenigingen van zijn personeel, hij bekostigde feesten en uitstapjes voor de schooljeugd, hij wist de directie van het badhotel te bewegen, gedurende het seizoen schilderijtentoonstellingen te organiseren. Maar tegelijkertijd bleef hij de onwrikbaar rechtzinnig gelovige, de sobere in uiterlijk en levenswandel, de man die weinig lachte en nooit een luchtig woord sprak. Alle eeuwen van ingetogenheid, die Stormoord had doorleefd, waren samengeballd in hem.

Zij, die zich vooruitstrevenden noemden, zagen in Jan Bauer een voorman. En zij, die hardnekkig wilden vasthouden aan

tradities, beschouwden hem evenzeer als hun kampioen. Er waren velen, die hem vereerden, er was niemand, die hem liefhad. En talrijk waren nog steeds zij, die hem duistere motieven toeschreven, hem er van beschuldigden mateloze rijkdom te vergaren, ten koste van zijn medemensen. En inderdaad, hij werd met de dag rijker. Het was of niet alleen het in de zaak gestoken kapitaal, maar ook de voor menslievende doeleinden weggeschonken sommen rente afwierpen. Soms dacht hij er aan, iets groots te doen met zijn geld, een gebouw, een stichting. Maar hij voelde zich daartoe niet rijp, het paste hem niet de aandacht van de wereld te vragen met een groot gebaar. Die na hem kwamen, zouden de voltrekkers zijn van het werk, waarvan hij de fundamenteën had gelegd. Zijn jongens, die de burgerschool in de stad bezochten, zijn dochter, een mooi meisje, dat in stille toewijding haar moeder volkomen gelijk was, waren zijn erfgenamen in meer dan één opzicht. Naar alle schijn zouden zij zijn sinds jaren gespannen verwachtingen niet teleurstellen. Zij onderscheidden zich van alle jonge mensen, die Bauer kende, door hun afkeer van overbodige woorden, door een levenslust, die niet naar het uitbundige haakte, maar naar concentratie in ernstig werk. Toch verschilden zij onderling sterk, en hun concentratie belette niet dat zij dol waren op sport- en kunstbeoefening. Tot zijn verbazing moest Bauer constateren, dat zijn jongste twee kinderen een uitgesproken talent voor de schilderkunst aan de dag legden. Nu hij hun karakter meende te kennen, maakte hij zich daarover niet meer ongerust. Te vaak had Blom hem verzekerd, dat kunstenaarschap en een degelijke levenswandel elkander niet hoefden uit te sluiten, al kwamen er ook andere gevallen voor. Bauer wist dit laatste maar al te goed. Meiling was niet lang na het bewuste gesprek uit Stormoord vertrokken. Sindsdien had Bauer dikwijls confraters van hem ontmoet, ter gelegenheid van de exposities in het badhotel. Blom, de alwetende, lokte de schilders naar Stormoord. Hij bewerkte, dat Bauer zich het lot van deze mensen, voor het merendeel arme drommels, aantrok door een expositieruimte voor hen te vinden en niet minder door aankoop van hun werk. Zo werd de fabrikant bijna tegen wil en dank een maecenas, die in al zijn kamers moderne schilderijen had hangen. Ofschoon hij voor de gebreken van dit vrijevochten volkje nu evenmin blind was als vroeger, begreep

hij van lieverlee toch, dat dit deel van het mensdom hem in menig opzicht meer had te zeggen dan de rest. Zij, althans de besten onder hen, zagen elke dag opnieuw de schepping aan, als was zij zojuist door God geformeerd. Zij zochten naar een contact, een gemeenschap met het hoogste, en gaven daarvoor de schatten dezer wereld prijs. Zij waren dromers, dwepers, schooiers vaak, die zich niet lieten vangen in het net van een in leugen en ongerechtigheid voortziende maatschappij. Zij droegen iets van het vuur, dat helden en profeten maakt.

Bauer moest dit erkennen, al ging het hem niet van harte af. Niet zozeer omdat deze zelfde mensen anderzijds zo dikwijls met zijn ideaal in strijd kwamen. Maar omdat hij nog altijd niet kon inzien, waarom een beoefenaar van zuivere arbeid in het kader der maatschappij niet kon leven onder het onuitblusbare licht van God. Waar waren zij, de arbeiders, de zakenlieden, die men aan iedere oogopslag, aan ieder gebaar, als geroepen kon herkennen? Het vissersvolk – maar het was er amper meer. De laatste schuiten stonden 's zomers als reliëkwieën op het strand en kwamen slechts in beweging, wanneer een badgast een halfuurtje begeerde te varen. De mannen monsterden aan in andere plaatsen, de vrouwen droegen nieuwerwetse japonnetjes. Zij geloofden en bleven de kerk trouw, maar mét de onzekerheid van hun dagelijks brood verdween de ondefinieerbare bekoring, het waas van zuiverheid, dat Jan Bauer vroeger om hen had waargenomen.

De kunstenaars, dat wist hij nu, zagen neer op al het maatschappelijke, dat zij burgerlijk noemden. Alsof een burger per se een verachtelijk mens was. Alsof het niet beter was, te streven naar eensgezindheid met zijn medescheepselen, door tezamen met hen te leven en te werken, dan hoogmoedig zich van hen af te zonderen en te verklaren, dat hun grauwe domheid niet meer dan verachting verdiende. Het waren niet allen Meilings, de hooghartige artiesten. Zij versmaadden het vette der aarde niet, indien hun dit werd geboden, ook niet als het hun door de hand van een burger werd gereikt.

Nadat Meiling de oude bouwkeet had verlaten, was deze lang onbewoond gebleven. Later trokken er andere schilders in, rumoerige lieden, dikwijls met vrouw en kinderen, een allegaartje. Gediensstige geesten brachten Bauer onder het oog, dat hij er niet goed aan deed, dat volk op zijn grond te

tolereren. Het was een ontuchtige bende, een schandvlek voor het dorp.

Bauer ging op informatie uit en inderdaad bleek het, dat hij mensen herbergde, die samenleefden in een staat, die zij vrije liefde noemden, maar die Bauer alleen met hoererij kon bestempelen. Hij gaf hun een week tijd om hun biezen te pakken. Henk, toen een jongen van zestien jaar, die met de schilder bevriend was geraakt en les bij hem nam, smeekte zijn vader, de mensen niet te verjagen.

‘Jongen, weet je wat je zegt? Is het de mens geoorloofd, zich aan ontucht over te geven?’

Henk kon niet anders dan ontkennend antwoorden. Maar hij had geen fout bij die mensen kunnen vinden, hij hield van hen, ze waren tactvol, goed en gul.

‘Ik hoop niet de dag te beleven, waarop jij je aan dergelijke dingen zou overgeven. Ze hebben te verdwijnen!’

Als een valbijl sneden deze woorden alle verdere discussie af. De jongen bleef alleen met zijn verdriet. Hij had leren inzien, dat behalve de overtuigingen van zijn vader, er vele andere bestonden en dat die niet alle verwerpelijk waren. Zonder in het algemeen behoefte te voelen om van de hem sinds zijn vroegste jaren gewezen paden af te wijken, begreep hij toch, dat hij vaders absolutisme nooit zou kunnen navolgen.

Maar ook de twaalfjarige Koosje leed onder de beslissing van haar vader. Zij tekende met overgave, zij had veel geleerd van de schilder. Zij had zijn kinderen verzorgd en vertroeteld. Haar vroeg ontwikkelde, vrouwelijke gevoeligheid, kreeg door de plotselinge scheiding een schok. Zij was rijp genoeg om haar vader te begrijpen, maar evenzeer om in een hartstochtelijke opwelling hem met verwijten te overstelpen. Was dat het stille kind, dat bijna onopgemerkt haar weg ging? Het was Bauer, of de vlammen, die in haar ogen brandden, uit afgronden opstegen.

‘Je trouw aan je vrienden eert je,’ zei hij. ‘Maar wat je als kind tegenover je ouders past, weet je blijkbaar niet.’

Daarop was zij in tranen uitgebroken en Bauer had zich ellendig en hulpeloos gevoeld.

‘Dat kind,’ zei hij die avond tegen zijn vrouw, ‘treedt heel anders op dan ik had verwacht.’

‘Ze is een goed kind,’ zei Koos, ‘maar heel wijs voor haar

jaren. Ik zal nog wel met haar praten.'

En Koos, die wist, dat dit meisje meer dan de jongens had meegekregen van het temperament van haar vader, sprak met haar als met een volwassene.

'Ik heb slecht tegen vader gedaan,' zei Koosje tenslotte. 'Maar wat hij gedaan heeft, is óók erg!'

Van toen af waakte Bauer er zorgvuldig voor, dat geen ongetrouwd onder het mom van gehuwd te zijn het schilders-huisje betrokken. Hij wenste hun trouwboekje te zien en anders kwamen ze er niet in. Blom bespote hem onbarmhartig en vroeg, of hij het trouwboekje als een brevet van zedelijkheid beschouwde. Neen, dat deed hij niet, maar men moest toch een norm hebben, een houvast. Hoe kon Blom, die althans op het stuk van seksuele moraal nooit van lichtzinnigheid blijk had gegeven, zijn bezwaren bespotten? De dokter antwoordde, dat hij niet lichtzinnig was, in geen enkel opzicht, en dat hij inderdaad met die zogenaamde vrije liefde weinig op had. Maar Bauer gedroeg zich als een paard in een porseleinkast door allen, die op dit punt een andere mening hadden, over één kam te scheren.

'Die felle eenzijdigheid van jou heeft mooie kanten. Maar je maakt er slachtoffers mee, je offert er onschuldigen aan op.' Dit woord trof Bauer. Dat die onschuldigen het schildersgezin waren, wilde er bij hem niet in, maar indien de arts daarmee zijn kinderen bedoelde, was het een ander geval. 'Luister eens goed,' zei de dokter. 'Preken gaat me niet gemakkelijk af, maar er is niet altijd aan te ontkomen. Je bent een bevoorrecht man. Je hebt kinderen, waarvan er, als ik het goed zie, zeker twee tot belangrijke mensen, tot persoonlijkheden, zullen opgroeien. Begrijp toch, wat je daarin is geschonken. Begaafde mensen zijn zeldzaam en de geschiedenis leert, dat zelfs de meeste grote mannen een middelmatig of minder dan middelmatig nageslacht hebben voortgebracht. Jij, die je leven op je kinderen hebt gebouwd, mag je Schepper wel op je blote knieën danken. Zorg er nu voor, dat je kinderen niet van je vervreemden. Ze hebben geen enkele neiging voor het extreme of dolzinnige, maar dat wil natuurlijk niet zeggen, dat hun opvattingen een duplicaat van de jouwe zullen zijn. Door ze met geweld in een bepaalde richting te duwen, bereik je alleen maar, dat ze een afkeer van je krijgen en je zo gauw

mogelijk zullen ontlopen.'

'Moet ik dan alles maar goedvinden?'

'Je moet je verstand gebruiken en inzien, dat de tijd niet blijft stilstaan en dat elke tijd een andere geest heeft dan de vorige. Het hardnekkigste conservatisme kan daar niets aan veranderen.'

'Van een conservatisme, dat al bijna negentien eeuwen stand heeft gehouden, wil ik graag een aanhanger zijn.'

'Als je denkt, dat de opvattingen van de christenheid door alle eeuwen heen gelijk zijn gebleven, heb je het mis. De grondslagen mogen gelijk zijn gebleven, de interpretatie daarvan voor het dagelijks leven is voortdurend gewijzigd. Eenmaal gold het als zondig, te geloven dat de aarde draait. Toen het roken in zwang kwam, werd er van de kansel heftig tegen gefulmineerd. Dat zijn maar kleinigheden, zul je zeggen. Maar ze bewijzen, dat er een conservatisme is, dat zich van een religieuze dekmantel bedient. Zo is het ook met jouw houding tegen je kinderen. Zolang ze geen enkele neiging tonen om zich aan losbandigheid over te geven, zou ik veel door de vingers zien, ook als je dat moeilijk valt.'

Zelden had de arts zo lang en zo ernstig met zijn vriend gesproken. Hij, intiem met Bauer sedert jaren, die zijn kinderen in de wereld had geholpen, kende in zijn bestaan van bejaarde vrijgezel weinig andere vreugden dan de ontwikkeling van dit gezin te volgen. Hoewel hij aan scepticisme weinig had ingeboet en van de toekomst niets beters verwachtte dan het verleden had geschonken, hing hij toch aan Bauer en de zijnen met de weerbarstige liefde van de ontgoochelde mens. De kinderen, van hun kant, kwamen nog altijd graag bij hem. Blom was op zijn hoede. Nooit liet hij een woord los, waaruit kon blijken, dat de rechtzinnigheid, die bij hen thuis de toon aangaf, in hem geen volgeling had. Zij wisten, dat hij buiten de kerk stond en zagen wel in, dat hij een mens was van heel andere allure dan Jan Bauer. Soms brachten ze religieuze onderwerpen ter sprake. Blom verklaarde dan openlijk, dat hij daarover geen mening wenste te verkondigen.

Jan, de oudste zoon, dwong hem eindelijk kleur te bekennen. Eerstdaags zou hij zijn intrede in de zaak van zijn vader doen. Alles wat hij deed, verrichtte hij met een ernst, alsof nergens in de dingen van dit leven een speels element was verborgen.

gen. Zelfs ontspanning was hem een arbeid, die met noeste toewijding moest worden volbracht. Sinds hij op zijn benen kon staan, had hij belang gesteld in de zaak. Nooit had iemand er aan getwijfeld, dat hij de opvolger van zijn vader zou worden. Toch overviel hem, nu hij de school ging verlaten, een vrees voor de toekomst. De stugge jongen wist geen uitweg voor dit gevoel, waarvan hij de herkomst niet begreep. Het was hem plotseling, alsof hij de wereld niet meer kende en zichzelf evenmin. Wie was hij en wat moest hij hier? Wat betekende leven? Wat betekende God? Het kwam geen ogenblik in hem op, hierover met zijn vader te praten. Zijn moeder zou veel eerder in aanmerking zijn gekomen, maar door haar zou ook zijn vader er van horen en dat wilde hij niet.

Hij was groot en zwaar gebouwd. Hij had enorme handen, de bakkershanden van zijn vader, een hoekig gelaat en borstelige haren. Blom, die hem zag verschijnen, herkende scherp het moeizame, het wereldvreemde in deze jongen. Hij bewoog zich, alsof er een zware last op zijn schouders drukte. Nadat hij was gaan zitten, wreef hij zich van nervositeit enige tijd in de handen. Er parelde zweet op zijn voorhoofd.

‘Het gaat mis met me,’ zei hij eindelijk.

‘Waarom?’

‘Ik ben bang. Ik kan niet meer slapen. Ik geloof, dat ik alles verkeerd zal doen, als ik in de zaak ben.’

Hij sloeg de handen voor het gezicht en barstte in snikken uit. De dokter, een man van ervaring, wist hem al gauw zodanig tot kalmte te brengen, dat hij zijn moeilijkheden in enigszins overzichtelijke vorm kon opbiechten. Hij had gezwoegd en geploeterd, alle lange schooljaren door. Zwaar had hij de verantwoordelijkheid gevoeld, om een behoorlijk figuur te slaan. Maar wat was die verantwoordelijkheid in vergelijking met die, welke aanstonds op hem zou komen te rusten? De ogen van meer dan honderd man zouden op hem gericht zijn, om maar niet te spreken van de ogen van zijn vader, die scherper blikten dan die van honderd anderen. Zijn vader was een geweldige figuur, die met de kracht van zijn hoofd en handen het bedrijf had opgebouwd, iemand, die overal bekend stond als een uitzonderlijk man. Wat kon hij, de zoon, daar tegenoverstellen? Hij was niet geboren om leiding te geven, maar om ergens op een ondergeschikt postje zijn dagen te slijten.

‘Alles went,’ zei de dokter, ‘ook leiding geven. Bovendien krijg je eerst een lange leertijd en word je niet meteen bovenaan geplaatst. Het prestige van je vader zal het voor jou gemakkelijk maken, je te doen gelden. Vergeet niet wat een klank de naam Bauer heeft.’

‘Maar ik twijfel aan alles,’ zei de jongen. ‘Ik begrijp het nut niet meer van zaken doen, van leven, van niets! Er is me altijd voorgehouden, dat God het zo wil, maar waarom is er nooit bij gezegd.’

‘Dat kan niemand je zeggen, aangezien niemand het weet. Het is inderdaad wel eens moeilijk om in een wereld te leven, waarvan de zin ons ontgaat. Toch moeten we ons daarin schikken. En als je daarbij kunt geloven, dat God in Zijn goedheid alles zo beschikt, zul je veel verlichting vinden.’

‘Waarom spreekt u van God? U gelooft immers niet.’

Blom haalde de schouders op. ‘Het schijnt niet voor iedereen te zijn weggelegd, te kunnen geloven. Ik heb het tenminste na m’n kinderjaren niet meer gekund. En ik wil wel zeggen, dat ik het geloof heb geminacht, totdat ik je vader heb leren kennen. Vóór die tijd besehouwde ik het als een gemakkelijke wijze om moeilijkheden in de doofpot te stoppen. Nu weet ik, dat het ook een prikkel kan zijn om de moeilijkheden op te zoeken en te pogen ze te overwinnen. Ik kan je maar één raad geven: probeer in dit opzicht zoveel mogelijk als je vader te leven. En als je op het ogenblik niet in God kunt vertrouwen, vertrouw dan in de genezende kracht van het leven. Heus, je zult gauw merken, dat alles gemakkelijker gaat dan je nu denkt.’

Blom kon niet zeggen, dat hij met zijn advies aan de jongen tevreden was. Maar hij wist niet, hoe hij er zich beter uit had kunnen redden. Het zou wel een wonder zijn, als de kinderen van Jan Bauer een gemakkelijk leven zouden hebben. En deze jongen leed bovendien, doordat hij duidelijk minder begaafd was dan zijn broer en zuster. Toch zag hij de toekomst van de jonge Jan niet donker in. Een puberteitscrisis, die niet van lange duur zou zijn. Voorlopig echter had de jongen het nog hevig te kwaad.

Meer dan de raad van de dokter had diens persoonlijkheid indruk op hem gemaakt. Het was hem, of hij Blom voor de eerste maal had gezien, zo duidelijk had hij opeens zijn in een geestelijk luchtledig levende persoonlijkheid aanschouwd. De vele scep-

tische woorden, die hij ondanks zijn jeugdige leeftijd uit de mond van anderen had opgevangen, waren langs hem heengegaan. Maar de bekentenis van hun aller vriend Blom, dat hij zonder God leefde, benam hem het laatste restje evenwicht. Aan het fuifje, dat zijn klas gaf ter gelegenheid van het behaalde einddiploma, nam hij geen deel. Hele dagen bleef hij van huis, zwierf langs het strand en kwelde zich met vragen, waarop geen antwoord bestond. Het kon niet uitblijven, dat Koos zijn ellende opmerkte. Hij vertelde haar alles en opeens schaamde hij zich, omdat hij haar niet eerder in vertrouwen had genomen, maar wel de dokter. Ze zei, dat ze hem daar geen verwijt van maakte, ze kon begrijpen, dat hij Blom, als man, de voorkeur had gegeven. Hij moest maar bidden om geloof en geduldig zijn. En vooral vertrouwen stellen in zijn vader, met wie hij binnenkort zo nauw zou moeten samenwerken.

Bauer ging nooit voor zijn genoegen op reis. Zelfs familiebezoeken legde hij niet meer af. Die liet hij aan Koos over. Hij voelde zich alleen thuis in Stormoord, voorzover hij zich ergens thuis kon voelen. De kinderen gingen graag en dikwijls uit. De jongens hadden enige malen in de stad een komedie bezocht, een instelling waarvan Bauer amper het bestaan kende en waartegen hij dus geen bezwaren had. In hun vakanties ondernamen zij voetreizen, die soms enige weken duurden.

Dit jaar ging ook Koosje mee, onder de bescherming van haar grote broers. Op deze reis was het, dat de drie elkaar geheel vonden; Jan, vanwege zijn innerlijke beroeringen tegen heug en meug meegetrokken, ontdekte, dat ook de anderen met problemen worstelden. Het gaf hem geen hogere dunk van zichzelf, dat het zusje, zoveel jonger dan hij, wat de rijpheid van haar gevoels- en gedachtenleven betrof, niet bij hem achterstond. Maar allen waren zij uit dezelfde vader gesproten en leefden onder zijn bewind. Zij hadden hem lief en wisten toch, dat hun weg van de zijne moest afbuigen.

Allen twijfelden zij aan Gods bestaan, maar geen van hen kon zich de wereld zonder Hem denken. Dat Hij echter een zo streng meester was als hun vader het voorstelde, wilde er bij hen niet in. Henk, nog altijd een naar binnen gekeerde knaap, sprak weinig, maar Koosje voerde het woord ook voor hem. Zij had het over de schoonheid en de liefde, over de mens, die zich geroepen voelt en over bouwvallige conventies

heenspringt. Haar ogen schitterden, haar wangen liepen rood aan. Jan vroeg haar waar zij dat alles vandaan had, zij was nauwelijks verder dan het ouderlijk huis geweest.

Koosje haalde de schouders op en gaf geen antwoord. Zij zag er uit als een volwassen vrouw.

Zij maakten lange marsen, namen de natuur in zich op met al hun zinnen en keken hun ogen uit in de steden. Ze dwaalden door musea, waarbij het Jan vaak te machtig werd. Die zette zich dan neer op een bank, terwijl de anderen zich aan de kunstwerken vergastten. Als het even kon, brachten zij de nacht door in een boers logement, waar zij des avonds, moe en verzadigd, op een beschaduwd terras zaten. De beide jongsten keken de krabbels door, die zij overdag tijdens een rustpoos in hun schetsboek hadden gemaakt, of staarden naar de langzaam donkerende hemel. Zij voelden de onuitsprekelijke grootheid van het leven en barstten soms in enthousiasme uit, wanneer zij de herinnering aan een pas gezien kunstwerk of landschap ophaalden. Zelfs Henk kon onverwachts alle moeheid en bezinning van zich af schudden, en juichen en springen als een dronkeman. Jan zat daar verbaasd naar te kijken, met wijdopen ogen. Hij begreep deze geestdrift en hij begreep hem ook weer niet. Zij mochten zich gelukkig prijzen, omdat zij zich begaafd voelden, maar zij moesten daarvan ook alle zwaarigheden dulden. Koosje moederde over hem, liet haar hand langs zijn haren glijden en zei, dat hij niet altijd voor doodbidder hoefde te spelen. De misère kreeg hem opeens weer te pakken. Hij vergat haar leeftijd en verklaarde, dat hij er niet tegenop kon, nog niet. Ze moest het begrijpen: ze was zoveel rijker bedeeld dan hij.

‘Ja, ik begrijp het, maar ik geloof, dat je te veel naar anderen kijkt. Als ik naar anderen kijk, kan ik me ook ongelukkig voelen, want ik verbeeld me niet, dat ik de beste ben.’

Bij zijn thuiskomst sleepte Jan nog alle problemen met zich mee, die zijn geestelijke bagage vormden bij het vertrek. Maar hij had duidelijker leren zien: de grootheid en starheid van de vader, de grote geestelijke voorsprong, die zijn broer en zuster op hem hadden, het gebrek aan innerlijke lenigheid, waarmee hij was behept. Terwijl de anderen weer naar school gingen, bleef hij alleen achter en kwam tegenover zijn vader te staan.

Jan Bauer, inwendig gloeiend van geluk, nu zijn oudste zoon hem ging assisteren, zag plotseling, dat de jongen onder iets gebukt ging.

'Wat is er? Je hebt altijd zoveel van de zaak gehouden!'

'Dat is het niet. Ik wil heel graag werken.'

'Wat scheelt er dan aan?'

Maar de jongen zei niets en sloeg de ogen neer. Op hetzelfde moment voelde Bauer het aan. Hijzelf en niemand anders stond deze jongen in de weg. Hij verkilde van het hoofd tot de voeten. Hij had verkeerd gedaan, maar wat en hoe? Zijn kinderen, zijn hoop, zijn leven, kenden hem niet, ze vreesden hem.

'Kun je er niet met me over spreken?' vroeg hij. Zijn stem klonk zo zacht en bijna onderdanig, dat hij haar zelf niet herkende. Hij had gezworen bij de mensenzinnelijkheid, laat staan dat hij zijn kinderen niet zou liefhebben. De aarde wankelde onder hem.

'Ja,' zei Jan, 'ik ben bang, dat ik anders zal willen dan u.' 'Anders? Wat anders? Natuurlijk zul je het anders doen dan ik. Je bent jong, je begint pas. Het leven staat niet stil. Ik stel hoge eisen aan je, hogere dan aan een employé, omdat je mijn zoon bent en de verantwoordelijkheid zult moeten dragen. Ik heb veel op mijn schouders geladen, soms tegen wil en dank. Maar tenslotte heb ik altijd gevoeld, dat ik het moest doen, omdat er maar weinigen zijn, die een harde taak aandurven. Maak je overigens niet ongerust: ik ben niet van zins, die taak van me af te schuiven en op jou te leggen. Je zult er vanzelf in groeien, met de jaren. Ik zal je niets opdringen, je moet je eigen weg gaan. Als je met anders willen dan ik bedoelt, dat je zelf je weg wilt zoeken, dan ben ik het volkomen met je eens.'

'Ja, dat bedoel ik,' zei Jan.

Hij reikte zijn vader de hand. Waarom bang zijn voor het leven, waarom voor deze beste van alle mensen?

Ze gingen naar de fabriek. De jonge Jan Bauer was zijn leven van volwassene begonnen.

Over een jaar zou ook Henk de H.B.S. hebben doorlopen. Bauer, bevreesd voor nieuwe moeilijkheden, wilde de oplossing daarvan niet tot het laatste moment uitstellen, liever elke

narigheid voorkomen. Met de dag zag hij duidelijker, dat er een grote afstand was tussen hem en zijn kinderen. Kon het nog anders worden? De storm van zijn begeerte naar het absolute werd doorkruist door een nieuw geweld: de angst, zijn kinderen te zullen verliezen. Hij voelde zich heen en weer geslingerd als een stuurloos schip. Hij dacht er over, met Koos hierover te praten, met Blom, met de dominee. Maar hij voelde, dat hij geen omwegen meer mocht maken. Oog in oog moest hij met zijn kinderen staan, als gelijke tegenover gelijken.

Hij nam zijn tweede zoon apart. Henk, wiens dunne, nerveuze handen zo sterk contrasteerden met die van zijn vader en zijn broer, sidderde.

‘Heb je het koud?’

‘Een beetje.’

‘Jongen, laten we niet bang voor elkaar zijn. Ik heb maar één verlangen: dat je gelukkig wordt.’

De jongen begon nog sterker te beven. Bauer legde een hand op zijn schouder.

‘Het moet goed tussen ons zijn en het kán goed tussen ons zijn. Ik houd niet van loftuitingen, maar nu ik met je over je toekomst wil praten, moet ik zeggen: je bent een jongen, die iets belooft. Laat ik er bij voegen, dat ik het me anders had voorgesteld. Maar wat doet het er toe, wat ik me had voorgesteld? Het is jouw leven, niet het mijne. Ik ben nooit een gemakkelijke vader voor jullie geweest. Dat lag nu eenmaal in mijn aard. Je moet niet denken, dat ik er ooit plezier in heb gehad, jullie te hinderen of tegen te werken.’

‘Maar, vader, dat heb ik nooit gedacht!’

‘Daar ben ik blij om. Je weet waarschijnlijk wel, dat ik Jan en jou altijd als mijn opvolgers in de zaak heb beschouwd. Wat Jan betreft, zal het wel in orde komen, maar jij wilt misschien een andere kant uit. Ik leg me daarbij neer. Ik zou me er alleen dán niet bij kunnen neerleggen, als je een goddeloos leven ging leiden. God is het begin en het einde van alle dingen. De kunst – je weet hoe ik er tegenover sta. Van nature heb ik er geen enkele belangstelling voor. Toch heb ik er in de loop van de jaren het een en ander voor gedaan. Misschien was dat een soort voorbereiding voor het feit, dat ik twee kinderen heb, die ook hun heil in de kunst willen zoeken. Ik ben maar een onwetende dorpeling, maar ik heb

leren inzien dat er in dat kunstgedoe iets zit, dat met mijn eigen aanleg overeenkomt. Je begrijpt me waarschijnlijk wel. Nu ben ik er bang voor, dat je uit angst me voor het hoofd te stoten, niet met je plannen voor de dag durft te komen. Doe dat gerust. M'n ziel hangt niet aan de zaak. Je moeder en jullie, iets anders telt niet voor mij...'

Henk stamelde. 'Waarom... Ik begrijp niet... ik weet nog niet...'

'Goed, dan spreken we er later nog eens over. Je kent nu mijn standpunt.'

Maar opeens kwam de jongen los. 'Ja, natuurlijk, ik wil schilderen worden. Maar kan Jan alleen voor de zaak staan?'

'Waarom niet? Ik sta er ook alleen voor. En als hij het niet kan, zullen we wel verder zien. Je moet in ieder geval je gang gaan.'

Door deze gesprekken veranderde de atmosfeer in het gezin. De kinderen, Koosje niet uitgezonderd, begrepen, dat ze als volwassenen werden beschouwd. Ze begrepen ook, dat hun vader in de diepten van zijn wezen eigenschappen had verborgen gehouden, die, nu hij ze had geopenbaard, hem plotseling in hun ogen tot een onvermoede grootheid deden stijgen. Wat de jonge kunstenaars in hem liefhadden, was bovenal het leven, de machtige beweging van zijn innerlijk, waarop de jaren geen vat schenen te hebben. Ook herinnerden ze zich moeders verhalen over de grootvader, een somber en gekweld man, die in een krankzinnigengesticht was gestorven. Uit de duisternis van het verleden kwam een lichtbundel op hen toegestoven, die zich al meer verbreedde. Zij stonden in het volle licht, op hen rustte de opdracht, te zeggen wat lange eeuwen on gezegd was gebleven. Ze hunkerden er naar, te studeren, te werken, iets te presteren, naam te maken. Maar nu er een sterke druk van hen was afgenomen, werden ze ook vrolijker, soms uitbundig. Zelfs in het bijzijn van hun vader lanceerden ze grappen, spraken heftig over kunst en kunstenaars en liepen met afleveringen van 'De Nieuwe Gids' rond. Koosje waagde het, haar vader om de aanleg van een tennisbaan te vragen. Bauer noch zijn vrouw hadden ooit van het tennisspel gehoord, maar op haar enthousiaste beschrijving werd haar verzoek ingewilligd. De winter was maar nauwelijks voorbij, toen men met de aanleg van de baan begon. Heel Stormoord deelde

in de glorie, al ontbrak de kritiek niet. De kinderen, die als spooorscholieren weinig kameraden thuis hadden ontvangen, strooiden uitnodigingen rond om van de tennisbaan gebruik te maken. Bauer kon niet nalaten het rappe bewegen van die jonge, lenige figuren te bewonderen. Het was of er een golf zonlicht over hem heen werd geworpen. Ja, de oude tijden waren somber geweest en hij was een kind van die tijden. Maar die nu opgroeiden, zouden het beter hebben. Zij dompelden hun lichaam in licht en lucht en water. Zij hadden de natuur, Gods schepping, lief. Zij kenden de vreugde, en het was niet verboden, verheugd te zijn. Zelfs als zij God niet kenden, waren zij Hem nabij.

Zo dacht Jan Bauer, meegevoerd door de stroom van jong geluk, die door zijn huis voer. Toch maakte hij zich niets wijs. De donkere kanten van het leven konden niet worden uitgewist. Er werd geleden, er zou worden geleden tot het einde der tijden. En wie kon zeggen, wat er over jaren, misschien over een maand reeds, zou zijn geworden van die jonge gestalten, die zich nu als vlinders in de zon bewogen? Des te meer reden, om het geluk te grijpen, waar het zich aanbood. Het was door gedachten als deze, dat hij er toe kwam, zijn kinderen te zeggen, dat hij er geen bezwaar tegen had, indien er des zondags werd getennist. Aanvankelijk hadden ze het niet gedaan, overtuigd dat dit niet overeenkwam met hun vaders inzichten. Maar al vond Bauer dit goed, de publieke opinie dacht er anders over. Ten aanschouwen van ieder, die er naar wilde kijken, speelden de jonge Bauers op zondagmiddag dat nieuwbakken kaatsspelletje. Het was een gruwel voor iedere christen. Zo spraken degenen, die zich het monopolie van rechtgelovigheid toekenden. Het waren er velen. Bauer was Oostindisch doof voor deze stemmen, die hij al zo vaak in zijn leven had getrotseerd. Maar nu kwam de dominee zelf er aan te pas. Hij vroeg Bauer, of deze het met zijn opvattingen van zondagswijding kon overeenbrengen, dat zijn kinderen zich in het zweet renden om een bal te slaan. De fabrikant antwoordde, dat hij daar geen ont-heiliging van de dag des Heren in kon zien. Het was minder belangrijk wát men deed, dan hóe men het deed. De kwezels, die de hele dag achter hun hor zaten en hun medemensen belasterden, mochten naar het uiterlijk nog zo braaf zijn, hij gaf geen cent voor die vroomheid. Zijn kinderen, Bauer stond er voor

in, waren godvruchtige mensen, die er geen ogenblik aan dachten, zich te bemoeien met wat hen niet aanging.

‘Denk aan het voorbeeld,’ zei de predikant. ‘Ik weet wel, dat de geest belangrijker is dan de letter. Maar de meesten nemen de geest niet waar en zien alleen de buitenkant.’

‘Des te erger voor de meesten. Wanneer ik een voorbeeld moet geven door schijnheilig te zijn, dan bedank ik daarvoor. Jarenlang heb ik tegen hun wormstekige kleinzieligheid gevochten. Ik heb daar geen lust meer in. Ze mogen hun conservatisme koesteren en voor mijn part hun moderniteiten, het kan me niet schelen. Ik ga mijn eigen weg.’

‘Dus je hebt je van de mensen afgewend.’

‘Nee, dat heb ik niet! Ik heb het gewild, maar niet gekund. Op mijn oude dag moet ik tot de conclusie komen, dat ik niet van ze af kan. Waarom, dat mag God weten!’

In zijn eerstvolgende preek bracht de dominee het onderwerp ter sprake. Zondagsheiliging wilde niet zeggen, dat men de ganse lange dag met een uitgestreken gezicht rondliep. In zijn eigen geweten moest de mens de maatstaf voor een juiste houding vinden. Zij, die in Christus leefden, werden Hem niet afvallig, door zich aan een onschuldige ontspanning over te geven.

De atmosfeer in de kerk was geladen. Haat en opstandigheid schoten op als woekerplanten. Welja, waarom zou de kapitalist Bauer niet de kerkelijke sanctie krijgen op zijn goddeloos gedrag! Maar er waren grenzen. Een predikant, die met rijkdom en vrijzinnigheid heulde, kon men hier niet gebruiken. Er dreigde een breuk. De ontevredenen liepen te hoop, wilden de zaak bij de classis aanhangig maken. Ds. Schouten, een gevoelig man, die sedert jaren weduwnaar was en zich slechts met inspanning van al zijn krachten op de been had gehouden, kreeg een geestelijke ineenstorting. De dokter schreef langdurige rust voor en de predikant vertrok uit Stormoord. Hij zou er nooit terugkeren. De zaak was daarmee van de baan, althans voorzover het de voorganger betrof. De ergernis echter duurde voort, want Bauer dacht er niet aan, te wijken. In anonieme brieven werd hij voor Satanskind uitgemaakt, voor een schepsel, dat God en mensen gelijkelijk een gruwel was. De kinderen, hoewel van dit alles op de hoogte, deden er tegenover hun vader het zwijgen toe. In deze dagen waagden het trouwens

weinigen, het woord tot hem te richten. Zelfs Koos wist niet hoe zij hem aan moest pakken, daar zij zijn reactie niet kon berekenen. Hij bleef even vriendelijk als hij in de laatste tijd was geweest, een belangstellend huisvader. Maar achter zijn gelaat broeide het donker en geweldig. Koos verwachtte een uitbarsting, maar die kwam niet. Wel sprak hij met haar, plotseling, op een avond. Hij verklaarde, dat hij het niet meer kon uithouden. Zijn ogen zagen strak in de hare, zij las er meer droefheid dan woede in.

‘Ik moet er uit,’ zei hij, ‘ik heb gedaan wat ik kon.’

‘Waar moet je uit? Toch niet uit de kerk?’

‘Ja, uit de kerk.’

‘Om Godswil, Jan! Vanwege dat onnozele tennisspel?’

‘Daarom en om alle andere dingen. Doe niet zo verschrikt. Hoe vaak heb ik niet gevoeld, dat ik in die kerk niet thuis hoorde. Een gemeenschap moet het zijn, maar het is er geen. Voor mij althans is het er nooit een geweest. Misschien ligt het aan mij, het is mogelijk. Ik ben lastig, excentriek, een querulant, om een woord van de kinderen te gebruiken. Het zij zo. Ik trek er de consequentie uit en zal nooit, zolang ik leef, nog een voet in de kerk zetten.’

‘Maar de kinderen! Wat moeten zij denken?’

‘Ze zijn wijs genoeg om te begrijpen hoe de vork in de steel zit. En als ze naar de kerk willen gaan, heb ik daar geen bezwaar tegen, integendeel, ik zal het prettig vinden, net zo goed als van jou.’

‘Maar je komt alleen te staan, volkomen alleen!’

‘Dan heb ik waarschijnlijk tenslotte toch nog mijn plaats in het leven gevonden. Het is meer dan ik had mogen hopen.’ De gelatenheid, waarmee hij sprak, het sarcasme, waarmee hij besloot, ontstelden haar meer dan vroeger zijn driftbuien het hadden gedaan. Ze zou haar handen naar hem hebben willen uitsteken, als om hem terug te trekken. Maar pathetische gebaren kenden zij niet tegenover elkaar. Ze vroeg of hij de mensen dan werkelijk hun kleinheid niet kon vergeven.

‘Ja, tot zeventig maal zeven keer toe vergeef ik ze. Ik heb het ook nu gedaan. Maar dat neemt niet weg, dat ik hen mijd waar dat mogelijk is.’

‘Is dat christelijk, Jan?’

‘Misschien niet. Ik kan in elk geval niet anders. Overigens be-

grijp ik niet waarom men van de liefde zo iets opdringerigs heeft gemaakt. Waarom mag ik niet mijn gang gaan en voelen wat ik voel?

Koos kon deze woorden niet begrijpen, maar haar dochter, wie zij ze overbracht, noemde haar vader een groot man. Hij droeg de wereld in zijn hart, hij nam haar mee, ook in de diepste eenzaamheid. Hij moest in het absolute staan, daar waar geen kleingeestigheid hem kon benaderen. Ergens, op een bergtop, was zijn tehuis. Daar kon hij de wereld overzien en liefhebben met alle hevigheid, waarover zijn gemoed beschikte. Koos, de moeder, huiverde. Zij zag de schoonvader voor zich. De dochter huiverde niet. Haar jonge onstuimigheid kon alleen toejuichen, aanbidden.

Jan Bauer was een gezegend man. Zijn kinderen kenden geen grotere wens dan hun vader na te volgen. Voorlopig echter gingen zij met hun moeder naar de kerk. Allebei hun ouders deden zij daarmee een genoegen, en bovendien vonden zij het een aanmatiging, op dit punt als hun vader te handelen. Het gekrijs der dorpelingen interesseerde hen evenveel als het zoe-men van een vlieg. Dat deze botteriken de geloofsleer op de enig juiste wijze interpreteerden, was een veronderstelling, die alleen maar op hun lachspieren kon werken. Christus was het grote voorbeeld voor ieder, die dit leven niet als een ijdel spel opvatte. Maar zou het meer dan enkele uitverkorenen vergund zijn, tot het mysterie van Zijn leringen door te dringen? Zij waren individualisten, zij hadden de hartstochtelijke belijdenissen van de Tachtigers gelezen. Nieuwe werelden gingen open. Boven alle horizonnen gloeide het woord: schoonheid. Een jong geslacht werd zich van zijn kracht bewust, schudde sufheid en benepenheid van zich af, hoonde en verguisde de Hollandse kleinburgerlijkheid. Conservatieve leraren ten spijt, dronken de burgerscholieren zich een roes aan eigen en andermans geestdrift. Die aanstonds huisvaders van onverdacht allooi zouden zijn, hulden zich vandaag in fluwelen jasjes en weigerden naar de kapper te gaan. Henk en Koosje, hoewel bedachtzamer en kritischer dan de meesten, geloofden toch, dat er een storm van genialiteit over het land was losgebroken. Zij stonden bij hun medescholieren in hoog aanzien, vanwege hun begaafdheid en hun schatrijke vader. Maar aan diezelfde vader konden zij zien, dat uitzonderlijkheid niet louter vreugde betekende. Zij

droegen zijn beeld in zich, zij namen het mee, waarheen zij gingen. Dit beeld, de herinnering aan het kleinhartige, maar ook barre en grootse Stormoord, en het soms onweerstaanbare bewustzijn, dat zij temidden van veel dwazen en boven hun geestelijke stand levenden de enigen waren, die het brandmerk der uitverkorenheid droegen, dreven hen tenslotte altijd weer naar elkaar toe. De enigen waren zij ook, in wie een onuitroeibaar religieus besef leefde. De andere kinderen, geboren uit de liberale burgerstand, konden zich bij al hun vrijgevochtenheid niet losmaken van een ideologie, die het hoogste heil vond in het kader van een door leugenachtigheid verziekte maatschappij. Zij praatten van ascese, van verbreking der conventies, van juichende zinnelijkheid, van hartstocht en overgave. Maar zij bleven behept met alle vooroordelen van hun stand, zagen niet verder dan het milieu, waarin zij waren opgegroeid, streefden naar geen andere gevoelens dan die van de eenzaam worstelende ziel. De jonge Bauers, ondanks hun individualistische vermomming, kenden meer. Zij waren niet gesproten uit een zelfgenoegzaam geslacht. Van jongs af was hun verantwoordelijkheid tegenover God en de mensen voorgehouden. Zij hadden geleefd onder het bestuur van sterke, stormachtige elementen: hun vader, de wind, de zee. Nu zij tot de jaren des onderscheids waren gekomen, konden zij stap voor stap de ontwikkeling volgen van een man, die waarlijk eenzaam en groot was, en daartoe geen theorieën behoefde. Hun herinnering tastte terug door vergane jaren en veel van wat hun toen onverklaarbaar voorkwam, nam nu een duidelijke gestalte aan. Het was of een wind uit ondenkbare verten op hen kwam aangestormd. Zij zagen het werelddrama zich voltrekken, de tragedie, die altijd weer een enkel machtig hart tot schouwplaats kiest. Zij waren ontroerd en hadden moeite, hun tranen te bedwingen.

Zo dachten en voelden zij in hun beste ogenblikken. Het was dokter Blom, die hen het scherpst doorzag. Bij het vorderen der jaren onderging zijn geestelijke inhoud nauwelijks verandering. Hij bleef de fundamentele pessimist, die in de levensverschijnselen niets anders kon zien dan de werking van een chemisch proces. Toch was hij dichter naar de kern van het leven getrokken, door de magnetische kracht van schoonheid en hartstocht, die de atmosfeer hadden geladen. De mens mocht

een marionet zijn, een willoos voorwerp, bespeeld door onkenbare machten, hij werd pas aanvaardbaar in Bloms ogen, wanneer hij zich verbeeldde, dat zijn gedrevenheid een drijfkracht was, die hij bewust kon regelen. En dit verbeeldden de jonge Bauers zich in hoge mate. Zij vonden bij de arts een open oor voor al hun vreugden en zorgen. Hun vuur deelde zich aan hem mee, hij vergat zijn levensbeschouwing en ging op in hun plannen en visioenen. Daarna, alleen, glimlachte hij. Het was geen glimlach van superioriteit, eerder een van verdriet om zijn leven, dat hij verloren wist. Maar de jongelui zagen dit verdriet niet. Zij konden zich niet voorstellen, dat een man met de intelligentie en de ontwikkeling van Blom in een van God verlaten wereld leefde. Wat hun vader aan intellectualiteit tekort kwam, vonden zij bij hem. Zijn omvangrijke kennis van mensen en dingen, zijn zelfbeheersing, die hem ook in momenten van geestdrift niet verliet, vonden bij hen intense bewondering, bijna evenzeer als het donkere, broeiende geweld, dat in hun vader school.

Jan Bauer zou de banden met de kerk nooit hebben verbroken, wanneer hij geen onbegrensd vertrouwen in de rechtschapenheid van zijn kinderen had gesteld. Zij waren nu oud genoeg, zij mochten hun gang gaan. De boeken, die zij van Blom leenden, de woorden, die zij van hem overbrachten, schokten hem niet. Dikwijls had hij zich in zijn onwetendheid opgesloten gevoeld als in een kooi. Met hen zou dat niet het geval zijn. In de nieuwe tijd – gelukkiger of ongelukkiger dan de voorbije, wist hij het nog? – zouden zij staan als heersers over de krachten, die begonnen waren zich te ontketen. Want dit had hij uit alle strijd behouden: zijn geloof, dat zijn kinderen het beter zouden hebben, meer zouden bereiken dan hem vergund was geweest. Zelfs zijn oudste zoon, de moeizaam levende, begon zich in te burgeren in zijn nieuwe werkkring. Hij beschikte bij het personeel over een gezag, dat de verwachtingen van vader en zoon overtrof.

Nooit meer deelde Bauer vermaningen uit, nooit gaf hij zijn kinderen een raad, tenzij hem deze werd gevraagd. Zijn conflict met de wereld was onherstelbaar, tussen hem en zijn kinderen mocht niets meer komen te staan. Het was een zware proef, waaraan hij zijn vaderlijke autoriteit onderwierp. Maar zij kon er tegen. Voor het dorp was de losbandigheid van het

jonge geslacht Bauer langzamerhand een onherstelbaar euvel geworden. Men beschouwde het tenslotte als een natuurlijke zaak: zo'n vader kon geen ander kroost voortbrengen. En hoezeer hij de mening der wereld verachtte, deze reputatie van zijn kinderen ging Bauer aan het hart. Hun mensenzelfde moest er onder lijden. Zij zouden het dorp, waar zoveel generaties Bauer hadden gewoond, vaarwel zeggen zodra zij de tijd daartoe gekomen achtten. Een donkere herinnering zouden zij meedragen, die met de jaren zou verbleken. En daarna zouden zij leven, ver van hun geboortegrond, in een vreemde streek. Overal kon men leven en pogen iets te bereiken, dat de neerdrukkende kracht der alledaagsheid kon doorstaan. Maar voortzetters van zijn werk mochten zij dan niet meer worden genoemd. Dat werk zou vergaan tot puin en as.

IX

Nog altijd Jan Bauer, een eenzaam man, die hongerde en niet kon worden verzadigd. De stem der gerechtigheid bleef in hem roepen, dag en nacht. Zij werd dringender, naarmate zijn jaren toenamen en de vervulling van zijn ideaal terugweek. Het was of er niet één ziel in hem woonde, maar tien, twintig, honderd. Want het kon niet mogelijk zijn, dat één mensenziel zoveel harts-tochtelijke tegenstrijdigheden herbergde. Als verwilderde vogels krijsten zij tegen elkaar in: zijn mensenzelfde, zijn afkeer van de wereld, zijn bezorgdheid om God en gebod, zijn weerzin tegen een wereldbestuur, dat schatten van liefde liet bedelven door vulkanen van haat. Als Christus was gestorven ter verlossing der zielen, waarom moest hij dan in deze onduldbare chaos voortleven? De Gekruisigde hing boven de wereld en zag hem aan met ogen, die zelfs te moe waren om hun wanhoop te uiten. Bauer liet zich niet misleiden. De duivel gaf hem dit visioen in. Maar het was een hardnekkige duivel, die hem geen moment losliet. Ergens moest ook de aanblik der vertroosting zijn, het zingen der zaligen. Misschien kende hij ze, maar dan als een zo felle sensatie, dat hij er in al zijn vezels door werd gemarteld en niet meer wist, of dit zaligheid of verdoemenis was.

Begreep iemand wat er in hem voorviel? Koos had zachte woorden en een open hart. Soms zag hij het zilver in haar haren en voelde zich bewogen. Zij had hem haar leven gegeven en hij had het aangenomen. Hij was er zeker van dat zij alles wist, ook nu nog. Maar daar kon amper meer over worden gesproken. Eenmaal had alles herstelbaar, verbeterlijk geschenen. Die tijd was voorbij. En waarom spreken over dingen, die niet te verhelpen zijn? Zij had hem zo lief, dat zij hem geen illusies wilde voortoveren. Het zou haar trouwens niet zijn gelukt. Evenmin had zij het recht, hem terug te houden van de weg, die hij moest gaan. Er is een eenzaamheid, die ook door de liefde moet worden gerespecteerd. Koos bezat dit respect. Maar soms plaagde haar ongerustheid, een plotseling opvlammende angst. Waar moest zij staan in dit gevecht van Jan met zijn demon?

Was er geen middel om het geweld van die strijd te temperen? Zij wist er geen. Zij bestond zelfs niet in de barre wereld, die hij doorkruiste. Haar angst, te groot om te dragen, liet zich sussen. Er was veel, dat hem aan de aarde en de regelmaat van het dagelijks leven bond. Zijn ontelbare zakelijke en particuliere verplichtingen. Zijn liefde voor haar, Koos. En dan vooral zijn kinderen.

Ongebroken was de kracht van zijn lichaam, ongebroken zijn zelfbeheersing, verworvenheid der laatste jaren. Aan avonturen, hetzij theoretisch, hetzij practisch, gaf hij zich niet meer over. Zijn bestaan was gestabiliseerd, voorzover een menselijk bestaan dat kan zijn. Hij dreef zaken, die floreerden, hij had kinderen, die volwassen werden. Hij leefde in een dorp, waaromtrent hij geen enkele verwachting meer koesterde. De moderne tijd, zoals dat immers heette, had er zijn tanden in gezet en blijkbaar kon niets of niemand dat proces stuiten. De mensen waren bekrompen, achterdochtig – maar waarom opnieuw al die eigenschappen opsommen? Zoals ze hier waren, zouden ze elders ook wel zijn. Jan Bauer overzag de wereld en hij wist, dat zij leefde en zou voortgaan te leven zoals het haar goeddunkte. Wat Blom hem jaren geleden aan het verstand had willen brengen, kon hem alleen in de taal der onverbiddelijke feiten worden bijgebracht. Zo bleek het, dat hij weliswaar hardleers was, maar niet ontoegankelijk. Hardleers . . . Hij keek naar zijn kinderen en wendde de blik van hen af. Welbewust had hij afstand gedaan van de uitoefening van zijn gezag. Hij had geleerd, en meer wilde hij niet leren. Zijn liefde voor de mensen was gekneusd, maar niet gedood. Nog woedde als een brand in hem de vraag naar het waarom van het lijden. De liefde tot zijn kinderen mocht zelfs niet gekneusd worden. Haar wilde hij ongerept houden tot het einde van zijn dagen en meenemen in de dood.

Blom, die hem scherp observeerde, zweeg lang. Eindelijk kon hij niet nalaten, Bauer te waarschuwen.

‘Je zou er verstandig aan doen, dit gat te verlaten, zo niet voorgoed, dan toch voor een behoorlijke tijd.’

‘Ik denk er niet aan. Ik heb altijd gewerkt en zal werken zolang ik me goed voel.’

‘Je hoeft je niet ziek te voelen om ontspanning te zoeken. Dat moet je doen, eer het te laat is.’

'Het wordt voor mij niet te laat. Of wou je me een ziekte aanpraten?'

'Ik kan je niets aanpraten, anders zou ik het niet laten. Maar laat me je althans zeggen, waarom ik je dit ongevraagde advies geef. Je bent mijns inziens op een dood punt gekomen. Je kunt niet verder. Je gedachten draaien voortdurend in een kring. Dat is gevaarlijk.'

Blom had nadrukkelijk gesproken. Bauer wilde de woorden vergeten, maar ze waren al diep in hem doorgedrongen, met venijnige scherpte. Hij was opgestaan en ijsbeerde door de kamer. Voor het raam bleef hij staan en zag uit over de zee, eeuwig anders, eeuwig dezelfde. Na enige ogenblikken keerde hij zich om.

'Nee, ik doe het niet. Het is overal hetzelfde.'

'Dat zou je eens moeten bekijken.'

'Dwaasheid! Ik heb genoeg van het experimenteren.'

'Dan zijn we uitgesproken.'

Maar het gesprek was niet uit. In Bauer werd het voortgezet. 's Nachts lag hij wakker, met het schrikbeeld van zijn vaders einde voor ogen. Lange jaren was de herinnering daaraan bedolven geweest onder de beslommeringen van elke dag. Nu hernam de donkere angst zijn aanvallen. In de morgen was hij grimmig en verbeterd. Waarom zich laten imponeren door een dokter? Hij was tenslotte baas over zijn eigen geest, hij had een wil, en wat hij niet wilde, dat gebeurde niet. Al meer wond hij zich op, liep naar zijn kantoor en schreef een briefje aan Blom, waarin hij deze meldde, dat hij verder van zijn diensten als arts geen gebruik wenste te maken. 'Dit houdt ook in, dat ik u als particulier niet meer wens te ontvangen.' Hij belde om de loopjongen en beval, het briefje onmiddellijk bij dokter Blom te bezorgen. Nu mocht Blom van hem denken wat hij wilde, dat hij gek was of normaal, het zou hem niet meer hinderen. In werkelijkheid had hij de hele dag hinder van het geval, het ging hem niet uit de gedachten. Ieder ogenblik verwachtte hij, Blom te zien verschijnen en toen dit niet gebeurde, werd hij nog razender.

Bij het avondeten verklaarde hij, uiterlijk kalm, dat hij Blom zijn congé had gegeven. Koos en de aanwezige kinderen – Henk, die in Amsterdam studeerde, ontbrak – keken op, alsof er een donderslag had geklonken. Niemand zei iets. Allen

voelden, dat Bauer was teruggevallen in zijn oude onbeheersdheid. Als een wolk hing het geweld van zijn drift in de kamer. De jonge Jan, een mens, die nog steeds niet zijn weg had gevonden, betrok vaders aankondiging op zichzelf. Had *hij* misschien? . . . Alleen de vrouwen vermoedden de oorzaak. Zij voelden, dat de stilte moest worden verbroken.

‘Wat heeft Blom je dan gedaan?’ vroeg Koos.

‘Ik wil geen kwaad van hem spreken, hij is lang onze vriend geweest. Maar ik hoop, dat jullie begrijpen, dat ik zoiets niet zonder reden heb gedaan.’

Na de maaltijd ging Bauer weg, hij had nog een bespreking op kantoor. Koos overlegde met haar dochter, nu een meisje van 18 jaar. Het was duidelijk, dat er iets moest gebeuren. Koos maakte zich hevig ongerust. Ook haar dochter, jong, maar gewend scherp logisch te denken, begreep, dat Bauer in een gevaarlijke situatie was gekomen. Reeds vereenzaamd door zijn breuk met de kerk en zijn innerlijk conflict met de wereld, vervreemde hij nu ook de enige vriend van zich. Het was echter de vraag, zei zij, of een man als vader op welke wijze ook kon worden geremd. Koos antwoordde, dat zij het had gekund, althans had gemeend, het te kunnen. Maar dat was lang geleden. Blom liet zich aandienen. Hij drukte de beide vrouwen de hand, er was geen spoor van ontsteltenis aan hem te bemerken. Hij had Bauer uit zijn tent willen lokken en was daarin geslaagd. Een breuk tussen hen? Dan toch één van voorbijgaande aard. Een temperament als dat van Bauer kon heftig reageren, het had behoefte aan steun, niet alleen metafysische, ook menselijke. Die steun behoefde niet te bestaan in raad of troost, soms juist het tegendeel. Ernstig verschil van mening, wrijving met een andersoortig temperament, was voor hem onontbeerlijk.

‘Kan het niet zijn, dat vader tenslotte aan zijn innerlijke wrijving genoeg heeft?’ vroeg Koosje. ‘Met alle gevolgen van dien?’

‘Het kan zijn. Maar ik geloof te mogen zeggen, dat ik een element in zijn leven vorm, dat hij nooit zal kunnen absorberen. Hij moet mij tegenover zich, buiten zich zien.’

Hoe vernuftig Koosje deze uiteenzetting ook vond, zij twijfelde aan de juistheid er van. Maar zij deed er het zwijgen toe. Want zou Blom tegen de waarheid bestand zijn: dat hijzelf de vriendschap van Bauer niet kon missen?

‘Waarom hebt u vader verandering van omgeving aangeraden?’
‘Omdat hij, met alle respect voor zijn tegenwoordige omgeving, hier geen geestelijke voedingsbodem meer heeft. Hij moet nieuwe indrukken opdoen, proberen zich met iets anders dan werk onledig te houden. Ik beschouw dit als een maatregel, die niet van lange duur hoeft te zijn. Hij moet een schok hebben, een andere kijk op de wereld krijgen. Dat is hem al vaker overkomen. Misschien zal hij het daarna hier beter kunnen uithouden.’

‘U valt me, eerlijk gezegd, tegen. Is vader een man om uitstapjes te maken? Zal een landschap of een stad of wat ook enige invloed op hem hebben? Hij leeft op enkele dingen: moeder, ons, u, zijn zaak en niet te vergeten Stormoord. Dacht u, dat op zijn leeftijd en bij zijn karakter iets als verstrooiing vat op hem zou krijgen? U probeert een lijn om te buigen, maar daar is ze veel te hard voor.’

‘Weet je wat je zegt, Koosje?’

Het meisje sloeg de handen voor het gezicht, maar liet ze onmiddellijk vallen.

‘Probeer het,’ zei ze, ‘probeer het!’

‘Nee, nu moet jij proberen.’

Koos, niet bij machte, het gesprek geheel te volgen, werd er nog meer door verontrust. De betekenis der woorden zei haar minder dan hun accent, hun klank. En dan de ogen van die twee mensen, waarin iets weerspiegeld stond van de ernst der dingen, die ze met woorden aanroerden.

‘Wees niet zo ongerust, moeder,’ zei Koosje, nadat Blom was vertrokken.

‘Het gaat misschien maar om hersenschimmen. Door veel denken wordt een mens niet altijd wijzer, het kan hem ook tot zonderlinge kapiolen verleiden. Ik ga nu even weg, naar vader. Je weet hoe goed we samen kunnen opschieten. Ik maak alles in orde.’

Ze liep door de waterkoude winteravond. Wolkflarden joegen langs een bleke maan. Even had ze moeite om een opkomend verdriet te weerstaan. Stormoord was bar en verlaten. Alleen barre en verlaten mensen konden er leven, tot zij te gronde gingen. Maar toen zij aanbelde aan het donkere gebouw, was die stemming al voorbij. De conciërge zei haar, dat de conferentie zojuist was afgelopen, de bezoekers vertrokken. Koosje

liep door en klopte aan de deur van het privé-kantoor. Door het matglazen loketraampje drong een doffe lichtschijn. Haar broer deed open. Zoals bij alle onverwachte gebeurtenissen, toonde hij ook nu een ontsteld gezicht. Zij lachte hem toe, haar vader ontwaarde haar en zei, dat hij het prettig vond, haar te zien.

Bauer sloeg een map dicht en borg haar in de lade van zijn bureau. Er stonden theekoppen op een tafeltje, uit het asbakje steeg stank op. Zij fluisterde haar broer in, dat hij haar met vader alleen moest laten. Hij verdween al, hij had hier niets meer te zoeken. Koosje, in een fauteuil neergezonken, bespiedde haar vader. Zijn handen, groot en goed, beschenen door de bureaulamp. Zijn ogen, saamgeknepen, die een stukje papier bekeken, dat hij daarna verfrommelde en in de prullemand wierp.

Hij kwam tegenover haar zitten. 'Zeg maar wat je op je hart hebt.'

Het verdriet, dat haar op straat had bedreigd, overviel haar weer. Zij brak in tranen uit. Hij zette zich op de leuning van haar stoel, streelde haar hoofd met een schuchter gebaar. Ze herstelde zich en vroeg om excuus voor haar dwaas gedrag. Maar deze omgeving, waar ze zo zelden kwam, dit zakelijke en dan bij avond...

'Ik begrijp het. Zoekers naar schoonheid horen hier niet thuis.'

'Vader, vanavond moet ik een beetje sentimenteel zijn.'

'Dat moet nooit!'

'Een heel klein beetje maar. Want ik kom je vertellen, dat ik veel van je hou, en moeder en de jongens ook.'

Hij stond op, liep even heen en weer en ging weer in de stoel tegenover haar zitten.

'Kindje, is het nodig, dat je overbodige woorden gebruikt?'

'Voor deze ene keer... Maar er is iets anders: dokter Blom houdt ook veel van je.'

'Zo? Is dat een boodschap van hem?'

'Vader, u hebt gelijk, laten we recht door zee gaan. Het is duidelijk, dat u en Blom bij elkaar horen. Als jullie elkaar twintig, dertig jaar – hoe lang precies? – hebben verdragen, zal het voor de rest van jullie leven ook wel gaan.'

'Ik meen, dat dat een kwestie is tussen Blom en mij.'

'Nee, daarvoor is ze te belangrijk. We zijn er allemaal bij be-

trokken. Anders had u trouwens uw mededeling van vanavond wel achterwege kunnen laten.'

Hij keek haar zwijgend aan. Ze begreep niet wat er in hem omging. Zag hij niet, dat ze vocht voor zijn leven? Had hij zelfs haar tranen niet verstaan?

'Vader, je weet toch wel, dat dit geen onbelangrijke kwestie is! Dat niet Blom hier de hoofdzaak is, maar jij, jij en niemand anders! We zijn oud genoeg om in te zien wie en wat je bent. Voor Jan, voor Henk, voor mij is er niemand, die het ook maar in de verste verte haalt bij jou. Wij zijn heus geen brave Hendriken, maar ik geloof niet, dat je een brave Hendrik hoeft te zijn om . . . om erg veel van je te houden.'

Ondanks zijn afkeer van alle gedemonstreerde pathetiek, schoot er iets in Bauer los. Dit was zij toch, zijn dochter, en ze zei dingen, waarover ze niet wilde spreken, maar ze deed het, om hem. Wat was zijn strijd met de wereld? Waarom? Er was hem zo ontzaglijk veel overgebleven, hij had meer dan ooit tevoren! Tientallen, honderden, duizenden, tot wier hart hij niet kon doordringen en die het zijne niet begrepen, waren niets waard. Hij moest ze links laten liggen, uit zijn gedachten bannen en alleen de enkelen zien, die hem wel begrepen, die met hem wilden gaan tot de uiterste grens. Kon Blom, zijn metgezel al deze donkere, stormachtige jaren, een verrader zijn geworden? Maar . . .

Langzaam sprak hij: 'Ik kan je niet alles zeggen. Blom heeft mij een advies gegeven en dat heeft iets in mij wakker gemaakt, een oude angst. Hij had dat moeten weten en zijn mond moeten houden.'

'Misschien. Maar hij heeft het dan toch met de beste bedoelingen gedaan. Of twijfelt u aan zijn goede trouw?'

'Dat niet. Maar ik kan weinig verdragen. Het is niet, dat ik bang ben voor mijn leven. Daarover mag God beschikken, wanneer het Hem goeddunkt. Maar als ik onderga, wil ik bij volle bewustzijn ondergaan. Ik weet drommels goed wat ik doe. Ik ken alle risico's, die ik loop. Dat is een zaak in mezelf. Zodra een ander zich er mee bemoeit, wordt alles duizendmaal moeilijker.'

'Dat wil zeggen, dat u de liefde afwijst. Want er is toch geen liefde, die altijd kan zwijgen?'

Bauer verschoof met een ruk zijn stoel, zodat hij zijn dochter

niet meer aanzag. 'De liefde? Kan ik die dan nog verdragen . . .'

Meteen sprong hij op, greep de handen van Koosje en trok haar op uit haar stoel.

'Ik heb onzin gesproken. Kom, laten we gaan!'

Ze sidderde, ze had zich aan zijn borst willen werpen. Maar hij keerde zich al om en liep naar de deur. Ze ging hem achterna, de schemerig verlichte gang in. Enkele woorden van en aan de toesnellende concierge. Het slaan van de buitendeur. En dan de nachtwind in de verlaten straat. Ze liepen los naast elkaar, met gelijkmatige, krachtige schreden. Bauer sloeg niet de weg naar huis in, maar ging in de richting van het dorp. Koosje vroeg zich af, waar hij heen wilde. Wat alles mislukt?

'Neem me niet kwalijk,' sprak zijn stem in het donker, 'ik had anders tegen je moeten zijn.'

Hij nam haar arm en snoof enige malen achtereen.

'Het is al goed, vader,' zei ze.

'Er zijn dingen, die niet te verhelpen zijn, door geen liefde, door geen vriendschap. Die kunnen veel doen, maar niet alles. Ik wil me geen martelaarsrol aanmeten en ik weet, hoeveel me is geschonken. Maar wat ik gehoopt, waarvoor ik gevochten heb, is me niet gegeven. En daar weegt eigenlijk niets tegenop. Christus heeft geen ijdel woord gesproken, toen Hij zei, dat wie vader of moeder liefheeft boven Hem, niet in het Koninkrijk der Hemelen zal binnengaan. Ik zal het zeker niet vinden, want als ik het ware geloof had bezeten, zou ik althans iets hebben bereikt. Nu ga ik met lege handen naar de dood, zelfs zonder de troost, dat ik mijn vrouw en kinderen genoeg heb liefgehad. Kijk, dat zijn dingen, die Blom niet begrijpt en waarover ik tegen hem geen woord hoeft vuil te maken. Hij denkt aan mijn behoud. Het is menselijk, dat jullie ook daaraan denken en het is misschien zelfs christelijk. Maar je zult moeten toegeven, dat er niets te behouden valt, dat mijn leven mislukt is.'

'Ik kan het niet toegeven! U hebt alles gedaan, tijd, kracht, geld hebt u opgeofferd! Zijn dan de uitkomsten het enige? Is het strijden zelf niets?'

'Je kunt gelijk hebben. Het zal mijn eigen tekort aan geloof zijn, dat ik het zo zie en niet anders.'

Zij stonden voor het huis van de dokter. Het begon te regenen, fijne, kille druppels. Zonder aarzelen greep Bauers hand naar de bel.

Tegen een buitenlandse reis – Zuid-Frankrijk, Italië – had hij zich hardnekkig verzet. Hij voelde geen behoefte, zijn leden in lauwe zonneschijn te baden. Regen, wind, sneeuw en vorst – de felle klauwen der natuur, zonder de omwikkeling van fluwelen handschoenen.

Een week lang zat hij met Koos in een klein Gelders hotel. Er was geen sterveling, buiten hen en het personeel. De hoge, naakte boomkruinen met hun naalddunne twijgen stonden huiverend tegen de jagende hemel. Bauer was vroeg op en ging, bij gebrek aan bezigheden, wandelen. In de natte, roestige hei met de hemelstolp er boven dook hij onder als in de muil van een gigantisch dier. Dit was Stormmoord niet, maar het was hetzelfde elementaire geweld van krachten, die hij liefhad en haatte. Wat zocht hij hier? Waarom mocht hij zijn zaken niet drijven? De smalle zandpaden lagen voor hem als eindeloze armen, die zich naar de horizon uitstrekten. Hij voelde zich ziek en ging terug naar het hotel.

‘Ik ga naar huis!’

‘We zijn pas een week weg.’

‘Lang genoeg om me beroerd te maken.’

‘Waarom wou je dan ook naar deze uithoek? Blom had immers Amsterdam aangeraden.’

Hij liet zich bepraten en vertrok met Koos naar de hoofdstad. Hoewel hij sinds de grote vlucht van zijn zaak ontelbare keren in de stad was geweest, bleef hij er een vreemdeling, die er zich nooit langer dan strikt noodzakelijk ophield. Ze logeerden in een deftig hotel in het centrum. Na de beklemming van het mensenloze, verregende land was dit een verademing. Beweging, geluid, actie. Mensen, die leefden, vreugde en leed ondergingen. En mensen zijn groter dan hemel en wind. Bauer wist het. Ze liepen langs een gracht. Het water was bijna zwart op deze grauwe winterdag. Het spiegelbeeld van bomen en huizen wees naar een afgrond. Onder het zichtbare leven heerste het verborgene, het kluwen van hartstochten, dat Bauer noch in zichzelf, noch in anderen ooit had kunnen ontwarren. Maar de gave, die hem niet was geschonken, bezaten sommigen tenminste gedeeltelijk.

Aan de rand van de stad bewoonde Henk kamers, samen met een medeleerling van de Academie. Ieder woord, ieder gebaar van hem verried spanning, maar helder en beheerst. De vader

voelde onmiddellijk weer de voorsprong, die de zoon op hem had. Hij zou er weliswaar nooit vertrouwd mee raken, dat de jongen zich op papier of linnen moest uiten, maar dat dit iets was, een middel om zichzelf te bevrijden en anderen door de aanblik bevrijding te schenken, had hij in de loop van de jaren geleerd. Hij had zelfs inzicht gekregen in de waarde van een schilderstuk en zag, dat Henks werk goed was en vooruitging. De jongen nam zijn ouders mee naar het Rijksmuseum. Het geheim van mensen en dingen, hun verborgen leven, waren hier verbeeld met een trefkracht, die op Bauer indruk maakte en recht naar zijn hart drong. Henk, geestdriftig, wees, verklaarde, ging onder in die wereld van schoonheid. Hij lette niet op zijn vader, en zijn vader lette niet op hem. Bauer kende geen schoonheid, althans niet zonder verband met waarheid, gerechtigheid, liefde. Wat al die lang overleden schilders deden, was zijn ogen wijder openen voor eigen tekort. Die dit hadden gemaakt, bezaten de gave van te zien en weer te geven. Hij zag zelfs niet, dat stond nu wel vast. Wat wilde een blinde dan anderen wegwijs maken?

's Avonds, in de schouwburg, kwam hij zijn depressie te boven. Daar werd hem ademend, bewegend leven vertoond, mensen, die leden en streden, naar wie men toe zou kunnen gaan en hun de hand reiken. Zij waren niet gefixeerd door het penseel van een meester, zij overlegden, weenden, lachten, konden alle richtingen uit, die God voor hen had geopend. Het was waar: dit alles was dramatisch, noodlottig als het leven zelf. Maar zolang er leven is, is er ook hoop.

Opgewekt gingen ze naar het hotel, waar ze bij een borrel bleven praten.

'Ik ben een primitief mens,' zei Bauer, 'maar ik zie liever zo'n toneelstuk dan een schilderij.'

'Uw dynamisch temperament wordt door het toneel meer bevredigd,' zei Henk. Hij verklaarde zijn woorden en voegde er aan toe, dat in de schilderkunst ook dynamiek te vinden was.

'Maar zo'n museum, is het niet een ontzaglijke graftombe?'

'Zoals u het ziet, ja. Want u ziet wat is vastgelegd, eeuwen geleden. En over eeuwen zal het er nog precies zo zijn, als het voor die tijd niet vergaan is. Maar u vergeet iets. Het schilderij is een dood ding, linnen en verf. Leven krijgt het pas door de

toeschouwer. Als die niet levend is, kan hij er niets uithalen.' 'Ik heb heel wat uit die schilderijen gehaald, dat verbeeld ik me althans. Maar de levende mens, het levende, het beweeglijke...'

Bauer hield op. Hij was ver genoeg gegaan. Dat was het immers juist: dat hij niet stil kon staan, dat hij voort moest, altijd voort, hoewel hij sedert lang wist, dat hij zijn doel niet zou bereiken.

Van de ochtend tot de avond sjouwde hij met Koos door de stad. Slechts nu en dan rustten zij op een bank of in een café wat uit. Hij zag de schoonheid van de oude grachten, maar liever waren hem het IJ en de havens, met hun korte, nijdige golfslag en hun intens bedrijf te water en te land. Arbeid, schoonheid van mensen, die werkten met de handen, met heel het lichaam. Hij droomde, alsof hij niet dagelijks tal van werkende mensen om zich heen zag. Niet alleen om het loon werd hier gearbeid, maar om aan een diepe drang gehoor te geven. Zoals de wind moest waaien, zo moest de mens werken. Het aspect van de woonwijken der volksklassen joeg alle gedroom op de vlucht. Vreugdeloos, grijs, opeengehoopt, vervuild, onafzienbare kudden menselijk vee. Hierbij was Stormoord in zijn donkerste dagen een idylle.

'Hier moest iets aan gedaan worden!'

Koos herinnerde hem er aan, dat allerlei sociale instellingen in deze stad door hem werden gesteund. Wat hij nu zag, was hem al eerder, schriftelijk en mondeling, uiteengezet, verlicht met cijfers en statistieken.

'Hoe, in Godsnaam, houden ze het uit?'

Hij was een man alleen, een vreemdeling, die opging in de menigte. Het begon hem te benauwen. In Stormoord was hij tenminste iets, al was het ook maar als vijand. Hij moest terug. Henk en zijn vriend, Hans Martens, waren de laatste avond in het hotel te gast. De jonge kunstenaars, gewend aan sobere maaltijden, deden zich te goed. Bauer zag het door de vingers, voor deze keer. Martens werd zelfs lichtelijk aangeschoten en begon een toast op Jan Bauer, de grote kunstbeschermmer, de... 'Hou je waffel!' beet Henk hem toe en gaf zijn vriend een por in de ribben.

De volgende morgen, toen Henk zijn ouders naar het station bracht, informeerde Bauer naar die vriend.

‘Een beste kerel. Hij is arm en drinkt weinig. Vandaar . . .’

‘Je bent je eigen baas. Maar mij staat-ie niet aan!’

Henk kleurde. Zijn moeder keek hem aan en toen bloosde hij nog dieper. Terwijl Bauer voor het loket in de rij stond, zei Koos: ‘Wij zijn conservatief, Henk. Denk daaraan!’

‘Moeder, ik zweer je, dat er niets op Hans is aan te merken!’

‘Dan is het goed, jongen.’

Maar met de andere jongen was het niet goed. Zijn vader, de borst vol verse zeelucht, schudde hem de hand. De jonge Jan hield die hand vast als een drenkeling een reddingsboei. ‘Heb je het moeilijk gehad?’

‘Heel erg . . .’

Het was zijn eigen schuld. De chefs, het personeel, wilden wel, maar hij was zijn zelfvertrouwen kwijt, nu zijn vader ontbrak. Er was niets scheefgegaan, de zaken liepen haast vanzelf. Maar die angst, dat de boel in de war zou lopen . . .

Bauer, met nieuwe energie geladen, zette de teleurstelling van zich af. Blom had gelijk gehad: de vakantie was heilzaam geweest. Heel zijn lichaam hunkerde om weer aan het werk te gaan, weer rond te lopen in Stormoord. De zee bulderde hem tegemoet, de grauwe koppen van de branding schenen naar zijn gelaat te springen. Hij had armen willen hebben, om die eindeloze zee te omvatten, op te nemen, neer te smakken, weer op te nemen en weer neer te smakken. Wat was het goed, te leven en pijn te lijden, hopeloze pijn te lijden, ja hopeloos!

Was dat niet prachtig: zonder hoop voort te gaan? Alles te aanvaarden: ‘Niet gelijk ik wil, maar gelijk Gij wilt . . .’ Wat verbeeldde hij zich? Blom bekeek hem en zei, dat Bauer moest begrijpen, hoe het met hem stond. Hij was nog niet oud, maar ook niet jong meer.

‘Ik ben amper vijftig. Sommigen beginnen op mijn leeftijd pas!’

‘Alle mensen zijn niet gelijk. Ik wil trouwens niet zeggen, dat je moet ophouden, integendeel, maar je moet langzamerhand iets van je verantwoordelijkheid overdragen.’

‘Overdragen? Jan is hulpeloos, als ik er niet ben!’

‘Dan moet je een ander zoeken.’

Al kwam dit niet onverwacht, het trof Bauer als een slag op het hoofd. Een vreemde in de zaak halen, zijn werk overgeven aan iemand, die hem onverschillig was! Was dit alles wat overbleef van zijn droom, om de toekomst van zijn zoons te

verzekeren? Dwaasheid, men verzekerde geen toekomst. Wat vandaag hecht was, lag morgen tegen de vlakke. Elke dag opnieuw begon de strijd.

Hij nam Jan onder handen, vroeg hem of hij dacht, dat hij ooit alleen voor de zaken zou kunnen staan. 'Het is niet urgent, maar we moeten vooruitzien. Beschouw het niet als een schande. Als Henk had gewild, zouden jullie ook met je tweeën zijn geweest.'

De schande liet zich niet zo gemakkelijk wegpraten. Het beetje zelfvertrouwen van de jongen kreeg een nieuwe knauw. En dan: was vader van plan zich terug te trekken?

'Nee, ik ben het niet van plan. Maar daarom zou het nog wel kunnen gebeuren. Je leven kan voorbij zijn, ook zonder dat je ziek of dood bent.'

Hij sprak en handelde zakelijk als een begrafenisondernemer. Toevallig was het zijn eigen begrafenis, die van zijn hoop en verwachting. Een verrassing was dit sterfgeval niet: de patiënt had allang een schijnbestaan geleid. Van Heel, een pientere jongeman van zijn kantoor, stelde hij het mededirecteurschap in het vooruitzicht. Werken zou hij moeten, meer dan een mens aan kon. De bediende hoefde alleen om eigen positie te denken, de baas om allen, die onder hem stonden.

En daarmee waren alle voorbereidingen gereed. Bauer, met zeldzame spot, noemde dit de natuur, waarbij hij dan de vakantie als hoofdkuur beschouwde. Maar Blom, hoewel gevoelig genoeg voor spot, vond geen reden tot lachen. Hij zag, dat Bauer evenzeer als voorheen door zijn waandenkbeeld, zoals de arts het noemde, werd beheerst. Het verblijf buiten Stormoord had hem niet afgeleid. Het was nauwelijks te verwachten geweest. Bauer had, zij het niet zonder verzet, gevolg gegeven aan alle wenken. Wat had de dokter bereikt? Zo hij het antwoord zelf niet kon vinden, kwam Koosje het hem vertellen. Zij overlaadde de oude vriend met verwijten. Als hij zich voor een goed psycholoog had gehouden, mocht hij nu wel inzien, dat hij iets anders was, dat zij niet wilde uitspreken.

'Zeg het gerust. Je vindt me een knoeier, een sukkel, een ezel...'

'Waarom hebt u vader niet met rust gelaten? En ik heb me op sleeptouw laten nemen! Natuurlijk ging het slecht met hem. Maar ik geloof niet, dat zelfs een dokter het recht heeft,

in alle processen in te grijpen. Er zijn dingen, waar je eerbied voor moet hebben, ondanks alle graden en diploma's.'

Blom zei, dat het inderdaad een gevolg van zijn opleiding kon zijn. Hij stond als arts in de wereld, hij behoorde tot het akelige soort, dat overal hulp moest bieden.

'Ik doe het blijkbaar met meer hartstocht dan ik mezelf toeken. Ofschoon ik, gek genoeg, in principe tegen elke hulpverlening ben.'

'Aan die filosofie hebben we niets! Toen vader terugkwam, dacht ik, dat het goed zou gaan. De vonken spatten van hem af. Nu bent u gekomen en hebt over de opvolging gepraat. En als vader zich uit de zaken terugtrok? Dan zou er helemaal niets van hem terechtkomen!'

Het huilen stond haar na. Blom, die veel van Koosje hield, voelde zich bijna schuldig. In onverschrokkenheid was dit meisje zijn meerdere.

'Ik heb niets bedorven,' zei hij. 'Als je even nadenkt, zul je dat wel inzien. Mijn ingreep is hardhandig geweest, dat is waar. Ik wilde hem voor de consequenties van zijn toestand stellen, nog eer hij aan het uiterste toe was. Misschien, doordat hij zich nu alles scherp heeft moeten realiseren...'

'Had vader dat nodig? Een man, die dag en nacht worstelt...'

Voor het eerst in haar leven zag Koosje, dat Blom het te kwaad kreeg. Zijn hoofd, dat hij op zijn hand gesteund hield, zonk iets voorover. Zijn stem klonk schor, toen hij zei:

'Je vader is mijn enige vriend. De vriendschap kan tot vreemde dingen leiden, dat zie je wel... Maar nogmaals: ik geloof niet, dat er iets is bedorven.'

De moeilijkheden bleven groot. Jan Bauer, de jonge, kon niet verdragen, dat hij de verwachtingen van zijn vader zozeer had beschaamd. Het uitblijven van verwijten kwelde hem meer dan een geweldige uitbrander zou hebben gedaan. Dat geloofde hij althans. Zijn broer, die de Prix de Rome had gewonnen, was op weg naar roem en succes. Zijn zuster, niet minder begaafd, zou het er even goed afbrengen. Alleen hij, die het bed opgemaakt had gevonden, voor wie een prachtige zakelijke carrière was weggelegd, kon niets, totaal niets. De vreemde en prachtige man, die zijn vader was, wiens leven één voortdurende crisis was geweest en die nu meer dan ooit op hem had gerekend, moest ondervinden, dat zijn opvolger hem in de steek liet. Hij

wilde met hem praten, hem zeggen, dat alles hem speet. Hij wilde zijn moeder aanklappen, Koosje zijn verslagenheid toevertrouwen. Maar hij kon niet. Zwijgend deed hij zijn werk, zwijgend zat hij thuis aan tafel. Hij vond zelfs niet de kracht om de handen te vouwen en een gebed te stamelen. Hij staarde in de eeuwig bewogen hemel, God was ver en ongenaakbaar.

Bauer, in eigen wanhoop opgesloten als in een kooi, had de zoon weer uit het oog verloren. De vrouwen zagen hem des te scherper. Zij probeerden hem op te monteren. Van Heel was een beste kerel, met wie hij goed zou kunnen samenwerken. En hijzelf zou immers ook directeur zijn, niet een formele, maar een echte, want hij werkte en had hart voor de zaak. Het scheen, dat hij zich liet overtuigen.

Koosje nam hem mee op wandelingen langs het strand. Het was een winter met louter lage regenluchten en donkere zeeën. De triestheid overweldigde het hart. Hun voetsporen, geluidloos achtergelaten in het zand, zouden over enkele uren door de vloed worden uitgewist. Het menselijk leven was niet méér: een nauwelijks zichtbaar vlammetje, dat even flakkerde en dan werd uitgeblazen. Op dit moment schoot in het meisje een ander besef als een geweldig vuur los. Het Christusmysterie, het drama, dat alle tijden en ruimten omspande, werd vlees en bloed in haar. Ondoorgroendelijk en smartelijk was het leven. Maar wie één duizelingwekkend ogenblik in de afgrond der genade had gestaard, uit hem werd alle duisternis weggebrand. De jongen kon tot dat ogenblik niet komen. Hij zag alleen de donkere gordijnen van de hemel, de norske, woeste zee en het eindeloze, verlaten strand.

Koosje, wanhopig, ging naar de predikant, een jonge man, die het goed met de wereld meende, maar met wie zij na tien minuten uitgesproken was. Tegen Blom zei ze: 'Red mijn broer, hij gaat kapot!' De dokter praatte lang met de jongen en hielp hem inderdaad weer op de been. Hij begon weer aan de gesprekken deel te nemen, verklaarde, dat hij zich tevreden stelde met zijn lot en trad zelfs in correspondentie met een meisje, een dochter van een zakenvriend, die onlangs met haar vader bij de Bauers op bezoek was geweest. Nog vóór de winter om was, in het begin van maart, werd hij op een vroege ochtend door twee strandjutters dood thuisgebracht. De zee had zijn leven gehouden, zijn lichaam teruggegeven. De vrouwen wierpen zich snik-

kend op het lijk, maar Bauer zag zwijgend toe. Zijn vuisten, verborgen in zijn broekzakken, waren hard en koud als het levenloze overschot van zijn zoon. Verdriet? Tranen? Hoe zou zijn wanhoop, die de wereld vulde, nog kunnen toenemen? Hij ging naar kantoor, er wachtte werk, veel werk. Zijn gang had niets aan veerkracht ingeboet, zijn lichaam was ongebogen. Hij zag de hemel aan, de zwijgende hemel, waaruit nooit, in der eeuwigheid niet, een stem zou klinken tot hem, Jan Bauer. Hij begroette Van Heel, liet zijn vingers langs de stapel brieven glijden en zei:

‘We moeten hard werken. Mijn zoon is overleden.’

‘Uw zoon? ... Jan? ...’ Van Heel werd bleek.

‘Verdronken. Vanmorgen thuisgebracht. Doe me een genoegen en praat er niet over.’

De knieën van de jongen knikten, hij kon haast geen woord uitbrengen. Bauer keek hem aan. ‘Drink een glas water.’

‘Ja, maar ... om Godswil ... wat ...’

Bauer sloeg met de vuist op tafel. ‘Zwijg! En als je er beroerd van bent, ga je maar naar huis!’

Eén, twee uur lang hield Bauer het vol, las de post door, dicteerde brieven, gaf orders. Toen werd het hem zwart voor de ogen. God in de hemel! Mijn zoon, mijn jongen ... Ik ben schuldig, ik, ik, niemand anders ... Hij sloeg als een rund tegen de vloer. Blom, zelf wit als een lijk, wist hem overeind te krijgen, nam hem onder de arm, mee naar buiten. Het was een windloze dag. Er scheen een schrale zon, schuchtere voorbode van de komende lente. Tranen biggelden langs Bauers wangen. Zijn lichaam schudde, alsof hij dronken was. ‘Je hebt gelijk gehad, Blom, je hebt gelijk gehad ...’ De dokter gaf geen antwoord. Het slepende geluid van hun voetstappen sprak de duldeloze zwaarte van het leven uit.

Het huis was een graf. Het personeel ging zwijgend rond, en voorzichtig, alsof de atmosfeer van glas was. De vrouwen zaten in de huiskamer, met hun tranen, die niet ophielden te vloeien. Tegen de middag verscheen Henk. Er werd nauwelijks gesproken, verklaringen waren overbodig. Bauer kon niet stilzitten, liep van huis naar kantoor, van kantoor naar huis, steeds begeleid door Henk. Honderd en één dingen moest hij regelen, zijn aanwezigheid was vereist, nu hier, dan ginds. Later werd alles nog erger. Familieleden, gestalten uit een

vreemde wereld, kwamen over, moesten te woord worden gestaan. Bauer onttrok zich, en zijn zoon ging mee, het strand op, de zee langs, die onder haar geluid duizenden jaren en mensenlevens had bedolven.

De bovenlaag van het vochtige zand rondom de grafkuil begon al te drogen in zon en wind. Na de grootouders, sinds lang ter ziele, was nu de beurt aan de kleinzoon om in de warme duingrond te worden opgenomen. De zoon stond nog op aarde, zag over het graf heen naar de horizon, waar stapelwolken kwamen aangevaren, altijd andere, uit de onuitputtelijke schatkamers van God. Terwijl de dominee van Jezus' zoendood sprak, zag Bauer de diepten van het heelal open. 'Alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon...' Wie zou zijn zoon niet willen offeren voor het heil van de wereld? 'Het ene geslacht gaat en het andere geslacht komt, maar de aarde staat in eeuwigheid.' Dat had een andere Prediker gezegd dan degene, wiens stem langs Bauers oren gonsde. Men offert zijn zoon, maar de aarde staat en staat en wil niet wankelen. Vergeefs het offer, vergeefs de strijd, het geloof, het leven, de liefde. Vergeefs als het waaien van de wind, die omgaat en wederkeert tot zijn omgangen. O, almachtige vergeefsheid, afgrond, waarin het hart zich verloren kan storten! Halt! Nog grijpt het leven, met ijzeren klauwen, maar ook met tere vingers. Als ik Jan Bauer niet was... Maar men blijft die men is, al springt men in de eeuwigheid. Dit is het deel, dat God mij heeft toegewezen, wie weet hoe lang, hoe peilloos lang geleden, en tot welk een onmetelijkheid van tijd. Ik kan leven, ik kan sterven, maar God laat mij niet los. Hij neemt mij op en slaat mij met mijn kop tegen de blinde muur van Zijn eeuwigheid. En dan: vrouw en kinderen, die gebleven zijn, die de dood hebben gezien, die hem in elke vezel van lichaam en ziel hebben voelen bewegen. En die toch voortgaan, en de ogen richten op hem, de man, de vader.

Eenmaal heeft men hem omgeven met woorden, met raad. Hij heeft zichzelf omgeven met mensen en zaken en verplichtingen. Een vesting heeft hij gebouwd, met schietgaten, met vuurmonden, gericht tegen het geweld van God. De kanonnen branden los, het geluid wordt verstikt in de stilte van de hemel. Het antwoord was nóg niet duidelijk genoeg. Hij heeft zijn hart genomen en opgestoten als een vaandel in de ruimte. Ik zal

liefhebben, ondanks alles. Ik zal liefhebben, totdat mijn botten zijn gebroken, een voor een, totdat de adem in mijn borst is doodgeperst.

‘Luister, kinderen,’ sprak Bauer. ‘Ik heb een vader gehad, die levenslang beweerd heeft, dat de mensen niet deugen. Ik heb het niet willen geloven, omdat ik het leven moest kiezen. Want leven en zo’n geloof gaan niet samen. Ik blijf mijn keus trouw, jullie hoeven niet ongerust te zijn, over mij niet. Ik sta tegenover God en zolang het Zijn wil is, zal ik tegenover Hem staan. Maar bedenk wat dat wil zeggen. Onze Jan is heengegaan, omdat hij niet kon aanzien, dat ik de wereld naar mijn hand wilde zetten. Allen, die ik met mij verbonden dacht, hebben mij verlaten. Doe het ook, dan sta ik alleen, dan is er niets meer tussen God en mij . . .’

Maar ze gingen niet. Ook het stoutmoedigste hart schrikt ergens terug. Hij scheen er in te berusten. Zijn haar was wit, zijn gelaat gekerfd door rimpels. Toch gaf hij nog geen kamp. In Stormoord bleef hij een groot, een vereerd en beklaagd en belasterd man. Zijn reeds legendarische figuur werd nog mysterieuzer. Wat was de drijfveer van dit leven? Op welke duistere verten hield Bauer het oog gericht? Hij zag het dorp niet meer. Hij was groter dan alle bouwsels, door mensen opgericht. Boven de daken rees hij uit, niets zag hij meer dan de ruimte, de onverbreekbare cirkel der horizonten. Was dit het absolute niet, de stilte, waaraan alle vreugde en jammer zich te pletter liepen? Hij sloeg voorover op de straatstenen. Men bracht hem naar huis. Blom, die zijn hand vasthield, keek in het gewonde, afgestobde gezicht. Bauer opende de ogen.

‘Blom,’ zei hij, ‘mijn vader is weggebracht, jaren geleden. Toen was jij hier nog niet.’

‘Ik weet het.’

‘Ik zal hem niet achterna gaan, want hij had zijn verstand verloren en ik ben bij zinnen. Al twijfelen jullie er ook allemaal aan!’

‘Niemand twijfelt er aan!’

‘Dus je geeft toe, dat de mensen deugen, dat je ze moet liefhebben totdat je kapot gaat? En dat dat geen waanzin is?’

‘Het is geen waanzin,’ zei Blom.

‘En jullie, Koos, kinderen, wat zeggen jullie er van?’

‘Dat dat het enige is, het hoogste . . .’

‘Maar ik geef de strijd op . . . Ik kan niet meer . . .’
Zijn stem stikte in tranen. Het schreien duurde niet lang. Hij
sliep in en lag rustig, met de handen gevouwen boven het dek.
Zo zagen zijn vrouw, zijn kinderen en zijn vriend hem liggen,
toen zij de kamer uit gingen. Zo lag hij nog, uren later.
De nacht daalde over Stormoord.
Over goeden en bozen daalde de nacht.